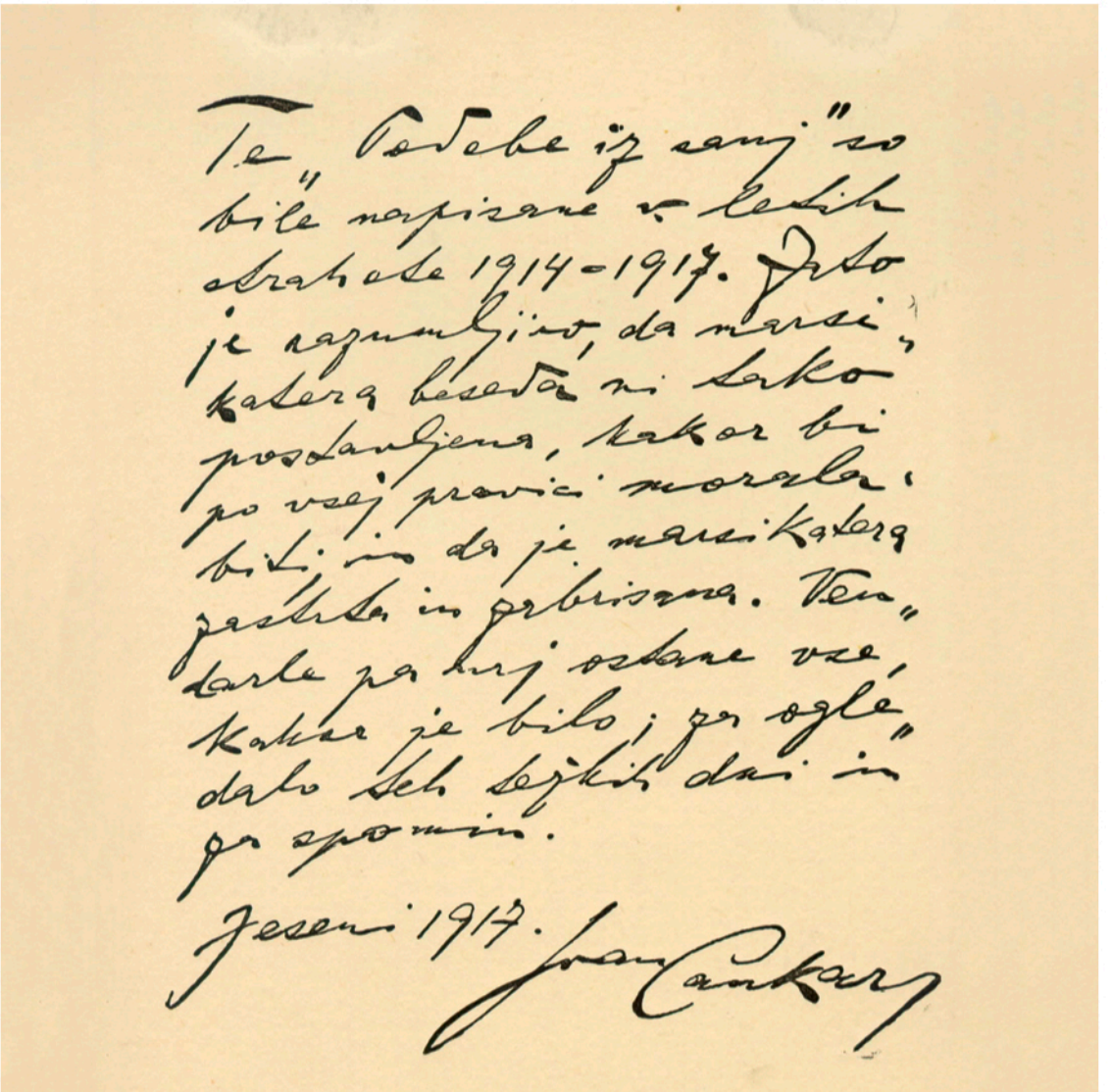
ZVON

1 • 2018

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Janez Bogataj: Evropsko leto kulturne dediščine ... in kaj potem?
POEZIJA IN PROZA • Bruno Mercier • Mateja Gomboc
Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Pravičnejši svet
POGOVOR • Jože Faganel
PORTRET • Margareta Marija Puhar
IN MEMORIAM • Anton Drobnič
IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE • Gregorjevo – pomladni praznik
ESEJ • Ignacij Voje • Irena Marković • Denis Poniž • Igor Bahovec
PREDBRANJE • Zadnji dnevi Stefana Zweiga • Živeti in ljubiti po ločitvi

UVODNI ESEJ

3 Dr. Janez Bogataj: **Evropsko leto kulturne dediščine … in kaj potem?**

SMER LITERATURA

6 Suzana Zagorc: **Letni časi ženske duše**

POEZIJA

10 Bruno Mercier: **Ptice Berlina / Skrivnost Ukrajine**

PROZA

12 Mateja Gomboc: **Učitelj**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

18 Matija Remše: **Pravičnejši svet**

POGOVOR

24 Jože Faganel: **»Priporočam jezikovno samozavest in ponos«**

PORTRET

34 Tone Gorjup: **Margareta Marija Puhar (1818–1901)**

IN MEMORIAM

37 Dr. Matija Ogrin: **Anton Drobnič (1928–2018)**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE

39 Dušica Kunaver: **Gregorjevo – pomladni praznik**

ESEJ

41 Dr. Ignacij Voje: **Zgled iz preteklosti: prispevek gospodarstva k stabilnosti Dubrovniške republike / 3. del**

48 Dr. Irena Marković: **Irenej Friderik Baraga – misijonar in škof med severnoameriškimi Indijanci**

54 Dr. Denis Poniž: **Nebo na kvadrate**

59 Dr. Igor Bahovec: **Tomaž (Thomas) Luckmann**

PREDBRANJE

65 Laurent Seksik: **Zadnji dnevi Stefana Zweiga**

69 Nataša Rijavec Klobučar, ur.: **Živeti in ljubiti po ločitvi**

KNJIŽNE OCENE

72 Katarina Gomboc / Alice Munro: **Pogled z grajske pečine**

73 Dr. Edvard Kovač / Alojz Rebula: **Korintski steber**

75 Matija Remše / Jože Hlebš: **Darwin, evolucija in/ali stvarjenje**

78 B. R. / Karel Gržan: **Jaz, Čarli Čeplin**

KULTURNI ODMEVI

79 Ifigenija Simonović: **Mehka vdanost kamna**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2018, ŠTEVILKA 1, LETNIK XXI

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

IZVRŠNA UREDNICA
Cvetka Rezar

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Matija Remše
Marko Tavčar

OBLIKOVANJE
Uroš Čanžek

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Cankarjev rokopis (1876–1918) (1945);
vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK

ISSN 1408-645X

Cvetka Rezar,
urednica

Z novim letnikom *Zvona* vstopamo v leto, ki v evropskem merilu poudarja pomen kulturne dediščine, o čemer bomo razmišljali v uvodnem eseju dr. Janeza Bogataja, za Slovence pa je to leto hkrati posvečeno Ivanu Cankarju ob stoletnici njegove smrti.

Prva letošnja številka prihaja med bralce v mesecu poezije in prinaša nekaj pesniških poganjkov Suzane Zagorc in poezijo Bruna Mercierja, francosko-švicarskega pesnika, ki se v svojih pesmih zavzema za ohranitev stvarstva in mir. V proznem delu bomo izpod peresa Mateje Gomboc prebirali kratko družinsko zgodbo iz vojnega obdobja. Z Mohorjeve knjižne police nam Matija Remše tokrat predstavlja nekatera pravna dela, ki so v zgodovini Mohorjeve nagovarjala k pravičnejšemu svetu. V osrednjem delu pa sledi pogovor Jožeta Kurinčiča z nekdanjim direktorjem Mohorjeve Jožetom Faganelom.

V letošnjem letu se ob obletnicah spominjamo nekaterih velikih imen slovenske zgodovine. V tokratni številki najprej Margarete Marije Puhar, ki je po Slomškovih idejah nadaljevala pomembno delo za vzgojo slovenske mladine, zlasti deklet. Potem se spominjamo Friderika Ireneja Barage, ki je svoje poslanstvo sicer bolj uresničeval v kulturnem ozaveščanju med severnoameriškimi Indijanci, a hkrati ostajal v trdni povezanosti s svojim narodom in domovino. Spominjamo se tudi Tomaža (Thomasa) Luckmanna, enega vodilnih sociologov 20. stoletja, rojenega v Sloveniji. Besede v spomin tokrat namenjamo Antonu Drobniču.

Z Dušico Kunaver bomo pogledali v zakladnico slovenske ljudske dediščine in se ob prihajajoči pomladi ustavili ob gregorjevem. Z Ignacijem Vojetom nadaljujemo sprehod po Dubrovniški republiki, tokrat bolj z gospodarskega vidika. V prispevku Denisa Poniža bomo razmišljali o usodi zaprtih slovenskih književnikov in književnic v komunističnih režimih.

Za prvi vtis Mohorjevega novega branja *Zvon* prinaša odlomka iz knjig *Zadnji dnevi Stefana Zweiga* in *Živeti in ljubiti po ločitvi*, med književnimi ocenami pa *Pogled z grajske pečine* Alice Munro, Rebulov roman *Korintski steber*, Hlebševo delo *Darwin, evolucija in/ali stvarjenje* in Gržanovo lahkotnejše branje *Jaz, Čarli Čeplin*. Na koncu sledi še pogled v kiparsko delo Metode Maj, ki ga je ubesedila Ifigenija Simonović.

Dr. Janez Bogataj

Evropsko leto kulturne dediščine … in kaj potem?

Na evropskem kulturnem forumu v Milanu se je 7. decembra lani začelo evropsko leto kulturne dediščine. Moram priznati, da tematska leta in prestolnice različnih vsebin pogosto sprejemam z določenim dvomom, saj vedno nastopi vprašanje, kaj bo po sklepu leta ali nekega, bolj ali manj zvenečega naziva. V sodobnem, tako dinamičnem življenju je leto hitro naokoli, zato se vedno bolj zavzemam za stalno sprejemanje, zanimanje in razvijanje določene tematike, ki ji sicer namenimo le eno leto ali nek naziv. Glede slednjega imamo v Sloveniji zelo zanimive izkušnje z Evropsko prestolnico kulture, kjer lahko neposredno spoznavamo razmerje med načrtovanim in obljubljenim ter dejansko uresničenim. Zdi se, da si je zelo vabljivo izmišljati tematike raznih let. Te so v domeni evropskih političnih glav, ki na tak način poskušajo zadovoljiti evropske množice, misleč, da bodo v enem letu uredili veliko tistega, kar bi moralo biti prizadevanje in predvsem stalno uresničenje v obdobju več let.

Da ne bo že na začetku videti vse tako črnogledo, naj povemo, da je EU tudi za to tematsko leto namenila določena sredstva za projekte, posamezne države pa so poudarile nekatere osrednje dogodke. Vendar preden se ozremo na nekatere osrednje dogodke v Sloveniji, se moramo vprašati, kako je sploh s pojmovanjem kulturne dediščine. Ali ob tem pojmu še vedno najprej pomislimo na razmeroma ozek segment kulturnih stvaritev, vključno z arheološkimi najdišči, ali pojmovanje kulturne dediščine izvira iz širokega pojmovanja kulture, tj. vseh človekovih gospodarskih prizadevanj, družbenih odnosov in oblik duhovne ustvarjalnosti, v različnih časovnih obdobjih in predvsem tudi v različnih družbenih skupinah? Ali smo že presegli poimenovanja določenih, zlasti gmotnih dediščinskih pričevanj s posameznimi strokami? Kako je s tem npr. v naših muzejih, ki v svojih zbirkah in na razstavah pogosto odražajo siceršnjo karakterološko značilnost Slovenije, ki ji pravimo vrtičkarstvo? Nek baročni oltar seveda ne more biti le umetnostnozgodovinska dediščina, torej dediščina le ene stroke. Strokovno zaprtost sicer ponekod že presegamo, a še zdaleč ne v taki meri, da bi odražala različne poglede na določeno skupno dediščinsko vprašanje.

Evropska unija je v zvezi s kulturno dediščino določila štiri načela, in sicer *vključenost*, *trajnost* (vzdržnost), *varstvo* in *inovacije*. Vse te je še nekoliko podrobneje razdelala v deset točk oz. projektov, med katerimi so nekateri izrazito leporečenje v smislu idealnih načel, za katera so

potrebna stalna in predvsem konkretna dejanja. Eno takih pravi, da je kulturna dediščina skupna vsem v Evropi in nam vsem pripada. Glede njene vključenosti so zapisali, da naj bi otroci v šolah odkrivali najdragocenejše zaklade, šege in navade Evrope. Tu je zaznavna ohlapnost pobude, usmerjene predvsem k Evropi. Otroci bi morali najprej odkrivati kulturno dediščino v svojih lokalnih in regionalnih okoljih, predvsem pa ne najdragocenejših zakladov. To že navaja k elitističnemu pogledu. Vsak primer in vsaka sestavina kulturne dediščine je namreč na določen način dragocena. V osnovnošolskih programih je sicer kulturna dediščina razmeroma obsežno zastopana, vendar še vedno močno obremenjena s stereotipi in romantičnimi pogledi. Še slabše so razmere v okviru srednješolskega izobraževanja, torej v obdobju, ko bi se mladim ljudem lahko posredovala kulturna dediščina na najbolj inovativne načine. Evropska unija to opredeljuje s pozivom (ki je bil uporabljen tudi v Sloveniji), naj bi mladi oživljali dediščino. To je zelo varljivo področje, ki ima svojo zgodovino, predvsem tudi zavrnitev v Evropi iz let po drugi svetovni vojni. Oživljanje dediščine je povsem nepravilno početje, ki pogosto privede do sumljivih »gledališč zgodovine«, ne pa do možnosti tvorne in inovativne ustvarjalnosti, izvirajoče iz poznavanja zakonitosti in strukture določene kulturne dediščine, kar bi bilo lahko najbolj temeljno izhodišče tudi za mlade.

Med evropskimi načeli je tudi trajnost kulturne dediščine. Pri tem v podrobni razčlenitvi omenjajo dediščino »na prehodu«, kar naj bi pomenilo npr. obujanje industrijskih krajev, verskih svetišč ter vojaških območij in pokrajin. Zavzemajo se za odgovorne in trajnostne oblike turizma v zvezi s kulturno dediščino. Kot vidimo, imamo spet opraviti z obujanjem na eni in s skokovito razvijajočim se turizmom na drugi strani. Težko si predstavljamo obujanje industrijskih krajev, razen če vanje ne vnašamo nove vsebine. Kulturna dediščina se je stalno razvijala in spreminjala. Res z zelo različnimi hitrostmi, vendar je bila vedno povezana z različnimi uporabnostmi, imela je različne funkcije v človeških življenjih. Nikoli ni nastala sama od ali iz sebe, ampak govorimo o izumljanju in »izumiteljih« tradicij. Ugotavljanje teh »izumiteljev« je pogosto zelo težko ali celo nemogoče. Če govorimo o kulturni dediščini v zvezi s turizmom, moramo vedeti, da je bil eden temeljnih motivov za razvoj turizma prav v kulturni dediščini. Še danes so vodilni motivi potujočega človeštva kulturna in naravna dediščina ter gastronomija s kulinariko.

Naslednje evropsko načelo je varstvo kulturne dediščine. Menimo, da je to načelo najkonkretneje in najrealneje predstavljeno, saj govori o razvoju kakovostnih standardov za posege v kulturno dediščino in o boju proti nedovoljeni trgovini z njo. Zelo dobro bi bilo, da se to načelo temeljito upošteva in razdela tudi v Sloveniji. Zadnje načelo pa govori o inovacijah v zvezi s kulturno dediščino. Pri teh so na prvem mestu nesnovne oblike dediščine, ki jih predstavljajo znanja in izobraževanja za njih. Vendar pri tem ne smemo upoštevati le t. i. tradicionalnih poklicev in dejavnosti, ampak tudi njihova nadgrajevanja v nove poklicne možnosti. Poglejmo primer iz Slovenije. Še pred nekaj leti je bilo v Sloveniji več kot petsto samostojnih podjetnikov z različnih rokodelskih področij. Zaradi neprijazne (milo rečeno) zakonodaje je danes

število padlo pod 80. Poleg tega se mladi lahko kakovostno izobražujejo le za eno samo rokodelsko dejavnost v Sloveniji, za morebitno individualno izobraževanje o drugih panogah rokodelske kulturne dediščine nimamo ustreznih učbenikov in si posamezniki lahko pomagajo le s tujimi ali celo s tistimi iz 19. stoletja, ki so še danes najboljši. Med sestavinami načela inovacij EU navaja znanost za dediščino. Verjetno je to edino področje, kjer se lahko primerjamo in včasih celo presegamo evropske dosežke. Kljub težkim (finančnim) razmeram se razvijajo številne raziskave sestavin kulturne dediščine. Žal pa zaostajamo na področju njihovih inovacij in interpretacij.

Slovenija se v evropsko leto kulturne dediščine vključuje tudi z nekaterimi osrednjimi dogodki. Lani 3. decembra ga je uvedel *Ta veseli dan kulture*, ki je povezan z rojstnim dnem Franceta Prešerna. V seznamu osrednjih dogodkov je tudi *Kulturni bazar*, ki bo 5. aprila letos. Ob nazivu tega dogodka nehote pomislimo na jezik, ki je ena najbolj temeljnih sestavin nesnovne kulturne dediščine. Že pred leti, ko so prvič organizirali otroški »bazar« v Cankarjevem domu v Ljubljani, sem telefoniral (ugledni) ustanovi s področja šolstva in »izumiteljice« tega naziva opomnil, da imamo za to perzijsko in turško besedo primerna slovenska izraza, kot sta sejem, semenj in še kakšnega. A dobil sem zelo »zanimiv« odgovor, češ, verjetno ne vem, da živimo v globalni družbi(!). Morda smo v Sloveniji res tako posebna družba, ki več ne prenese tako banalnih besed, kot sta sejem in semenj ... A naj bo to le zaradi primera, da tudi v letu, posvečenem kulturni dediščini, ne pomislimo, kako lahko z lastnim jezikovnim bogastvom sooblikujemo siceršnje evropske različnosti. Če bomo cenili jezikovno dediščino in se zavedali lastnega jezikovnega bogastva, bomo v prihodnje pravilneje vzpostavljali medkulturne dialoge in tako bogatili naša življenja. Prizadevati si moramo za stike z vsem, kar lahko opredeljuje naše istovetnosti.

Med osrednje dogodke v Sloveniji je uvrščen tudi *Svetovni dan čebel*, in sicer 20. maja. Na ta dan se je leta 1734 v Breznici na Gorenjskem rodil znameniti evropski čebelarski učitelj in slikar Anton Janša. Prepričan sem, da je to eden največjih mednarodnih dosežkov sodobne Slovenije, ki je svet prepričala za uvedbo tega pomembnega praznovanja. Namenjeno je sicer ohranitvi čebel, vendar pa je njegovo razumevanje lahko veliko širše. Tudi v zvezi s kulturno dediščino, kjer seveda nimam v mislih le panjskih končnic, ki so slovenska posebnost, ampak predvsem stoletja izjemnega čebelarskega znanja, ki skupaj s sodobnim lahko postane pomembna izvozna panoga.

Eno od temeljnih vodil evropskega leta kulturne dediščine je: *Kjer preteklost sreča prihodnost*. Vsaka sodobnost namreč odbira, kaj bo posredovala prihodnosti. In čeprav je prizadevanje tega leta kulturne dediščine usmerjeno tudi k težnji, da bi evropski človek začel odkrivati, spoznavati in ustvarjati iz skupne evropske kulturne dediščine, je treba poudariti, da to ne bo mogoče doseči v enem letu, ampak šele takrat, ko bo to postala stalnica vsakdanjih prizadevanj vsakega posameznika, družine, skupine, v njihovih lokalnih in regionalnih okoljih.

Suzana Zagorc

Letni časi ženske duše

Pomlad

Pelji me tja med majske trave.
Najdi tisti prostorček ob reki z mislijo samo name.

Poletje

Daj, zavrti se z mano,
da celemu svetu pokaževa,
da tudi ti si srce,
ki v življenje zaljubljeno je.

Jesen

Vračam se domov.
Prišel je čas. Dovolj je bilo.
Pred tebe stopam gola. Brez rdečega glosa. Bosa.

Zima

A še preden sem rekla,
daj mati zemlja, sprejmi še moje kosti,
sem že tekla po gozdu, ki bujno zeleni,
zdaj vem, narava se vedno znova prerodi.

V pesniških začetkih Suzane Zagorc (1979) iz Novega mesta, ki jih avtorica usmerja k pesniškemu prvencu *Letni časi ženske duše*, prevladuje ljubezenska tematika, ki se razvija v prepletu doživljanja ženske duše in prijateljstva.

Stopaj počasi

Vdihni življenje in se nasmej,
potem pa resnico svojo vsem povej.
Izdihni, nato pa skrbno poslušaj,
pripomni samo, da bo zagotovo šlo.

Bi se klatil naokoli,
kar tako, sredi belega dne,
ko vse živo v delo ujeto je?
Da, to čisto zares nujno za dušno zdravje je.

Ne pozabi jesti in piti, niti plesati
in se spet smejati.
Objeti koga, nujno je,
kot vsak dan znova zaljubiti se.

Predvsem pa ne hiti,
stopaj počasi,
le tako se uresniči vsa hrepenenja,
le tako ne zamudi se življenja.

Nikoli ne boš vedel

Nikoli ne boš vedel,
da sem te poklicala neke noči v polsnu.
Dovolj je bil le en klic duše,
ki je potrebovala vdih.

Nisi prišel takoj,
nisem te niti čakala,
a sem te prepoznala takoj,
ko si stopil skozi tista vrata.

Izmenjala sva si tisoč nepotrebnih,
pretirano vljudnih in obzirnih besed,
moj pogled pa ti je govoril:
daj, pelji me tja med majske trave.

Poslovila sva se.
Nisi bil dovolj pogumen,
da bi me povabil na kavo.
Bila sem preveč prisebna,
da bi vabilo sprejela.

Duša pa je kričala.
Vem, ker so vse moje noči od takrat bele.
Vem, ker čutim drget po hrbtu,
ker večkrat sredi dne zaprem oči.
In včasih kdo pripomni,
da se medtem zasmejim.

Čas je, da prideš.
Sprejela te bom.
Odpahnila ta vrata,
zapahnjena za vse čase.
Daj, pelji me tja med majske trave.
Najdi tisti prostorček ob reki z mislijo samo name.

Sto neumnih pravil

Sto neumnih pravil
me je varovalo.
Sto neumnih pravil,
da bo življenje res pravo.
Iz njih sem zgradila to silno trdnjavo,
svoje kreposti branila,
z vrednotami ustavo,
potem pa ugotovila,
da je strohnelo
vse, kar naj bi smisel
življenju dajalo.

Bruno Mercier[1]

Ptice Berlina

Poglej, te ptice
letijo, ne da bi vedele za zid.
Alexanderplatz,
Brechtove pesmi,
hodim po sledovih naše izgubljene zgodovine.
Nek Berlinčan mi je razkril pomen besede
»svoboda«.
Palača solza, stara postaja,
ločitve, razmejitvena črta.
Sem takšen, kakršen si ti, čisto nemški,
iz človeškega mesa, iz krvi.
Brat z Vzhoda,
kaj bi naredil, da bi vstopil v Tvoje sanje? Nič ...
Sem Spree,
kolo,
zrak, ki prinaša bolečino umirjene bolečine.
Zgradil si jutrišnji Berlin, obsijan s soncem,
Ampelman[2] gre skozi zidove avtomobilov,
od samoposmehovanja,
od samokritičnosti k mejam nesmisla.
Zid, ki je bil zaščita pred fašizmom in
kapitalizmom.
Kdo je zmagovalec njegovega padca?

[1]Bruno Mercier, francosko-švicarski pesnik, rojen 1957 v Orléansu, se v svojih pesmih zavzema za ohranitev stvarstva in mir. V svojih javnih nastopih vzpostavlja dialog med poezijo, gledališčem, slikarstvom in glasbo. V maju 2017 je nastopil tudi na mednarodnem blejskem srečanju pisateljev PEN-a.

[2]Ime možiclja v zeleni in rdeči barvi na semaforju za pešce v vzhodnem Berlinu.

Prevod
dr. Edvard Kovač

Skrivnost Ukrajine

Z iglo vdrem v vdolbino komolca, v žilo,
kri teče v tulcu peresa.
Poženem video, ukrajinski vojak.
S krvjo pišem krik ljubezni za tvojo družino, v živo.
Že leto dni upora. Niti brat Azovskega morja,
niti brat Črnega morja,
niti sirota Sebastopola, umazani, neočiščeni,
ti ne morejo olajšati trpljenja.
List se napije, surova kri se posuši.
Sin ruskega očeta in ukrajinske matere
tava brez papirjev po prtu eksplodiranega mostu.
Tvoje solze niso vodka.
Kaktusova igla, ki hrani mojo žilo,
simbolizira tvoj oranžni boj.
Objokuješ svoje mrtve tovariše, kot stebla
pri prehodu tankov skozi gozd,
zloraba zaupanja izda cvetlična polja svobode.
Ne imenuj več svoje hčere Zmaga,
tudi ne svojega sina Boj.
Vrni se s fronte, izberi odpuščanje.
Brez fanfar in brez rekvijema,
samo skrivnostni mir krvi in premirje,
samo čas za pesem, ki bo zate.

Mateja Gomboc

Učitelj

Posvečeno moji mami Stanki

V prvih jesenskih dneh se je morala vsa naša družina umakniti v dva prostora, v kuhinjo in sobo, ki smo ji rekli hiša. Preostali dve sobi smo oddali italijanskemu učitelju, ki je v vas prišel z juga. Da prihaja iz Matere, »da Matera«, jim je povedal, ko je prvič vstopil v hišo in poleg sebe postavil rjav kovček. Bušnili bi v smeh, če ne bi bil tako visoke postave in tankih ustnic, ki so se kot nategnjena struna zarezale v obraz in ga naredile neživega. Vsi smo prišli iz matere, je zamrmral naš tata, ko je učitelj zaprl vrata svoje sobe, in šele takrat smo si upali kratko se posmehniti, a le za hip, kajti lahko bi nas slišal in prišel iz sobe in vsi bi morali na kvesturo in morda bi nas potem odpeljali še v zapor, tako kot strica Slavca, ali tja na jug, od koder je prišel tale učitelj.

Naša hiša je stala zraven šole, prav zato so učitelja namestili pri nas, in včasih, ko šolske stavbe še ni bilo, sta bili v njej dve učilnici. To sta bili prav tisti sobi, v katerih je zdaj stanoval učitelj. Pred več kot petdesetimi leti je v hiši bival prvi učitelj, naš nono. Mislili so takrat v vasi, da bo ostal samski in bosta tisti dve učilnici dovolj za vaško otročad. Pa je že prvo poletje, ko je pomagal na košnji pri sosedovih, ostajal dolgo v noč na njihovem vrtu in slišati je bilo prešerni smeh Anice, njihove prvorojenke. Na jesen sta se že vzela. To je bila velika ljubezen in učiteljeva družina se je povečala, tako da sta učilnici postali sobi za otroke. Imela sta jih veliko, vsako leto kakšnega več, in nono je pri oblasteh dosegel, da so sezidali novo šolo, hiša pa je postala njihov novi dom, pozneje tudi naš. Nono je umrl pred dvanajstimi, nona pred tremi leti. Še sreča, da nista videla sramote, ker so njunega sina Slavca, vaškega učitelja, Italijani odpeljali pred tedni neznano kam, njegovo družino pa v Gonars. In pripeljali tole laško glisto, kot sem slišala reči tata, ko smo zvečer že ležali vsevprek v hiši in je tata verjetno mislil, da že spimo. Le Pepi si je upal kaj dodati.

Ime mu je bilo Aldo, smo kmalu izvedeli. To je bila njegova prva služba. In Matera je mesto v Bazilikati, italijanski pokrajini, kar je bilo za nas spet smešno. Imajo tam baržiljko ali celo baziliska, kačjega kralja? Ne imena ne pokrajine nam ni povedal učitelj, temveč mama, kdo ve, kje je izvedela, kajti nismo videli, da bi ji on to povedal. Togo je namreč sedel pri mizi, ko je mama predenj postavila joto, in je ni niti pogledal v oči niti se ji ni zahvalil. Samo pustil je, da mu je dala v krožnik, vzel zraven kos kruha in molče goltal.

Prvi večer, v soboto, me ni bilo, ker sem imela nalogo. Pri Svetem Pavlu sem prevzela pošto od Štefana in jo prenesla v farovž v Križ, k župniku Simčiču. On je naš. Domov sem se vrnila, ko so že povečerjali in je učitelj šel v svojo sobo. Ne tata ne mama me nista nič vprašala, tako kot vedno. O tem se ni govorilo.

»Zakaj dve,« sem slišala godrnjati Pepija, ko je mami pomagal pripravljati ležišča v hiši. »Ena soba bi bila čisto dovolj za spanje in tuhtanje iz tistih bukvic. Mi pa smo tu nagrmadeni kot drva v kišti.«

»Pst,« ga je mama potišala. »Saj ne, da te razume. Ma govoriš slovensko, to je. Še za manjše besede so končali v zaporu.«

Približala sem se Pepiju in mu šepnila: »Ti si na vrsti v sredo, je rekel Štefan.« Vem, da je mama slišala, a si je dala opravka z rjuhami. Oba, tata in mama, sta morala vedeti, da sva s Pepijem kurirja, ampak nihče ni rekel nič. Ta mali so šumeli okoli nas in spanje v hiši jim je bilo v zabavo. Počasi so se zložili po tleh in šušljanje Marije in Pavle, ki sta spali ob meni, me je zazibalo v spanec.

V nedeljo sem bila tudi sama v kuhinji in si že zjutraj dala opravka z lonci. Vstopil je v kuhinjo in šel k štedilniku, kjer ga je čakal lonček. Mama mu je skuhala kavo, samo njemu. Od kod jo je dobila, jo je prinesel on? Dvignil je lonček k ustnicam, jih razprl v režo in srknil, skoraj brezšumno, obrnjen proti zidu in zravnan kot s štilom v hrbtu. Potem je šel mimo mene, kot da me ni. Po svoje sem si oddahnila. Ni me opazil. Tujec v naši hiši, okupator, sovražnik. Vseeno sem se nejevoljna odpravila k maši. Kaj zdaj, sem zrak za takega človeka? Kdo si pa misli, da je?

Tudi on je šel k maši. Pavla in Slavko, naša dvojčka, sta se hihitala, ko sta stopala za njim in oponašala njegovo togo hojo. Ni se obrnil, toda bala sem se zanju. Navsezadnje bo to njun učitelj. Kako ne vesta, kakšen čas je zdaj? Marija je stopala ob meni, vsa zresnjena in pogreznjena za svojimi svetlimi kodri, vsa lepa, v prvih slutnjah ženskosti. Molčala je. Poznam jo, raje se zaleze vase in tuhta. Vprašala bi jo kaj, a je nisem hotela v italijanščini. Zato sem jo samo ujela z roko, da sva se za hip odpočili v sestrski zaroti. Ošinila me je s hvaležnim molkom.

Teden je minil v uglaševanju. Začela se je šola. Prvi je zjutraj iz hiše odšel učitelj, potem ko je v kuhinji izpil iz lončka in gledal predse. Za njim so šli ta mali, Marija, Pavla in Slavko, Karmela in Andrej. Drugi smo ostali doma. Pepi je šel s tatom v delavnico, mizarila sta. Jaz … Pomagala sem mami. A moje življenje se je vrtelo v brezkolesju. Dovolj sem bila stara, da bi se mi lahko kaj spremenilo. Z Jožetom … Ko se je vrnil iz Abesinije, bersaljer, so ga zajeli Nemci in odpeljali. Poslal je eno samo pismo, več jih ni smel. Samo to sem vedela, da je še živ in v taborišču Mauthausen. Bolelo je, a bolje je bilo, da nisem mislila nanj.

Iz šole so se vračali utrujeni kot starci, počasnih korakov in molčeči.

»Učitelj gleda v nas, kot bi nas prebadal s sabljami,« je pri kosilu v poltišju rekel Slavko. Ni mu teknila jed. In je dodal, kot bi vedel, kaj bo zaskrbelo mamo: »Ne, ne govorimo slovensko, saj si ne upamo. Kdo ve, kaj bi naredil z nami.«

Pavla je dodala: »To je drugače kot prej. Saj se niti ne premaknemo v klopi. Kdo si pa upa …«

Karmeli in Andreju, ta malima, je bilo tuje, kar sta govorila starejša. Jedla sta in molčala, meni pa je bilo ob njiju še težje: saj sploh ne vesta, da obstaja šola, v kateri govorijo po naše in je tako prav. Marija je bila tiho, kot vedno. Dregnila sem jo: »In tebi, kako je?« Skomignila je in kratko zaključila: »Bo.« Nič me ni pomirila.

Tako ves teden. Pepi v tatovi delavnici, jaz v kuhinji. Učitelj v svojih dveh sobah, mi v eni. Molk zjutraj in zvečer, vmes šepetanje v slovenščini in vljudnostne

fraze v italijanščini. Prvega bi bilo več, pa ga ni smelo biti, drugega bi bilo manj, pa je moralo biti tako. V hiši je brnelo od neizrečenega in prepovedanih izhodov Pepija in mene.

V soboto se je učitelj že zjutraj odpravil ven in dolgo ga ni bilo. Z mamo smo bili v vrtu, vsega je bilo, jesen je bila dobra do nas. Tudi latnik smo obrali, grozdja je bilo dosti. Vsa vas je bila v trgatvi, mi ne, ker nimamo trt razen latnika. Mi smo rokodelci, obrtniki, je rekel tata. Pepi je delal z njim v delavnici, tudi Slavko je pomagal. Marija in Pavla sta pomagali sosedovim pri trganju. Popoldne smo šli k drugemu delu. Jaz sem pospravljala po hiši. Marije in Pavle še ni bilo domov, zato me je mama poslala pogledat, kako je z njima. Šla sem za hišo in nato po tračnicah, saj vlaka že od začetka vojne ni, potem po kolovozu.

Že od daleč sem ju videla. In njega. Pavla je sedela na obcestnem kamnu, Marija je stala, zazrta v učitelja. Na obraz je imel pritisnjen fotoaparat, slikal je Marijo. Dvignilo me je od neizrečenega srda in potegnila sem korak. Stopila sem k Mariji, ji popravila naramnico oblekice, ki ji je padla z rame, in jo povlekla k sebi. Marija me je pogledala kot preplašena koza. »Kaj je zdaj to?« sem se slišala vprašati, kot da sem učitelj jaz in ne on. »Narediti sem hotel slike … nekaj fotografij, za časopis. Lepa je, vaša sestra,« je zajecljal in pospravljal aparat v torbo. Zdaj je bil drugačen kot sicer. Z eno roko sem prijela Pavlo, z drugo Marijo in naglih korakov smo šle proti domu, ne da bi se ozrle nanj, ki je ostal tam.

Jaz sem molčala, tako sem se odločila, Marija tudi. Pavla pa je povedala vsem. Šla je od enega do drugega in mu šepetala zgodbo. Mama se je prijela za usta, tata je nagrbančil čelo in šel k deskam. Bila sem prepozna, da bi jo zaustavila, ko je prišel domov Pepi. Vem, kakšen je, koliko mu je za nas, vsi vemo. Samo čakala sem.

»Kaj si upa, svinja laška!« je v trenutku vzkipel. »Je koga vprašal?« Mama ga ni utišala, čeprav je kričal po slovensko. Z dolgimi koraki je šel čez sobo in hodnik. Ne da bi potrkal, je odprl vrata njegove sobe.

»Kaj je bilo to?« se je zadrl po italijansko. »Mislite, da lahko počnete, kar vas je volja? Kdo mislite, da ste?«

Odgovora iz sobe ni bilo.

»Če ste že tu, nas pustite vsaj pri miru. Pri miru,« je zaključil in zaloputnil z vrati. Oddahnila sem si, z mano tudi drugi. Lahko bi bilo huje, Pepi se zna vžgati kot slama. Prišel je mimo mene in se ustavil: »Ti, pazi nanjo.« Seveda bom pazila. Marija je zgrbljena sedela za mizo in luščila fižol, Pavla z njo, kot bi se hotela odkupiti za izdajstvo. Jaz sem ji bila hvaležna; navsezadnje je izrekla in zdaj, ko vemo vsi, ni nihče več sam. Toda kaj bo zdaj z nami? Se bo maščeval? Nad vsemi, nad Pepijem, nad Marijo?

Nekaj dni je šlo mimo v brnenju neizrečenega in beganja. Učitelj si je ponovno nadel trpek, tenak pogled, uperjen tja nekam v steno. Toda tu in tam je pogledal koga izmed nas, kot bi nas prosil za odpuščanje ali vsaj sprejetje. Počasi se je oddaljeval strah, ker se ni zgodilo nič. Marija, ki je slišala Pepijev ukaz, mi je lezla za petami kot senca, vsa tiha in prozorna.

Zgodilo se je, da sva bila zjutraj z učiteljem sama v kuhinji. Opraviti sem si dala z lonci, stran obrnjena od njega, a vseeno je bilo po kuhinji vse polno njegove prisotnosti. Ko sem se obrnila in mimo njega nesla krožnike v kredenco, sem v njegovih očeh zasačila skrito radovednost, ki ni sodila v njegovo prejšnjo brezizrazno togost. Ni se mi nasmehnil, to ne, le prikimal, kot bi priznal, da me je skrivaj gledal, ko sem bila obrnjena stran. Prvič, drugič, tretjič. Naslednjič je že rekel kakšno besedo, največkrat zahvalo, bolj zamrmral jo je.

Nekega jutra je na mizi pustil knjige. Še danes ne vem, ali jih je pozabil ali jih je hote pustil tam, na videz malomarno nametane drugo ob drugi. Ležale so tam in mislila sem nanje. Še nekaj ur ga ne bo iz šole, lahko jih primem v roke in potem vrnem na mizo, ne bo opazil. Sami italijanski avtorji. Trije romani, dve zbirki pesmi. Štirih nisem poznala. Samo Leopardija, *I canti*. Bil mi je ljub, ko sem pred dvema letoma hodila v zadnji razred. Če že Italijan, vsaj plemenit in bogat v pesniškem izrazu. Poiskala sem *Se stesso*. *Or poserai per sempre, stanco mio cor.* Na pamet sem jo znala in zdaj se je spet cela prelila vame. Še sem tu in tam kaj prebrala in se spominjala. Zaprla sem knjigo in jo postavila na isto mesto kot prej.

Ko se je vrnil iz šole, sem bila spet v kuhinji, pomagala sem mami. Postregla sem mu in ujel me je s pogledom. Zdaj sem bila jaz zasačena. Če človek bere pesmi, se mu to pozna v očeh, ustnicah, žaru obraza. To je najbrž hotel.

Ustrašila sem se. Hotel bo hoditi za mano, z mano, ob meni, hotel bo še več pogledov, hotel bo govoriti o poeziji, to je pa nevarno in nemoralno. Italijan je, okupator, zavojevalec, tujec. Zaprla sem se kot školjka. Zagotovo je opazil, ker je kmalu šel v sobo in ni ga bilo ven.

Toda naslednji dan se je zaustavil ob meni, ko sem popoldne obešala perilo: »Zakaj ne hodiš v šolo?« Kakšno vprašanje! Ker smo v vojni, ne? Pogledala sem ga strmo v oči: »Pred dvema letoma, ko … se je začelo … sem pustila šolo. V zadnjem letniku.« Kot da mu je vseeno, kaj bom rekla, in je že vnaprej vedel, je nadaljeval: »Morala bi hoditi, morala bi končati. Ni prav, če človek opusti, ko je skoraj že na koncu. Lahko poskrbim zate. Za take, kot si ti, so štipendije. Nadaljevati bi morala, za učiteljico ali zdravnico ali kaj drugega. Lahko bi šla v Gorico. Ali v Trst. Ali v Padovo.« Skoraj razvnel se je, tako je hitel. In umolknil, da sliši moj odgovor.

Pobesila sem roke in globoko zajela zrak, da bi utišala razbijanje srca. Odprla sem usta, vendar nisem vedela, kaj bi rekla. Hodila bi v šolo, še kako bi hodila, a ne v italijansko. Čas je strašen. Toda tega mu zdaj nisem mogla reči, zato sem molčala. Glavo mi je begalo še eno spoznanje. Mislil je name. Ukvarjal se je z mano, ko je bil sam. To mi je napolnilo misli in me zmedlo, da sem obtičala v molku. Da bi šla v šolo? V mesto … V Gorico ali Trst. Kot da ni vojne … Saj so tudi italijanske šole v redu.

Leglo je name kot pečat in ni me hotelo zapustiti. Morda bi me, če bi ostalo med nama. Toda že naslednji večer, ko je učitelj že odšel v svojo sobo (on je jedel pred nami, v miru in bolje kot mi), smo se zbrali k večerji. Najprej molk, potem je spregovorila mama: »Učitelj hoče, da greš v šolo, Stanka. Da najprej

končaš, potem pa greš naprej, mi je rekel.« Skoraj je šepetala, kot bi se bala povedanega. Poznala je svojo družino. Štela sem trenutke od njenih besed do Pepijevega udarca po mizi: »Še to! Še to! Najprej Marija, zdaj ti! In ti bi seveda šla, še na Laško bi šla in postala njihova! Na take naj računamo, kot si ti? Vse vas bo posrkal vase, ta fašist, ta prasec, ta ...« Divje se je dvignil od mize in vrgel nanjo žlico, da so se ta mali kar zgrbili.

Hotela sem kaj reči, a mi je beseda presahnila. Pepi je hodil po kuhinji gor in dol in ni nehal preklinjati, dokler ni vstal tata, stopil predenj in šepetaje siknil: »Dovolj! Pepi, se ti je zmešalo ali kaj? Saj ni bilo nič, ne tisto z Marijo ne tole. Saj te je ta vojna čisto uničila! Kaj bo še s tabo?«

Pepi se je ustavil pred tatom, bal se ga je. Stisnil je ustnice, pogledal po vseh nas kot ujeta zver in odvihral ven.

Kuhinja je otrpnila v novem molku. Tega večera se ni več govorilo o ničemer. Pepi je šel od hiše, slišali smo, kako je zaloputnil vrata. Jaz sem vedela, kam je šel, kajti imel je nalogo. Moral je prevzeti paket od ajdovskih partizanov. Toda ni bilo prav, kako je šel. Obšla me je misel, da se morda ne bo vrnil, ker sem ga razočarala, a sem jo takoj zavrnila in bilo me je sram.

Pepija ni bilo nazaj. Prisluškovala sem noči, kdaj bom slišala njegove korake in kdaj se bodo odprla vrata hiše. Tudi zjutraj ga še ni bilo. V kuhinji se je molčalo in obrazi so bili temnikavi. Ko so ta mali šli v šolo, mi je tata pomignil, naj grem za njim v delavnico.

»Pojdi tja, kamor je šel snoči Pepi. Ti veš, kod je hodil. Povprašaj, če kdo kaj ve.«

In sem šla. Pot sem prehodila že neštetokrat prej, vedela sem za vsak kamen, za vsak ovinek in vsako nevarnost. Bila je taka kot vedno, na njej nič zločestega. Vsak korak po ozki stezi mi je šepnil: kriva si, kriva si, zaradi tebe ga ni. Telo mu je hotelo odgovarjati, da nisem naredila nič narobe, toda vse je bilo težko in nevarno, kot poletno nebo pred nevihto. Nikjer nič, nikjer nikogar. Še v Križ grem, morda bo tam kdo vedel.

Gospoda, našega župnika, sem videla že od daleč. Zaklepal je vrata in se nekam odpravljal. Potegnila sem korak.

»O, Stanka, prav k vam grem! Povedat ... kaj se je zgodilo,« je rekel. Takoj sem vedela. Toda gospod Andrej je zavrnil mojo prvo temno slutnjo: »Živ je, ne boj se. Ko se je vračal od ajdovskih, so ga prijeli karabinjerji. Vem, da ni imel nič pri sebi. V Trst so ga odpeljali. Bomo videli ...«

Skupaj sva šla k našim domov. Vso pot sva se pogovarjala, da ne bi tišina preveč dolbla. Odpeljali so Pepija, z njim še Milana Ščeka in Toneta Jakobcevega. Nekdo jih je izdal. »Nič dobrega ni to,« je odkimaval tata in zbegano pogledoval proti materi, ki je mešala polento in stiskala ustnice.

Dva, tri dni nobene novice. Učitelj je od nekod izvedel in mamo spraševal po Pepiju. Mene ne, toda med nama je bilo toliko neizrečenega, da je zrak brnel, ko sva bila hkrati v kuhinji. Tretji dan sem se odločila: v Trst grem. Najprej sem šla h Kovščevim vprašat, ali gre njihov tata jutri z vozom v Trst. Gre, so rekli. Tako, z njim lahko grem. Šele potem sem rekla mami in tatu. Ne, nisem ju vprašala, samo povedala sem jima, da grem.

Šla sva že sredi noči in skoraj nič se nisva pogovarjala. Vojna nas je naredila trpke. Le to sem tuhtala, da je moj ženski pogled na ta čas neresen in nezrel. Kot da sanjam in se bom zdaj zdaj zbudila iz morastih sanj. Zato sem šla v Trst, da se odkupim.

Stric Kovščev me je peljal pred Coroneo in me tam pustil. »Enkrat po tretji popoldan bom šel mimo, če boš že opravila.« Gledala sem za njim, dokler ni izginil.

Vrata so bila zapahnjena. Pobutala sem. Še enkrat. In dihala plitvo, da sem umirila srce. Še enkrat. Potem so se vrata odprla: »Cosa vuoi? Via, maledetta schiava!« Nisem mu videla obraza, kajti že hip nato je zaloputnil in zaklenil vrata.

»Če ti je življenje drago, beži stran, punčka draga,« sem slišala za sabo v slovenščini. Obrnila sem se. Starejši tržaški gospod, ki je na videz šel mimo, a se je zaustavil ob meni in me motril. In šel naprej po pločniku.

Stala sem tam in bila kot zaznamovana.

Kaj zdaj? Ne morem kar oditi! Stala sem pred vrati in čakala, da se odprejo. Enkrat so se, toliko, da je skoznje stopil uradnik z aktovko v rokah. Naredila sem korak proti njemu, pa je z dolgimi koraki odšel. Nato sem še stala in stala. In se videla, kako drobna in šibka sem, kot listi z dreves, ki jih je sukljalo okoli mene v jesenskem vetru.

Trudno sem sedla na voz, ko je stric Kovščev prišel mimo. Doma sem samo skomignila in nič rekla. Zvečer smo spet molili rožni venec, nič več šepetaje. Bog govori v slovenščini. Učitelj je hodil po svoji sobi in tu in tam postal pri vratih, mi smo molili dalje.

Dva tedna nobenega glasu. Le stric Kovščev je prinesel novico, da so vsi trije živi. Tata je šel na ajdovsko kvesturo, zaman. Molili smo in molčali.

Proti koncu oktobra je bilo, ko se je Pepi pojavil na vratih. Mati je kriknila. Shujšan, prebita ustnica se mu je sušila, na rokah z odtisi okovja. Ta mali so se mu obesili okoli, pobožal je Marijo, me prijel za roko, objel mamo in tata. Šele zvečer je povedal: »Doma moram biti, kontrola vsak drugi dan. Zame je dal svojo besedo Aldo Pietroncino.«

***

Pepi je po vojni šel za učitelja. Postal je ravnatelj na Obali. Nekega večera je z mopedom šel iz Kopra v Izolo, na ovinku ga je zaneslo. Mama je tiho ihtela nekaj tednov po pogrebu, tata je ždel ob oknu, toneč v odsotni starosti. Marija je postala vzgojiteljica, v Mariboru je vodila vrtce. Pavla je imela vzorno krščansko družino s sedmimi, Slavko zgledno komunistično s tremi otroki. Jaz ... Jože se je vrnil po vojni iz taborišča, shujšan in molčeč. Poročila sva se in iskala svojega mesta pod soncem.

Vojna je v vsakomur ostala kot neprebavljena jed.

Matija Remše

Pravičnejši svet

Ne spomnim se več natančno, kdaj mi je dr. France Martin Dolinar v svojem delovnem prostoru v stavbi uredništva Družine izročil v roke nemško knjigo z naslovom *Fur eine gerechte Welt – Grosse Dokumente der Menscheit* s priporočilom, da jo Mohorjeva zaradi njenega sporočila in splošno izobraževalnega pomena mora izdati med svojimi publikacijami.

Ni prišla na vrsto takoj. Kar nekaj let se je potikala po naših uredniških predalih in iz rok v roke. Vem, da je izročitelj že zaskrbljeno povpraševal po njej. Končno se je direktor Faganel, ki je nasledil ravnatelja Jeromna, odločil, morda ga je v tem podprlo priporočilo še katerega od slovenskih zgodovinarjev, da mora v slovenskem prevodu zagledati luč sveta. On se je dogovoril za prevod z obema prevajalcema Božidarjem in Primožem Debenjakom. Njegova je bila tudi pogumna in modra misel, da si zasluži izid v redni zbirki. Spremenjeni format koledarja in zbirke je omogočal, da knjiga tudi po obliki, ne le po prelomu in slikovni opremljenosti, obdrži svojo čim izvirnejšo podobo.

Tako je izšla v redni zbirki jeseni leta 2009 v trdi vezavi, v formatu 22 cm x 24 cm in na 192 straneh s slovenskim naslovom *Pravičnejši svet* (brez uvodnega predloga *za*) in s podnaslovom *Ilustrirana zgodovina prava*.Ob koncu knjige, od strani 178 naprej, so bralcu na voljo najprej tabelarična časovnica, ki daje pregled nad 32 dokumenti knjige, kot grobi obris 3700 let trajajočega procesa »učlovečevanja človeka« in povzema časovno sosledje teh dokumentov, njihovo časovno bližino oziroma oddaljenost. Pri tem vsaj za starejše dokumente velja, da nobenega od njih ni izzval posamezen zgodovinski dogodek, vendar pa je vsak značilen in reprezentativen za svojo epoho. Da bi vsaj nakazali to politično socialno kulturno povezavo, opozarja drugi del tabele na dogodke in osebe iz let, ko je bil dokument zapisan.

Friedrich Heer, Sabine Freitag, Klaus Günther, *Pravičnejši svet*, 2009

Sledi seznam virov za besedila dokumentov, ki so prevedeni iz nemščine (in kolikor mogoče tudi primerjani z izvirnikom ali že obstoječim slovenskim prevodom), za njim pa izbrana bibliografija, stvarno kazalo in

nazadnje viri slik. Ves ta aparat še poveča uporabnost, priročnost knjige za zvedavega bralca.

Klaus Günther in Sabine Freitag, kot soavtorja nemškega izvirnika, sta pravzaprav priredila še starejšo nemško knjigo Friedricha Heera in njegovega sodelavca Franza Xaverja Schneiperja *Veliki dokumenti zgodovine*, ki je izšla že leta 1978. Friedrich Heer je bil avstrijski levokatoliški zgodovinar in intelektualec, svobodnjak in dolga leta dramaturg Burghteatra, publicist z nešteto objavljenimi razpravami pretežno historičnega značaja, v katerih gre manj za kritiko virov, sistematični prikaz in racionalno argumentiranje, bolj pa za vzpostavljanje pogostoma asociativnih povezav med epohami, kulturami in osebami. Bil je odprte narave in iskal stike tudi z ljudmi, ki niso pripadali katolicizmu. Njegovo širino in vsestranskost nakazuje tudi uvodno razmišljanje, *Abeceda človeštva*, v pričujoči knjigi.

Navajam odlomek:

»Delati mir, dajati mir. To je dejanje velikih zakonodajalcev človeštva. Mir kot zakon za ljudi pri Hamurabiju, mir kot zaveza z Bogom pri Mojzesu. Mir kot mir navznoter, noter v prostor duše, kjer je – kot vedo Lao Ce, Konfucijh, Buda, Platon in vsi veliki modreci človeštva – doma najgloblji nemir.

Dati zakon, to je ustvariti prostor in čas za pravo, kjer za pravo ni nobenega prostora in nobenega časa. Ustvariti mir, kjer je nemir.

Bog sam je pravica, pravi evropski srednji vek. Božanskost človeka se izpričuje v njegovi sposobnosti ustvarjati pravo, utemeljevati pravne ureditve ter s pravom, s svetimi pogodbami, z zavezništvi dajati mir.

Izredni posamezniki, osebnosti svetovnozgodovinskega ranga, so tisti, katerim pritiče, da postavljajo zakone. Njihove zbirke zakonov, njihove pravne ureditve, njihovi pravdoreki zgostijo tisto, kar je bilo stoletja, celo tisočletja pred njimi izbojevano kot boj za pravico, se pravi za čisto konkretne svoboščine konkretnih stanov, razredov, oseb.

Svoboda. Človekova svoboda v Evropi boleče izrašča iz tisočletnega boja za najprej čisto določene svoboščine, za svobodo Cerkve – v boju papežev in menihov s posvetnimi gospodi, za svoboščine mest, stanov, privilegirancev. Pozno, šele v 18., 19. in 20. stoletju, pridejo na dnevni red velikih zborovanj svoboščine podprivilegiranih: svoboda ženske, svoboda delavca, osvoboditev sužnjev, otrok, drugobarvnih podložnikov. Nahajamo se sredi velikega prizadevanja za pravico, torej za pravno ureditev človeštva, za svobodo kot svobodo vseh ljudi, za človekove pravice za vse ljudi, prizadevanja, ki ga lahko zasledujemo na podlagi dokumentov počlovečenja v tej knjigi.«

V vsakem teh velikih dokumentov tiči izziv in poziv realizirati jih.

»Skeptiki, ciniki, ljudje, ki sovražijo sami sebe, ki človeku ne pripisujejo kaj dosti dobrega, ker se sami upajo storiti le malo dobrega, utegnejo reči: No,

kaj so koristile te velike človekove besede? Mar ne živimo še vedno skupaj in drug proti drugemu kot volčja krdela, ki se, v lakoti in zavisti, napadajo sama?

Da: ta možnost, biti kot človek človeku volk (*homo homini lupus est*, Thomas Hobes), nam ostaja, kot bomo vsi tudi ostali neandertalci, praljudje z vsemi njihovimi instinkti, dokler bomo ostali ljudje.

Ne, mi sinovi Hamurabija in Mojzesa in Solona in Platona smo sinovi neke svetovne civilizacije, neke svetovne kulture. /.../ Nimamo samo čisto odprte prihodnosti, temveč tudi mogočno osnovo za nami, ki nas obvezujoč nagovarja iz velikih dokumentov človeštva.«

In kateri so ti, v knjigi zbrani, zgodovinsko orisani in pokomentirani dokumenti? Naštejmo jih kar po vrsti. Najprej starobabilonski Hamurabijev zakonik izpred 1700 let, besedilo v akadščini z 282 členi, vklesano v kamnit steber iz diorita, trdega, zelenkasto črnega kamna, ki ga zdaj hranijo v francoskem Louvru. Potem Mojzesovih deset zapovedi iz okrog 1300 pred Kristusom. Sledijo Solonovi zakoni iz leta 590 pred Kristusom, Budovo izročilo o miru za vsako bitje iz leta 500 pred Kristusom, Konfucijeva modrost okoli leta 480 pred Kristusom, Platonova ideja pravične skupnosti okrog 375 pred Kristusom, Lao Ce in njegov Tao, počelo vsega (300 pr. Kr). Iz okoli leta 25 sledi pridiga na gori z blagri in Oče naš ter evangeljska zapoved ljubezni do sovražnikov. Potem pismo Rimljanom za naukom o pravičnosti iz vere, *Corpus iuris civili* iz začetka 6. stoletja (ob tem tudi kratka zgodovina rimskega prava), Mohamed in njegov Koran (okrog 650), *Magna charta libertatum* (1215) kot utemeljitev evropske demokracije, zapis Nikolaja Kuzanskega o miru v veri (medverska strpnost in deleženje v resnici) iz leta 1453 kot misel, ki je svojo pravo cerkveno potrditev doživela šele v dokumentih drugega vatikanskega cerkvenega zbora. Nato sledijo razmišljanja o človekovem dostojanstvu in vrednosti G. Pica della Mirandola (1496), protest Martina Luthra v letu 1517, Hugo Grotius in mednarodno pravo v vojni in miru tudi v odnosu do Machiavellija (1625), Vestfalski mir (1648), virginijski *Bill of Rights* (Listina pravic, 1776), Ustava ZDA (1787), Deklaracija človekovih pravic (pravic človeka in državljana) v Franciji (1789), Kantov mirovni traktat (1795), Napoleonov zakonik (1804), Komunistični manifest (1848), Gandi o nenasilju in moči ljubezni (1920), Atlantska listina o dostopu vseh narodov in držav do surovin sveta in mednarodne trgovine ter o svobodni izbiri družbene ureditve, sistema oblasti, samostojnosti in ozemeljske celovitosti svoje dežele (1941), svarilo znanstvenikov in Franckovo poročilo (opozarja na oboroževalno tekmo atomskih velesil) (1945), istega leta tudi ustanovna listina Združenih narodov o svetovnem miru in človekovih pravicah, leta 1948 Splošna deklaracija o človekovih pravicah, leta 1961 Frantz Fanon kot glas tretjega sveta, leta 1963 *Pacem in Terris*, enciklika papeža Janeza XXIII., leta 1994 Svetovna trgovinska organizacija in leta 2002 Mednarodno kazensko sodišče ICC.

Korpus knjige zaključuje kratko razmišljanje o negotovi prihodnosti.

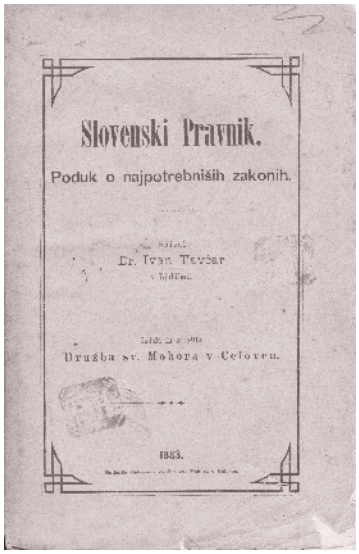
Ostaja pa želja, da »današnje bralke in bralci ob tu natisnjenih besedilih pridejo do lastnih presenetljivih odkritij, ki naj nas čisto v smislu F. Heera vodijo v mirnejši in pravičnejši svet«.

Ta mohorski panoramski izlet na pravno področje pa seveda ni edini. Če pogledamo v Modrovo Mohorsko bibliografijo, lahko razberemo, da so se koledarji od nekdaj lotevali tudi izbranih zgodovinskih in aktualno praktičnih pravniških tem. Našteva jih po abecedi priimkov avtorjev na 110. strani. Kot zanimivost: leta 1924 in 1925 se med koledarskimi avtorji pojavi tudi prof. dr. Leonid Pitamic, pisec slovite mohorske knjige *Država*, s člankoma *Sorazmerna ali proporcionalna volitev* in *Kaj je ustava?* Poleg Koledarjev sta od mohorske periodike na to področje segala tudi *Mladika* (Jožef Grašič, Vinko Jagodič, Marija Kmet, Leopold Stanek, Josip Žontar) in *Slovenski gospodarski list*, manj *Kres*.

Obstaja pa tudi nekaj knjižnih izdaj.Leta 1936 je izšla knjiga dr. Viktorja Korošca *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava. Prvi zvezek. 1. snopič: Splošni nauki, viri, osebno in stvarno pravo*, ki obsega 266 strani. Leta 1937 izide izpod peresa dr. Gregorja Kreka *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava. Drugi zvezek: Obligacijsko pravo* na 546 straneh. Leta 1941 pa knjiga Viktorja Korošca *Rodbinsko, dedno in civilno pravdno pravo*, ki nadaljuje paginacijo njegove knjige iz leta 1936 (267–530).

Še starejše, zanimivo in približno enako obsežno pa je delo znanega slovenskega pisatelja, pravnika in župana Ivana Tavčarja z naslovom *Slovenski pravnik, Poduk o najpotrebniših zakonih*, ki je v zvezkih izhajalo v letih 1883 (1–160), 1884 (161–304), 1885 (305–400), 1886 (401–496) in 1888 (497–632), vsi v formatu 13,5 cm x 21 cm.

Z naših arhivskih polic sem snel prvi, drugi, tretji in četrti snopič (ki pa mu manjkajo strani od 472). Petega ni, prav tako ne druge izdaje prvega, ki je po Modru izšla leta 1895. Tretji zvezek je trdo vezan in na njem piše s svinčnikom in tudi žigosano duplikat. Drugi trije so broširani, četrti še nerazrezan. Zob časa se jim že kar pošteno pozna. Dobro je, da se je prvi zvezek že vrnil z razstave, ki jo je pripravil Muzej novejše zgodovine v Celju v sodelovanju z Mohorjevo ob jubilejni obletnici prihoda Mohorjeve s Prevalj v Celje, da lahko pogledamo v avtorjev uvod in iz njega razberemo namen ter zasnovo dela, katerega vsebino prav jedrnato poudarja že naslov sam. Naj navedem nekaj odlomkov, ne da bi spreminjal jezik:

Ivan Tavčar,
Slovenski pravnik, 1883

»Poznanje zakonov ali postav je brez dvombe koristno in to tudi človeku, ki ne pohajkuje vsak dan po sodniških prostorih, ter ne zapravlja drazega časa z malomarnimi in hudobnimi pravdami. S tugo moramo namreč priznati, da se skoraj pri vsaki slovenski okrajni sodniji nahaja večje ali manjše število prav strastnih pravdarjev, ki se tožujejo za vsako najmanjšo stvar, ter prihajajo sodne dneve v sodnijo, noseč pod pazduho velike snope sodniških aktov ali spisov. Ti ljudje čutijo se pri vsaki priliki žaljene v svojih pravicah, in navadno tožijo tedaj najrajši, če se jim ne godi nikaka krivica, če samo mislijo, da se jim godi krivica. Ker zakonov ne poznajo, domišljujejo si, da se jim krati ta ali ona pravica, med tem, ko se jim v resnici ničesar ne krati. Če bi se toraj razširilo znanje postav med priprostim ljudstvom, pomanjšalo bi se vsled tega število ›pravdarjev iz domišljije‹, ki sedaj nadlegujejo sodnije, ter denar prinašajo brezvestnim advokatom, ali pa ga mečlejo v žep še bolj brezvestnim zakotnim pisačem. /.../ Tudi postave s svojimi nitkami in koreninicami naše življenje skupaj drže, da ne razpade in da se ne razdrobi pod slabimi lastnostmi, katerih ima slabotni človeški rod preobilo. Vsak korak, ki ga napravimo v življenju, podvržen je zakonom, in ako jim ne vstreza, vdari nas zakonita kazen. Kdor toraj zakonov ne pozna, tava kakor slepec okrog in o pravici napravlja si svoje misli, ki pa dostikrat tako zaidejo, da jim postane pravica krivica. Poduk o postavah mora roditi predvsem pravicoljubje med priprostim narodom, ker ravno iz poznanja zakonov izvira pravo prepričanje o tem, kaj je pravica in kaj krivica. Kdor je podučen o postavah, ne bode napravil koraka, po katerem bi se žalile soseda pravice, ker poštenjak hoče imeti samo to, kar je v resnici njegovo. /.../ Manjka pravicoljubja, ker ni poznanja zakonov!«

Prvi del zato razlaga lastnosti in predpise katastra ali mape, da bi se izognili pravdam glede motenja posesti. Drugi del je posvečen zemljiški knjigi, vpisom in njeni vsebini: vpisom oz. intabulacijam, prenotacijam in adnotacijam. Tretji del govori o zapuščinah, testamentih, oporokah. Četrti del obravnava lastninsko pravico, služnosti in zastavne pravice. V petem delu so opisane pogodbe in v šestem delu sodni postopki in prisege.

»Pri razpravah v ozir se bodo jemale potrebe vsakdanjega življenja, ter se pri vsaki priliki naštevali napačni zapopadki, ki jih ima ljudstvo o ti ali oni pravni tvarini. Pri tem smo se podvrgli načelu, da mora knjiga, pisana v prvi vrsti za priprosto ljudstvo, jasna biti, ter kolikor mogoče pisana v jeziku, ki je tudi priprostemu ljudstvu lahko umljiv. /.../ Mogoče, da smo pri tem zagazili tu in tam v tako imenovane germanizme, katerih se tudi v ljudskem jeziku obilo nahaja. Naj se nam ti germanizmi ne štejejo v zlo, ker se pravna knjiga nikakor ne more pečati z jezika čistenjem: nje prva in edina naloga je, kakor smo rekli, pospeševanje znanja o zakonih in pravnih načelih.«

Prav temu, o čemer govori gornji stavek pravnika in pisatelja iz daljnega leta 1883, pa je pod posebnim vidikom namenjena tudi knjiga, ki je pri Celjski Mohorjevi izšla leta 2004 v broširani izdaji, formata 12,8 cm x 21,5 cm in v opremi Brede Sturm. Njen naslov je: *Sveto in svetno, Pravni vidiki verske svobode*. Uvod vanjo je napisal prof. dr. Anton Stres. Dr. Lovro Šturm, redni univerzitetni profesor, nekdanji predsednik ustavnega sodišča RS, tudi minister za šolstvo in šport v letu 2000, je v knjigo prispeval razmišljanje o laični državi in verski svobodi. Mag. Simona Drenik prikaže mednarodne in evropske standarde varstva svobode veroizpovedi ali prepričanja, odnos Evropske unije do tega vprašanja in razvoj evropskega prava o verstvih. Skupaj z dr. Šturmom sta pripravila primerjalno pravni prikaz takšnih ureditev v Evropi. Mag. Urška Prepeluh je skupaj z dr. Šturmom uredila pregled veljavne slovenske pravne ureditve področja, sama pa je prispevala še poglavje o novi ureditvi svobode religije v Sloveniji. Pomena tovrstne knjige ni treba posebej poudarjati. Žalosti nas lahko le pogled v dnevno časopisje in poslušanje nekaterih javnih glasov, ki iz dneva v dan razkriva, kako trdovratni so človeški predsodki in kako vztrajna nekatera prepričanja, ki so jih vcepila pretekla desetletja.

Lovro Šturm,
Simona Drenik,
Urška Prepeluh,
Sveto in svetno, 2004

Ali po drugi strani: kako malo ljudi se je pripravljenih pozanimati in podučiti o stvareh ter si pridobiti znanje, ki bi v nestrpno medčloveško prerivanje za svoj »imeti« in za svoj »prav« vnašalo medsebojno strpnost in spoštovanje.

Podobno strpnost, spoštovanje in zavzetost za stvar človeštva, kot jo npr. kaže sodelovanje liberalnega Ivana Tavčarja in sodobno sodelovanje obeh prevajalcev Debenjakov z založbo katoliške provenience ali založbe z njimi.

K temu namreč težijo skozi čas vse tri prej kratko predstavljene knjige. Pravo je ključ k pravičnejši družbi. Da pa samo po sebi, brez sočutnega človeškega angažmaja in brez vživljanja v sočloveka, poslušanja in razumevanja, ne more kaj dosti pomagati, so povedali že stari Rimljani v svojem reku: *Summum ius – summa iniuria*.

POGOVOR

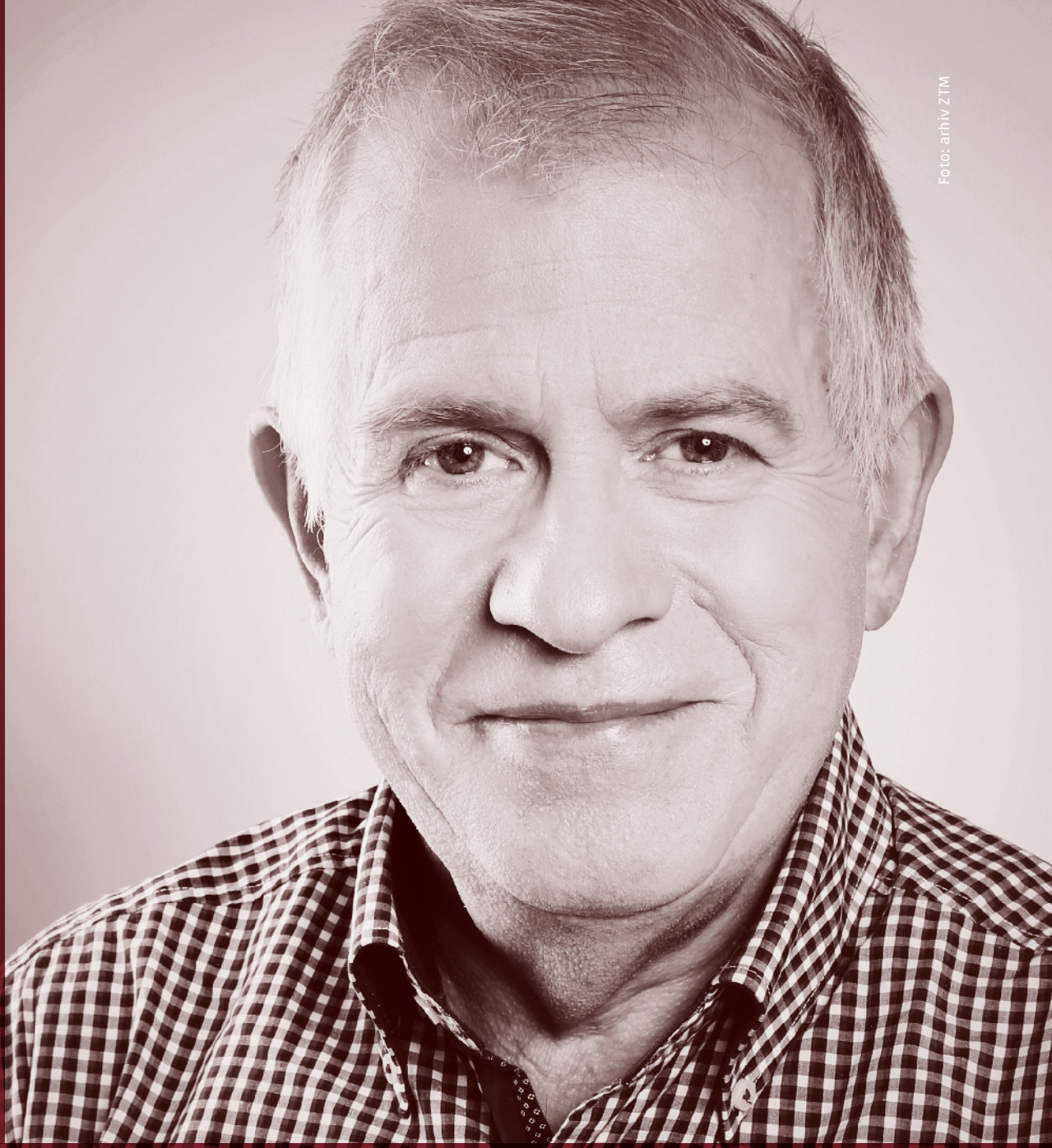

Foto: arhiv ZTM

Jože Faganel

»Priporočam jezikovno samozavest in ponos«

Pogovarjal se je Jože Kurinčič

Prof. Jože Faganel, rojen v Ljubljani 1947, po študiju slovenist in romanist, lektor na Sorboni v Parizu. Skrbel je za jezik v ustanovah javne uprave, bil lektor v različnih gledališčih, profesor na univerzi na AGRFT in Teološki fakulteti ter zagnan direktor Mohorjeve družbe. Zdaj je v pokoju, lani je praznoval okrogli jubilej – sedemdesetletnico življenja.

Jože, si pravi Ljubljančan. Takih je pravzaprav malo; večina sedanjih Ljubljančanov je priseljencev. Kako je s tvojim rodom?

Spotakljivo vprašanje! Ljubljančan sem po starših, ki sta oba rojena v Ljubljani. A materini predniki so prišli vrtnarit v Ljubljano iz okolice Kamnika. Moj ded je bil veletrgovec z železnino. Umrl je istega leta, kot so v Marseillu ubili kralja Aleksandra, zato je moja, zdaj 99-letna mama na shodu šolarjev na Kongresnem trgu pretresljivo jokala; njegov brat pa je bil znameniti igralec Anton Verovšek, za katerega je Cankar dejal: »Verovšek, to je slovensko gledališče.« Oče se je rodil v hišicah na Žabjeku, ob starem glavarstvu, kaznilniškemu pazniku, Primorcu, ki je ob zgraditvi nove sodnije zaprosil za premestitev iz kaznilnice Gradiška pri Gorici v Ljubljano – zato, da bi se njegovi otroci šolali v slovenskih šolah. Toliko o »pravih Ljubljančanih«.

Pravijo, da so se stari Ljubljančani skoraj vsi med seboj poznali. Gotovo pa študentje. Je bilo tudi v tvojih študentskih letih še tako?

Moja družba na filozofski fakulteti niso bili Ljubljančani, ampak smo v svoje veseljaško »društvo Martina Kebra« vključili poleg Dolenjcev še Gorenjce in Štajerce. Še najbližji Ljubljančan mi je bil Finžgarjev pranečak Janez Bogataj na etnologiji, s katerim naju je družilo navdušenje za Finžgarja. Za razpravico *Kraji v Finžgarjevi kmečki povesti*, ki sem jo spisal še v četrti gimnaziji na Poljanah, sem v prvem letniku študija na slavistiki prejel Prešernovo nagrado, in to po zaslugi Jožeta Toporišiča, ki je doktoriral z literarnozgodovinsko razpravo o Finžgarju; z Janezom pa sva skupaj napisala knjižico *Doslovče, Naravni in kulturni spomeniki Slovenije*; on etnološki del o prastričevi rojstni hiši blizu Prešernove Vrbe, sam pa o življenju in delu avtorja *Prerokovane*.

Vpisal si se na slavistiko in kot privatni študent študiral tudi teologijo. Kako je šlo to dvoje skupaj? Ne mislim kot stroki, saj vem, da se imenitno dopolnjujeta, bolj mislim na reakcijo okolja. V času tvojega študija »družbeno« gotovo ni bilo zaželeno, da se študent slavistike izobražuje tudi o neki religiji, s katero bi moral čim prej »razčistiti«. Še posebej, če misli na pedagoški poklic, ki zahteva moralno-politične kvalitete.

To so bila leta na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta, ko naj bi navzven šlo za totalitarno odjugo, a glede »znanstvenega svetovnega nazora« ni bilo nikakršnega popuščanja. Spomnim naj, da je gimnazijska profesorica sociologije Podmenikova, ki sem ji po njenem posmehovanju, kako naj bi Stvarnik iz gline zmodeliral človeka, ugovarjal, da je svetopisemska pripoved metafora, poklicala na pomoč samega Zdenka Roterja, ki je vodil udbovski resor za religijo, da bi nas (mene) do kraja »poučil«. Ker pa me je oče poučil, da je ta »strokovnjak za religijo« zasliševal škofa Vovka in mu v bolnišnici izmaknil ožgani šal kot *corpus delicti*, smo na »debatnem večeru« molčali in nič diskutirali. Čeprav tedaj z Roterjem nisva spregovorila, sva se potem desetletja srečevala na ulici in v očesnem stiku vsakokrat zaznavala, kdo je kdo. Tako so seveda na partijsko očiščeni slavistiki, s katere so odgnali Slodnjaka, vsi vedeli za moj vzporedni študij teologije, a je

le Breda Pogorelec javno bleknila, da človek ne more sedeti na dveh stolih. Morda so mi zato v tretjem letniku očitali organiziranje literarnega večera o Balantiču, čeprav je imel zasluge zanj pravzaprav kolega Marko Terseglav. Zmogel sem tri letnike vzporednega študija in bil najbolj ponosen na Trstenjakovo opazko, da je bil moj pisni izpit iz psihologije najboljši v njegovi profesorski praksi. Nazorsko pa smo se tedaj kalili pri frančiškanih ob akademski maši in verouku na Tromostovju ob p. Hieronimu Žvegliču in skrbeli za začetke izdajateljske dejavnosti za izobražence s t. i. »knjižicami« (sodelovali so Franc Rode, Vekoslav Grmič, tedaj miselno dokaj blizu, pa Kocbek z razpravo *Eros in seksus*, ki je občudujoče odmevala tudi na slavistiki – pri Kmeclu …).

V življenju si se ukvarjal predvsem z jezikom. Te je tudi kot študenta že navduševal ali ti je bila bliže književnost kot večini študentov?

V gimnaziji se tedaj s slovnico niso nič ukvarjali, zato jezikoslovja tudi na fakulteti nisem maral. A Toporišič je bil tako zagnan, da se mu nismo mogli ubraniti. Res se nam je Pogorelčeva v drugem letniku pri Zgodovini jezika posmehovala, ker nismo znali brati faksimila *Brižinskih spomenikov*, češ, kaj sploh počnemo na slavistiki. Čez desetletja, ko sem z eminencami na SAZU-ju pripravljal znanstvenokritično izdajo teh spomenikov, sem izvedel za njeno intervencijo, da Faganel že ne more sodelovati pri tem. A s Tinetom Logarjem sem kljub temu lahko pripravil posnetek v prvotni slovenščini in z vrhunskimi igralci (Štefko Drolčevo, Janezom Albrehtom in Alešem Valičem) posnel umetniški prevod v moderno slovenščino tega vrhunskega tridelnega govornega spomenika, ki so ga hoteli izmakniti Slovencem Rusi, Bolgari in celo Hrvati.

Med tvojim študijem je bilo na slovenistiki kar lepo število uglednih profesorjev. Kateri ti je najbolj zlezel pod kožo oz. te navduševal?

Veliko sem sodeloval s Toporišičem, ki je občudoval moje tonemsko naglaševanje in me povabil snemat na zagrebški Fonetski inštitut; pa s Kmeclom, mentorjem letnika, ki nas je usposobil za literarno teorijo; in Borisom Paternujem, ki nam je več let predaval interpretacijo Prešerna, preden jo je objavil v svoji monografiji v dveh knjigah.

Toporišič in njegovi so prinesli v slovensko jezikoslovje predvsem sinhrono-strukturalistični pristop. Zanimal jih je predvsem sodobni jezik in njegova struktura, manj pa so se zanimali za diahrone razsežnosti jezika, za njegov zgodovinski razvoj in narečja. Veliko ljudi, tudi slovenistov, je Toporišiča zavračalo. Kako gledaš ti nanj in na njegovo delo?

Ker smo bili v gimnaziji šibki v slovnici, ker so tradicionalni profesorji slovenščine pojmovali, da je učenje slovnice stvar osnovne šole, in so jo zato zanemarjali, smo temelje slovnice sprejemali šele na univerzi – po Toporišičevi metodi. Zato smo v naši generaciji vsi njegovi učenci. Sam sem najbolj cenil njegov prispevek v glasoslovju, morda zato, ker sem bil zaradi ljubezni do radijskih iger in gledališča zavezan predvsem govorjeni besedi. A že takrat smo spoznali, da njegovih fines ne bi smeli vsiljevati v srednje in celo osnovne šole, kar je s svojo trmasto vztrajnostjo dosegel in s tem nehote prispeval, da je slovenščina pogosto med manj priljubljenimi šolskimi predmeti. A pozneje sem spoznal, da je z moderno lingvistično metodo obnovil vse, kar so Slovenci napisali o jeziku: občudoval je Škrabca in Breznika ter ju pravzaprav vsebinsko rehabilitiral. Žal je imel težak značaj; morda tudi zato, ker je nekaj časa kot otrok preživljal v koncentracijskem

taborišču. A bolj delovnega in zagnanega slovničarja najbrž nima veliko kulturnih jezikov.

Kam te je »odneslo« po študiju?

Najprej za določen čas na SAZU k *Slovenskemu biografskemu leksikonu*, za katerega sem izpisoval kratice že v petem razredu osnovne šole, ko sem se po zlomu stegnenice celo poletje dolgočasil v postelji. Zaradi študijske kombinacije slovenščina-francoščina pa so me povabili oz. kar poslali v Pariz, kjer se je na *Inštitutu za vzhodne jezike* pri Novi pariški Sorboni začel lektorat slovenščine. Po dveh letih sem se zaradi službe na SAZU-ju vrnil v Jugoslavijo, a je zaradi politične intrige potem nisem dobil, saj so se v drugi polovici sedemdesetih let odločili, da bodo na »reakcionarno« *Akademijo* odslej sprejemali le partijce. Kakor toliko kulturnopolitičnih usmeritev se tudi ta ni uresničila, saj sem se na Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede pustil »povabiti«, potem ko sem po propadli uprizoritvi v Cankarjevem domu v zbirki Kondor objavil *Škofjeloški pasijon* (kot diplomatični in fonetični prepis). Predstojnik akademik F. Bernik mi je zaupal skrb za t. i. starejšo književnost in mi naložil izdajo *Brižinskih spomenikov.* Ob njih smo s sodelavci, zlasti J. Kosom, T. Logarjem, F. Jakopinom, pa tedaj z novo raziskovalno »zvezdo«, multidisciplinarnim genijem I. Grdino uveljavljali t. i. izdajateljske standarde za rokopisno dediščino v knjižni in elektronski obliki. Pri tem so me usmerjale izkušnje gledališkega lektorja.

No, po predolgo odlašani diplomi me je »odneslo« na Zavod za statistiko (zdaj Statistični urad), kjer sem bil »lektor za številke« in se nehote učil novih izdajateljskih tehnologij, in potem na Zavod za družbeno planiranje (zdaj Umar), kjer sem dobil nekaj diplomatskih izkušenj, saj so me porinili v delovno skupino Alpe-Adria, v oddelek za prostorsko planiranje. Ob tem delu sem zaznal, zakaj je Slovenija ostala urbanistično neurejena. Ko je direktor prostorskega sektorja vsako leto poročal E. Kardelju o delu sektorja, sem videl, kako ga je skrbelo, namreč Kardelja, da ne bi planirali kakih stanovanjskih naselij nad prikritimi grobišči. Celo lokacija v soseski BS 3 blizu Stožic je bila sumljiva …

Kako te je zaznamovala pariška izkušnja?

Šlo je za najlepši in najsrečnejši leti mojega življenja, saj sem v delavskem predelu Pariza postavil temelje svoji družini. Spoznaval sem demokracijo, v kateri se lahko vse pove, a nima nobenega učinka (tridnevni prenos parlamentarne razprave o legalizaciji splava je predstavil same tehtne argumente »proti«, a je bil pri glasovanju sprejet z ekstremno večino glasov …), spoznaval odprtost Francozov do tujcev in navdušenje, če si znal malo pokramljati v njihovem jeziku, predvsem pa svoje uho usposobil za primerjalno glasoslovje.

Tedaj (1973–1975) sem lahko iz pariške perspektive opazoval veliko napadalnost Sovjetske zveze. Ne morem pozabiti Solženicinove ljubezni do Rusije, ki jo je razlival v štiriurni oddaji na TV, potem pa so se ga perfidno znebili, da je postal izgnanec. Ko sva z ženo premišljevala, kaj storiti, če SFRJ zasedejo Rusi (v *Delu* je novinar med vrsticami prikrito napisal *Rusi prihajajo*), sva se odločila, da *zbeživa* domov. Brez domovine ne bi mogla živeti …

Potem si bil povabljen na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo za profesorja za slovenski odrski (in filmski) jezik in potem za lektorja v slovenska gledališča, zlasti v SSG Trst, in k filmu ter na televizijo … Na spletu sem zasledil, da si bil lektor pri kakih 300 gledaliških predstavah. To je res veliko število. Kakšno vlogo ima

lektor pri postavitvi dramskega dela na oder?

Povabljen na AGRFT, a vmes nekaj časa pozabljen … Janko Moder je namreč zaključeval svojo pedagoško kariero nekoliko potrt, ker brez doktorata ni mogel postati redni profesor, njegovim kolegom umetnikom pa je za naziv zadoščala Prešernova nagrada, in je povabil na akademijo mene in Katjo Podbevšek. Oba sva po kadrovskih burleskah, ki niso bile samo politične, pristala na AGRFT, in to kljub temu, da je mnenje o meni pisala tudi profesorica, ki je govorila o nezdružljivosti teologije s slavistiko.

Tu sem uveljavil tudi svoje neznanstvene talente in zato bil celo priljubljen, čeprav sem samozavestnim umetniškim pripravnikom popravljal izreko, ko so polni čustev prepričljivo ustvarjali odrske like. Polde Bibič, profesor dramske igre, mi je na neki vaji v ljubljanski Drami na moj nasvet odvrnil: »Kako pa ti to veš, če nisi igralec?« Ja, v skoraj vsa slovenska gledališča me je pripeljal moj govornolektorski pristop, ki je širil govorčeve odlike, namesto da bi se zgražal nad napakami, ki sem jih mimogrede pokrtačil … V Celje me je vztrajno vabil pisatelj Andrej Hieng, v Trst me je vzel s seboj Mile Korun, ko je odšel režirat Plavtovega *Vojaka bahača* v prevodu A. Rebule. Tam so me igralci poimenovali »peglar«, ki ne bo dolgo hodil v SSG Trst, zlasti ko nastopi režiser Jože Babič. A so se ušteli, saj sem se v Trst vozil desetletja, tudi tedaj, ko so bile omejitve vožnje sodilihi ali si moral plačati depozit ob drugem izstopu iz države. A kulturni minister M. Kmecl mi je ljubeznivo izdajal dovolilnice za prehod meje. Zasluge za moj obstanek pa ima dolgoletni umetniški vodja SSG Trst pesnik M. Košuta, ki je kot rojeni zamejski Primorec spoznal, da Ljubljančan s primorskimi geni v rodu s sodobno izreko v uglednem gledališču uveljavlja enotnost slovenskega umetniškega prostora na eni bistvenih ravni – na ravni umetniškega govora.

V gledališču sem preko govora utrjeval prepričljivost igralcev in bolj »krojil« njihov besedni del izraza, kot jih »peglal«. Pri filmu ima žal vidno prednost pred slišnim, razsvetljava je važnejša od izgovarjave, zato pri montaži najbolje izgovorjeni kader nima tako velike teže kot npr. dobra osvetlitev.

V gledališču sem preko govora utrjeval prepričljivost igralcev in bolj »krojil« njihov besedni del izraza, kot jih »peglal«.

Si gotovo eden najboljših poznavalcev duha slovenskih gledališč, odlično poznaš njihove voditelje, režiserje, igralce … Zdi se, da je pretežni del slovenskih gledališč izrazito liberalno usmerjenih. Ljubijo eksperiment, avantgardo … Prav tako se zdi, da so daleč od katoličtva. Kako si se (se še) kot lektor znašel v tem gledališkem prostoru?

»Liberalno« pojmujem v prevodu svobodomiselno, ustvarjalno, kar je zame zelo združljivo s presežnostjo. Zavračam pa pojem »liberalno« v smislu jalovega kulturnega boja v preteklosti in steriliziranega sodobnega hlepenja po uživanju in dobičku. Zato ta »liberalni« duh med odrskimi umetniki spoštujem, ker je temelj ustvarjalnosti. Pokojni stolniški župnik A. Smerkolj, zagovornik aggiornamenta, me je poučil, da je

stremljenje mladine v umetnost pravzaprav hlepenje po presežnem. V tem smislu sem *tacite* (molče) deloval nazorsko kot pedagog in umetniški pomočnik. Kadar sem razložil kaj teološkega ali liturgičnega, sem pri vseh zaznal interes, ker so si to hitro zabeležili; neposredno »oznanjevanje« pa sem prepuščal Božji previdnosti.
Da sem ravnal modro, ne le strpno, mi potrjuje nedavna izjava režiserja Dragana Živadinova, mojega nadvse zapletenega in umetniško kar ekstremističnega študenta: »Profesor, vem, da ste globoko religiozni, jaz sem pa ateist, ampak vedite, nisem antiteist, samo s tem, kaj bo …, se ne ukvarjam …«

Strniševa drama *Ljudožerci* je bila večkrat uprizorjena na slovenskih gledaliških odrih (nazadnje v SNG Maribor v režiji Ivice Buljana, prej v Ljubljani v režiji Mileta Koruna), a po mojem mnenju nobena uprizoritev ni povzela duhovnega sporočila te moralitete, namreč, da je v prostoru brez neba, brez transcendence – po Dostojevskem brez Boga – dovoljeno vse, tudi ljudožerstvo. Ob zlomu komunizma je bilo na oder MGL postavljeno Claudelovo *Marijino oznanjenje*, ki je bilo precej medlo, potem so na oder postavili Eliotovo duhovno dramo *Umor v katedrali*, ki so ga igrali zelo malo časa z zelo skromnim uspehom. Če povzamem, zdi se mi, da duhovne drame v slovenskem gledališču ne zaživijo. Kako si to razlagati? Je (katoliško) duhovno sporočilo tako tuje gledališkim delavcem ali taka »duševna hrana« tudi med slovensko (katoliško) srenjo ni niti razumljena niti zaželena?
Strniševe *Žabe* in tudi njegove *Ljudožerce* smo uprizarjali kot diplomski predstavi tudi na AGRFT. Spominjam se, kako sem Strnišo nagovarjal na kopališču Ilirija, kjer sva bila poleti redna gosta, da bi se lotil prevajanja psalmov, saj je študiral orientalistiko. Rekel mi je, da bi/bo, ampak potem izjavil, da bo še prej končal roman. Nismo ga brali … Uprizorili pa smo *Ljudožerce* na AGRFT še v cerkvi sv. Jožefa, ko je bil tam studio Viba filma. Sin T. Kuntnerja, torej primerno nazorsko razgledan, je na bralni vaji izjavil, češ, kaj igramo te nerazumljive traparije. Ko smo razčlenili Strniševo odrsko metaforo, je nastala odmevna predstava, odprta v metafizično in polpreteklo narodno morijo, a morda zaradi lokacije javno skoraj prezrta.
Nekaj drugega pa so performansi, ki so destrukcija gledališke ustvarjalnosti in so dejansko glasniki nihilističnega potrošništva, torej ideologizirani na najpodlejši način …
A tudi gledalčev spomin utegne imeti ideološke naočnike, kakor da ni bilo predstav z izraženo transcendenco brez posmeha. V spominu imam predstavo Roberta Bolta *Človek za vse čase* o sv. Tomažu Mooru iz sezone 1966/1967 z nepozabnim monologom – očenašem – iz ust Staneta Severja; v *Marijinem oznanjenju* Paula Claudela je blestel v sezoni 1988/1989 Tone Kuntner. Gledališka zgodovina pa ne more spregledati predstave *Dvanajst porotnikov* (1959/1960), ki jo je Drama v samostanski obednici odigrala kartuzijanskim menihom, kar so igralci (Stane Sever, Jurij Souček) opredelili kot doživetje najboljše publike …

Mohorjeva družba je izdala Zbrana dramska dela T. S. Eliota, drame Janeza Pavla II. … Gregor Čušin je še z nekaterimi sodelavci poskušal prebuditi »katoliško gledališče«, a kaže, da brez večjih uspehov. V čem vidiš razlog za to?
Ti poskusi in ta uredniška politika

so skušali usmeriti oznanjevalno gledališčenje župnij in širše krščanske skupnosti v kakovost. Podobno kot se arhitekturne stvaritve sakralnih objektov niso v zgodovini nikoli spogledovale z amatersko arhitekturo in ustvarjalci fresk z naivnim slikarstvom, tudi gledališki poskusi s preprostimi, a pobožnimi besedili ne prepričajo ne umetniško ne nazorsko. Zato bi bila tudi npr. kakšna »katoliška filharmonija« nekaj čudnega. Nekaj drugega pa so pasijonske igre, od katerih je v sodobnosti zablestel profesionalno in nepoenostavljeno uprizorjeni Romualdov *Škofjeloški pasijon* iz leta 1715 v izvirnem okolju in je bil sprejet ne le kot verska prireditev, ampak kot kulturna, ki je postala del Unescove nesnovne kulturne dediščine. Pasijoni, ki jih je bilo na Slovenskem po zapisih Nika Kureta v baročnem času čez 30, so bili ljudsko kulturno gibanje, spodbujeno z verskimi prazniki.

Zadnje čase se sintagma »katoliško« prisiljeno, skoraj napadalno zamenjuje s prilastkom »krščansko«, kar je z ekumenskega stališča pravcati anahronizem. Zato tudi ne maram nikakršne ideološke gledališke usmerjenosti, ker z umetnostjo ni združljiva. Ko smo pred leti na kulturnem večeru v spomin pisatelju in psihiatru Jožetu Felcu v pogovoru slišali kar prevečkrat prilastek »katoliški zdravniki«, nam je bilo v dvorani kar neprijetno. Ko sem napetost prekinil z najavo, da spregovorim nekaj misli še kot »katoliški bolnik« (s hemofilijo), je smeh v dvorani razelektril zideologizirano ozračje. Pa so občinstvo sestavljali večinoma celjski in okoliški farani ...

Kako je v praksi s pravorečno normo v javnosti? Si z jezikom na TV in radiu zadovoljen? Poznaš francoski prostor – bi se glede tega dalo primerjati stanje pri nas in na Francoskem?

Nisem najbolj zadovoljen. Govorci v medijih premalo upoštevajo zborno izreko. Narečni, pogovorni jezik, sleng imajo čustveni naboj, ki v medijih pogosto ni primeren. Seveda je organski, materin jezik (ne materni!), jezik prve govorne izkušnje, zakladnica, iz katere črpajo vse druge zvrsti, tudi standardni govor, ki pa je splošna konvencija za najširšo rabo, in naj bi ga praviloma uporabljali v medijih. Ta je lahko prav tako pristen in naraven kot narečje ali pogovorni jezik. Od dikcijskih spretnosti, ne od standardnih oblik, je odvisno, ali zborni jezik zveni pristno in naravno ali umetno in prisiljeno. Prisluhnimo posnetkom govora radijskih iger Staneta Severja, Jurija Sovčka, Janeza Albrehta. Interpretirali so svoje vloge v zbornem jeziku, a tega ni bilo opaziti, ker so znali govoriti zborni jezik naravno. In ta spretnost danes izginja. Še en moment je treba upoštevati: čim širše cilja medij, tem bolj mora biti zvest zbornemu jeziku, ker narečno obrobje prepoznava splošni pogovorni jezik kot ljubljanščino in se poslušalec/gledalec čuti izključenega.

Glede zbornosti imajo Francozi praktično dva standarda: pariškega in južnaškega, ki izhaja delno tudi iz na silo zatrtega jezika *langue d'oc*. »Nas so tepli, če smo med odmorom govorili po provansalsko,« mi jo pojasnjeval kavarnar, ki se je zgražal nad tem, da imamo v Jugoslaviji več jezikov. Žrtev pogosto prevzame miselnost rablja. Tak pojav opazimo tudi med Slovenci na avstrijskem Koroškem.

Kako je z jezikom danes v šoli in cerkvi? Kako je z govorom duhovnikov? Standard in pogovorni jezik – razmerje. Dolgo časa skozi našo zgodovino je bila učiteljica zborne izreke in »pravilne slovenščine« Cerkev oz. cerkev. Gotovo ima tudi danes še pomembno mesto. Se tega vodilni in predvsem duhovniki v slovenski Cerkvi dovolj

zavedajo? Kot profesor na TF, tudi kot lektor imaš veliko izkušenj z jezikovno kulturo v Cerkvi. Katere težave z jezikom opažaš? Kaj se ti zdi največji problem?

Liturgični jezik in pridige so v preteklih stoletjih podpirali jezikovni standard ali z drugimi besedami podpirali enotno zborno slovenščino. To velja za Primorca Janeza Svetokriškega in Štajerca A. M. Slomška. Šele v začetku 19. stoletja so vznikale ideje o lokalnih standardnih jezikih, ki so vzbudile tudi nastanek različnih pisav, kar je osmešil France Prešeren v sonetu o »kaši«, češ da je važna zabela, ne pisava.

Jezik pridig je danes v praksi na Slovenskem standardni. Kdor odstopa, npr. s pogovornim jezikom, se ne približa vernikom, ampak enostavno ni prepričljiv. To še posebej velja pri pridiganju otrokom. V cerkvi ljudje ohranjajo stik z zbornim govorom, otroci pa ga z molitvijo in prisostvovanjem obredom prepoznavajo kot odličnost in presežnost. Zanimiv pa je podatek, da v prvotni izdaji zbirk bogoslužnega branja takoj po koncilu ni bilo nobenih naglasov, kar je liturgist Marjan Smolik pospremil s podatkom, da so naglasom nasprotovali štajerski duhovniki, češ da ne bodo molili po ljubljansko. V sodobni izdaji so zapisani najnujnejši naglasi, a še te bralci Božje besede pogosto spregledajo. Nerodno je, ko štajerski župnik pri prošnji pozove vernike *mólimo* namesto z velelnikom *molímo*, kar v mariborski metropoliji ni redkost. Zanimivo pa je, da je ob bolonjski prenovi iz predmetnika kot predmet TF izpadla *Retorika in stilistika*, ki ga je desetletja s srcem gojil prof. M. Mahnič in sem ga tudi sam pozneje posnemal.

Glede šole pa si svoje mnenje šele ustvarjam, ko spremljam osnovnošolsko izobraževanje svojih treh od štirih vnukov. Veliko, če ne preveč je teorije, na področju motiviranja za branje pa forsiranje žargona in ironije, ki se ji lahko smejejo le učiteljice …

Pogosto se sliši mnenje, da je slovenščina ogrožena od novih rab jezika: digitalizacije, mejlov, SMS-ov.

Videti je, da gre za nezadržen pojav, ki ne zajema le mladine, ampak tudi izobražene. Izpadajo ločila in velika začetnica … Sam ne vidim razlike v zapisu z nalivnikom, pisalnim strojem in računalnikom. Šola, ki je pred poldrugim stoletjem opismenjevala s tablicami in kredo kot edinim pripomočkom učencev, bi morala sodobne tablice, ki so precej bolj pametne od takratnih, uporabiti s programiranjem standardnega jezika, npr. tako, da enostavno program spodbuja standard. Enako tudi mobilniki.

Liturgični jezik in pridige so v preteklih stoletjih podpirali jezikovni standard ali z drugimi besedami podpirali enotno zborno slovenščino.

Ko sem se pogovarjal s svojimi otroki o branju *Svetega pisma*, je eden od njih rekel: »Da, tisto branje o stvarjenju sveta, ki smo ga pri frančiškanih poslušali vsako leto na veliko soboto, je name naredilo res globok vtis.« Mislil je na tvoje branje odlomka o stvarjenju sveta. Kot vidiš, si s svojim »glasom in naglasom« tudi mladino navdušil in zaznamoval. Pomena glasovne podobe slovenščine, ki si ji posvetil velik del svojega življenja, se le malo ljudi zaveda,

čeprav nas tako rekoč vseskozi obdaja. »Jezik je hiša biti,« je zapisal filozof. Kako gledaš na skrb za jezik na Slovenskem? Smo Slovenci dovolj pozorni na ta najfinejši inštrument, s katerim mislimo in komuniciramo?

Kar si v uvodu na vprašanje omenil kot anekdoto, govori v prid moji usmeritvi, da raje občudujmo odlike slovenščine kot govorjenega jezika, kot pa da se postavljamo v vlogo sodnika za jezikovne prekrške. Analogno se to ujema z oznanjevalno prakso papeža Frančiška, ki govori, da duhovnik ni carinik, ki bi spremljal prekrške, ne pa se odločal po *duhovniškem srcu*, kakor je p. B. Cestnik komentiral odzive na podelitev zakramenta sv. zakona novinarjema na letalu (brez obvezne priprave!). Občudujmo slovenščino, njene intonacijske možnosti, njen glasovni razpon, ki so primerljivi edinole z visoko shakespearjansko angleščino; samo da primerjalni jezikoslovci tega ne omenjajo, kot da umetniškega govora v slovenščini še niso slišali. S. Sever je v *Krotkem dekletu*, poslednji monodrami s komaj slišnim glasom izrekel kruto spoznanje *Nihče me ne mara, to je gorje!* Pri tem je bil med besedami *nihče* in *ne mara* razpon ene decime, torej več kot oktave, da je dosegel čustveni naboj v tiho izgovorjenem spoznanju. Ne občudujmo tega le v izgovoru elitnih angleških igralcev! Zato priporočam jezikovno samozavest in ponos, ki naj motivirata težnjo po odličnosti.

Pri tem so nam zgled Francozi, ki v Evropi kar samozavestno vztrajajo v svoji francoščini. Slovenci pa se v isti Evropi, ko smo si priborili celo status uradnega evropskega jezika, pačimo z angleščino, s čimer se šopirimo s svojo »izobraženostjo«.

Z globalizacijo, s prevlado angleščine v komuniciranju s svetom, se komu zazdi uporaba slovenščine neekonomična. Posebno to velja za področje znanosti in tehnike. Pred kratkim je slovensko javnost razgibala debata o slovenščini na univerzi oz. o tem, ali jo je smiselno sploh uporabljati, ali ni bolj smiselno namesto nje uporabljati kakega drugega večjega jezika. Kot lektor, ki si se ogromno ukvarjal z različnimi zvrstmi slovenščine, tudi z znanstveno, se verjetno zavzemaš za uporabo slovenščine v vseh govornih položajih, tudi v znanosti in visokem šolstvu. Zakaj pa smo Slovenci sploh gojili različne vede v svojem jeziku? Ali se ti zdi, da lahko slovenski znanstveniki in profesorji enako kakovostno mislijo in se izražajo v slovenščini kot v angleščini? Ne trpi vsebina zaradi praviloma okorne tujščine, ki jo uporabljajo? Slovenski znanstveniki so imeli že v preteklosti dvojezične strokovne izraze in so skrbeli za domače, slovenske. Kaj pa danes?

Strokovna slovenščina je nastajala v Avstro-Ogrski na številnih znanstvenih področjih, a ne zaradi komunikacijske nuje, ampak iz samozavesti znanstvenikov. Danes smo pripravljeni to izročilo enega večjih jezikov, kar slovenščina je (J. Dular je opredelil mejo z milijonom uporabnikov), kljub pridobitvi statusa uradnega jezika Evropske zveze zavreči in jo zamenjati s spakedrano angleščino. Ta tudi ne bo večna, kakor ni bila vulgarna latinščina, ki jo je v liturgiji, šolstvu in znanosti podpirala skoraj vsemogočna zahodna Cerkev.

Verjameš v preživetje slovenščine? Kaj jo najbolj ogroža? Včasih so govorili o germanizaciji, potem o srbizaciji. Kaj pa danes?

Kakor je ugasnila funkcija vulgarne latinščine, ki je bila *lingua franca* dolga stoletja, bo odmrla tudi barbarska angleščina, ki

funkcijo latinščine posnema, a nima odlik velikih angleških književnih mojstrov, kakor ni imela srednjeveška in poznejša latinščina odlik rimskih klasičnih književnikov. Samo poglejmo, kaj je doživela jugoslovanščina! Mladi je več ne razumejo. Pa kakšen napadalni naboj je s t. i. jedri vstavila v orožje za uničenje nesrbskih narodov. In pri tem propadla. Mi naj bi pa to nepredstavljivo zgodovinsko zmago iz podrepnosti v značaju zavrgli. Kako nečastno! A s potrošniško logiko razložljivo. Slovenska hiša v nekdanjem Figovcu ima na voljo menu samo v angleščini … Psihologi, strokovnjaki za psihologijo množic bodo morali pojav negativne samopodobe naroda poimenovati kot »puhlizacijo«.

Preseliva se na drugo področje. Biti direktor Mohorjeve, najstarejše slovenske založbe, je bil gotovo velik izziv. Kaj šteješ za svoj veliki uspeh?
Le preživetje Mohorjeve ob grozljivem ozračju, ko smo dojeli bitje »plata« mariborskih Zvonov …

O Mohorjevi se govori, da je bila založba za »preproste kmečke množice«. V zadnjih desetletjih pa izdaja zelo različno literaturo; tako strokovno kot leposlovje. V nekem intervjuju si o programu Mohorjeve rekel: »Uveljavljamo nazorsko in zvrstno širino z dvema izločitvenima meriloma: hermetičnost v izrazu in nihilizem v nazoru.« Kaj to praktično pomeni?
Ničesar drugega kot nadaljevanje Finžgarjevega izročila, ki je med sodelavce pritegnil tedanjo ustvarjalno elito z utemeljitvijo: »Ljudstvo si zasluži kaj boljšega.« Naj dodam: če se *preprosto* s tujko izrazi kot *primitivno*, je to za kulturno in celo tudi versko ustanovo, tudi če cilja na ljudstvo, »božji rop«. Kajti beseda – logos in knjiga – biblija sta temeljni orodji spoznavanja nedoumljive modrosti Božjega duha.

Kako gledaš na stanje duha na Slovenskem? Si glede prihodnosti optimist ali pesimist?
Med primitivci in puhleži (ki so po spoznanju Svetlane Makarovič kot smeti, ki plavajo na površini) živi v vseh rodovih tudi kapital Duha. Zato sem ne le za danes, ampak tudi za prihodnost Slovenije optimist.

S čim si se zadnje, jubilejno leto, največ ukvarjal? In kaj je na tvoji delovni mizi?
Z »opravki« vseh vrst, žal tudi nepomembnimi, kar je moj prirojeni potrošniški način delovanja, ob odlašanju z ustvarjalnimi dejanji in v upanju, da morda ustvarim vendarle kaj tudi s svojimi neznanstvenimi talenti, ali kakor je rekel med vojno ustreljeni Ivan Rob, danes pozabljeni bravurozni pesnik: »5 talentov sem dobil, 2 zakopal, 3 zapil. Zdaj se od srca kesam, da sem le od 3 pijan …« Naj zaslutijo bralci najinega pogovora, da se odpravljam k pisanju in si že nekaj let dopovedujem: *Nulla die sine linea*. To mi je naložil (za pokoro?) tudi moj spovednik, pesnik frančiškan p. Pavle Jakop.

Spoštovani in dragi Jože, ob tvojem »okroglem« jubileju se ti v imenu *Zvona* in vseh zvonovcev zahvaljujem za tvojo izredno zagnanost pri »peglanju« slovenščine, za zavzeto delo v Mohorjevi, tem od Slomška in drugih velikih duhovnih kmetovalcev zasajenem vinogradu, za zgled pokončnega in vztrajnega moža, Slovenca, ki ga burja težav ne zlomi … in seveda za tale pogovor, na katerega si se tako ljubeznivo odzval.
Voščim ti zdravja in da bi te Božji duh še naprej podpiral; tudi pri pisanju, h kateremu se odpravljaš. Bog te živi!

Tone Gorjup

Margareta Marija Puhar (1818–1901)

Ustanoviteljica prve redovne skupnosti na Slovenskem

Foto: arhiv ŠS

Pretekla stoletja so dala slovenskemu narodu in Cerkvi številne može, ki so pustili vidne sledi tako pri nas kot drugod po svetu. Težko si predstavljamo, da so bile med njimi tudi ženske, a jih najdemo. Med njimi je ustanoviteljica mariborskih šolskih sester Margareta Marija Puhar, ki se je rodila pred dvesto leti na Janževem vrhu. S primerno izobrazbo in bogatimi izkušnjami je vstopila v samostan pri graških sestrah. A se je tako kot Mati Terezija sto let pozneje vsa želela posvetiti skrbi za siromašna in zapuščena dekleta v Mariboru in okolici, tudi za ceno izstopa iz skupnosti, ki ji je pripadala. Prepričana, da odgovarja na Božji klic, je ustanovila novo redovno skupnost, ki je uresničila neizpolnjene želje škofa Slomška.

Ko se je Slomšek sredi 19. stoletja iz velike ljubezni do maternega jezika, slovenskega naroda in domovine odločil za preselitev škofijskega sedeža v Maribor, je v novem okolju med drugim želel najprej poskrbeti za razvoj socialnih in dobrodelnih ustanov. Med področji, ki jih je želel urediti, je bila tudi vzgoja ženske mladine v duhu krščanstva in slovenstva. Po zadnjem obisku v Rimu konec pomladi 1862 in priporočilu papeža, naj poskrbi za vzgojne zavode za mladino, je v njem dozorel načrt. Prepričan je bil, da bi za to lahko poskrbela le primerna ženska redovna skupnost.

Za vzgojo ženske mladine iz mestnega in delavskega okolja je Slomšek že spomladi 1860 nagovoril članice Vincencijeve konference, da bi ustanovile Katoliško društvo žena, ki bi skrbelo za revna in zapuščena dekleta v Mariboru in okolici. Predstavil jim je že izdelan načrt, ki so ga z navdušenjem sprejele. Za voditeljico so izbrale grofico Zofijo Brandis, ki je bila znana po dobrodelnosti, za cerkveno in civilnopravno priznanje ustanove pa je poskrbel Franc Kosar. Članice društva so nemudoma začele delo, pridobile primerne prostore in

odprle šolo za ročna dela. V enem letu so zbrale več kot osemdeset deklic, ki so se učile pletenja in šivanja. Nekatere med njimi, ki niso imele pravega doma, so lahko ostale kar tam. Po letu dni je Slomšek ocenil, da delo odlično napreduje, in pohvalil članice društva. Zavedal pa se je, da bi bile naraščajočemu številu deklic kos le redovnice, ki bi se jim lahko posvetile v celoti. Poznal je skupnost sester, ki so v sosednji sekovski škofiji vodile katoliško vzgojno ustanovo s šolo in zavetiščem za dekleta. Med njimi so bile tudi Slovenke. Po že omenjenem pogovoru s papežem je v njem dozorela odločitev, da jih povabi v Maribor. Načrt je razodel tudi Kosarju, a ga zaradi svoje smrti 24. septembra 1862 ni mogel uresničiti.

Nepogrešljivo vlogo pri uresničenju Slomškovega načrta je imela Marija Puhar z redovnim imenom s. Margareta. Rodila se je 6. marca 1818 na Janževem vrhu v župniji Kapela pri Radencih, ki je takrat še spadala pod sekovsko škofijo, ob prenosu sedeža lavantinske škofije pa je pripadla slednji. Župnija je dobila nekaj let pred njenim rojstvom slovensko šolo, v letih 1823/1834 so zgradili še novo, sedanjo cerkev. Tako je odraščala v letih, ko je župnija doživljala duhovno pomlad tako v verskem kot v narodnostnem smislu. Marija je bila druga od sedmih deklet v družini vinogradnika Jožefa in Terezije, rojene Švagl. Starši so ji dali zgled v veri ter v njej utrdili ljubezen do jezika in dela. Izkazala se je tudi v župnijski šoli. Oče je zgodaj umrl, zato je morala Marija opravljati zahtevnejša dela na domačiji. Stric, ki je imel posestvo in pivovarno v Deutschlandsbergu, jo je ob obisku na Janževem vrhu v dogovoru z materjo Marijo povabil na svoj dom, da bi tam nadaljevala šolanje in pomagala v gospodinjstvu.

Kraj oziroma mestece Deutschlandsberg leži na južnem Štajerskem, morda dvajset kilometrov severno od današnje slovensko-avstrijske meje in ima tudi slovensko ime Lonč. Marija se je v novo okolje, kjer so jo sprejeli za svojo, hitro vživela. Teti je pomagala v gospodinjstvu in pri skrbi za otroke. Obenem je nabirala novo znanje, tokrat pri pouku v nemščini. V novem domu se je naučila še vezenja in upravljanja s podjetjem. Teta, učiteljica ročnih del v krajevni šoli, je občasno izdelovala mašna oblačila za revnejše župnije. Ko je odkrila, da je Marija spretna tudi pri tem opravilu, jo je uvedla v to delo. Stric pa jo je po končani šoli seznanil z delom v pivovarni, kar se mu je obrestovalo. Prevzela je pisarniške in še nekatere posle. Ko se je pri štiriindvajsetih letih odločila za odhod v samostan, ji niso nasprotovali.

V Gradcu je le nekaj let pred tem zaživela nova ženska redovna skupnost za poučevanje in vzgojo ženske mladine. Nastala je na pobudo Antonije Lampel, z redovnim imenom s. Frančiška, ki je videla svoje poslanstvo v šolstvu in se je že od mladosti posvečala vzgojnemu delu. Skupnosti graških sester se je pridružila Marija Puhar, z redovnim imenom s. Margareta. Dvajset let je živela v tej skupnosti in se v tem času izpopolnila v veščinah, potrebnih za vzgojo mladih deklet.

Slomškova smrt je nekoliko zadržala namero o povabilu sester iz Gradca v Maribor, a je zato postala še bolj trdna. Z načrti, ki jih je predstavil Kosar,

sta se strinjala tudi škof Jakob Stepišnik in Katoliško društvo žena, ki sta sočasno poslala pisni prošnji na vodstvo šolskih sester v Algersdorfu; prošnjo sta prejela tudi sekovski škof in deželna vlada v Gradcu. Slednja, ki je imela pri tem zadnjo besedo, je naselitev sester v Mariboru odobrila 14. aprila 1864. Ko je bil dogovor med Katoliškim društvom žena in vodstvom sester sklenjen ter usklajen z državnimi in cerkvenimi predpisi, so v Algersdorfu izbrali skupino, ki bi bila pripravljena prevzeti delo v Mariboru. Za predstojnico so določili s. Margareto Puhar, ki je skupaj z nekaj sestrami prispela v mesto ob Dravi 15. oktobra 1864. V nekaj dneh so prevzele delo v zavodu za dekleta na Schmidererjevi ulici, ki so ga do takrat opravljale članice društva žena. Tam so si uredile tudi prvo bivališče. Delo v vzgojnem zavodu je odlično napredovalo in sestre so pod Margaretinim vodstvom v naslednjem šolskem letu pouku pletenja in šivanja dodale prvi razred osnovne šole, ki ga je obiskovalo več kot sto deklic.

Ko je v mariborskem vzgojnem zavodu naraščalo število učenk, v Gradcu in okolici pa je primanjkovalo sester vzgojiteljic, so na pomoč priskočile nekatere članice društva žena. Med njimi so bile tudi take, ki bi se pridružile sestram, a niso želele zapustiti domačih krajev in oditi, kamor bi jih poslalo vodstvo redovne skupnosti. S. Margareta se je znašla pred zahtevno nalogo, v kateri jo je podpiral duhovni voditelj kanonik Kosar, škof Stepišnik, Katoliško društvo žena in tudi sosestre v mariborski skupnosti. V letu 1869 je v njej dozorela odločitev. Po pričevanju nekaterih sester je svoje načrte predstavila nekako takole: »Drage sestre! Jaz bom iz naše skupnosti v Algersdorfu izstopila. V zaupanju v božjo Previdnost in v rožnovensko Mater Marijo z dovoljenjem graškega škofa Zwergerja in mariborskega škofa dr. Stepišnika bom vzela nase breme ustanovitve nove kongregacije. /.../ Prosim vas, sestre, ne pustite me samo v teh stiskah. Molite z menoj, da bo ta moja odločitev po božji volji, v božjo slavo in rešitev duš tukajšnje nevzgojene mladine.« Tako je s. Margareta preudarno tlakovala pot novi redovni skupnosti, ki jo je nato Slomškova škofija sprejela pod svoje okrilje.

Ko je tudi skupnost v Algersdorfu spoznala, da gre za Božje delo in pustila proste roke s. Margareti, so prišli sadovi. Sekovski škof Zwerger je 5. julija 1869 priznal neodvisnost redovne hiše v Mariboru. Prvi Slomškov naslednik, škof Stepišnik, pa je 13. septembra 1869 za prvo predstojnico nove kongregacije šolskih sester imenoval s. Margareto Puhar in za materno hišo določil sestrsko bivališče na Schmidererjevi ulici. Tako se je rodila prva in tedaj edina redovna skupnost oziroma kongregacija na Slovenskem z uradnim imenom Šolske sestre sv. Frančiška, ki jim pravimo tudi Slomškove oziroma mariborske šolske sestre. Mlada skupnost, blagoslovljena s številnimi poklici, ki so prihajali iz slovenskih krajev, je postala na nek način uresničena želja škofa Slomška, ki je želel poskrbeti za vzgojo ženske mladine v krajevni Cerkvi. S. Margareta Puhar, ki je dobila naslov častita mati, je ostala vrhovna predstojnica kongregacije do 1881, ko je zaradi starosti prosila za razrešitev. Ob njeni smrti – umrla je na svoj rojstni dan 1901 v Mariboru – je bilo v skupnosti že 168 sester.

Dr. Matija Ogrin

Anton Drobnič (1928–2018)

Foto: arhiv Zaveze

Anton Drobnič je bil eden glavnih ustanoviteljev Nove Slovenske zaveze (NZS), ki je nastala v času slovenske pomladi. Preživeli člani protikomunističnega odpora so se zavedali, da so kataklizmo 1945 preživeli zaradi poslanstva, da bodo o njej pričevali. Anton Drobnič je kot pravnik še posebej čutil potrebo po organizaciji, ki naj v slovenskem narodu obudi spomin na žrtve revolucije, pobite v Rogu in na drugih moriščih, in začne izpolnjevati, kar jim dolgujemo. Bil je eden od nosilcev velikega skupnega dela – za evidentiranje žrtev, za postavitev farnih spominskih plošč, za odkrivanje in označitev morišč, za simbolni pokop s sv. mašo in za spominske slovesnosti na moriščih. Drobničeva velika zasluga je, da je skušal vsemu temu delu NSZ najti pravno podlago, kar je bilo težko, a neogibno potrebno. Ta pot je bila zaradi kontinuitete z zakonodajo in miselnostjo stare države polna ovir, toda neumorni in uporni Drobnič jo je vselej našel.

Ko je spomladi leta 1991 izšla prva številka revije *Zaveza*, je Anton Drobnič napisal njen prvi, programski članek. Idejo »narodne samostojnosti in slovenske svobode« je že tedaj izvajal iz tradicije zedinjene Slovenije iz 19. stoletja in njen vrh videl, prek zgodovinskih menjav in okljukov, v Slovenski zavezi, ki je leta 1944 postala najširša slovenska demokratična koalicija. Takole je Drobnič zapisal aprila 1991: »Zvestoba veri, narodnemu izročilu, njegovi svobodi in samostojnosti, odpor proti nečloveškemu komunizmu in vsakemu drugemu nasilju, to je Slovenska zaveza. Ta zaveza je veljala med vojnimi strahotami, nanjo smo se sklicevali skozi dolgo dobo revolucionarnega nesmisla in s to zavezo smo dosegli novo slovensko pomlad in novo upanje.«

V tem »novem upanju« je bil Tone Drobnič pozneje, kakor vsa njegova generacija in še mlajše, trpko razočaran. Pričakoval je to, kar bi bilo v pravu edino pravično: da Republika Slovenija z ustavnim zakonom obsodi

revolucionarno nasilje, zlasti vse revolucionarne umore, in tako z enim aktom odvzame legalnost in legitimnost tudi terorističnim združbam, ki se v publicistiki imenujejo »partizanska sodišča«, ter tako povrne dobro ime in nedolžnost vsem, ki so bili tam obsojeni. Za Drobniča, ki je v pravu videl eminentno sredstvo za udejanjanje resnice in pravice, je bilo strašno, ko je spoznal, da je demokratična država Slovenija pravzaprav posvojila revolucionarno pravo in je namesto splošne obsodbe in razveljavitve vseh procesov prepustila, naj posamezni državljani, kakor kdo zmore, sami obnavljajo sodne postopke, se spoprijemajo s sodnimi stroški in duševnimi pritiski v ponovnih procesih. Podobno je bil prepričan glede pobitih žrtev v breznih: najprej jim je treba vrniti dobro ime, jih rehabilitirati, šele nato bi izkop žrtev in urejanje grobov imela smisel. Zelo ga je bolelo, da glede tako pomembnih stvari tudi na politični strani, ki ji je s srcem pripadal, ni bilo soglasja. Kljub tem razočaranjem je Anton Drobnič kot pravnik v okviru danih zakonskih možnosti pomagal ali svetoval v številnih sodnih postopkih, kjer je šlo za najhujše krivice komunističnega režima.

O trpljenju, ki je zadelo naše ljudi z revolucijo, smo namreč vajeni premišljevati predvsem kot o osebnem trpljenju, izgubi, krivici. Ti spomini ostajajo med nami kot osebna bivanjska bolečina. Drobnič pa je to osebno izkustvo posamičnega človeka v zgodovini hotel združiti z redom prava in zakonov. S svojimi govori, članki in zlasti pravnimi postopki, ki jih je vodil ali pri njih svetoval, je osebne zgodbe naših ljudi naredil vsaj nekoliko tudi za stvar države, za javno stvar Republike Slovenije. Ta sinteza je veliko delo Antona Drobniča – ne le za stvar NSZ, ampak za demokratično kulturo slovenskega naroda v celoti.

O tem, kakšna stiska je prišla nad slovenske katoličane z vojno in revolucijo in kako močno so fantje, kot je bil Tone Drobnič, čutili, da morajo proti tej stiski kaj narediti za svoje ljudi, da morajo sprejeti preizkušnjo, ki je prišla nadnje, in odgovoriti s svojim življenjem, nam nekaj pove to, kako sta se šla Tone Drobnič in njegov prijatelj prijavit za vstop k domobrancem. Ko sta prišla tja, sta slišala, da fantov iz njunega letnika, 1928, ne sprejemajo, ker so premladi. Bog ve, na kaj je v tistih trenutkih mislil Tone Drobnič. Morda na znance, ki so jih odpeljali in so izginili, ali na umorjeno sorodnico, učiteljico Anico Drobnič, ali na svoje domače, izpostavljene v samotni vasi sredi notranjskih gozdov. Bog ve. Fanta sta stopila naprej in rekla, da sta rojena v letu 1927.

Od časov grške tragedije naprej velja, da se značaj osebe najbolj razkrije v njenem dejanju, bolj kakor v besedah. To dejanje, kako sta šestnajstletna fanta vstopila med domobrance, nam razpre neki svet, razpre nam zgodovinsko obzorje največje stiske in nevarnosti, na tem obzorju pa se kaže Tone Drobnič kot neugnano srčen, zvest in odgovoren fant – in tako je odgovarjal življenju tudi pozneje, v zaporu in na prostosti, dokler se mu ni izteklo. Zdi se, da vsa prej omenjena dela Antona Drobniča dobijo pravo podobo v luči tega dejanja. Danes so časi drugačni, potrebne pa so nam enaka srčnost, enaka pravičnost in zvestoba.

Dušica Kunaver

Gregorjevo – pomladni praznik

Gregorjevo – 12. marec – je prijazen, star pomladni praznik, zanimiv pa je tudi koledarsko. Po starem julijanskem koledarju, ki je dobil ime po Juliju Cezarju kot prenovitelju koledarja, je bil to prvi pomladni dan. Vendar tudi julijanski koledar ni bil dovolj točen, zato se je v naslednjih šestnajstih stoletjih nabralo kar deset dni preveč. Ob koncu 16. stoletja je zato papež Gregor XIII. ukazal deset dni črtati iz koledarja, tako se je premaknil tudi koledarski začetek pomladi.

Prvi pomladni dan je bil po starem julijanskem koledarju 21. marec, na god sv. Gregorja. Zaradi preskoka desetih dni se je god sv. Gregorja premaknil na 12. marec. Vendar trmastega slovenskega ljudstva nihče ni mogel prepričati, da bi zaradi koledarskega premika prenehalo slaviti gregorjevo kot prvi pomladni dan. In tako je ostalo do danes. Četudi je uradni začetek pomladi 21. marec, je brez ozira na uradni koledar v naši deželi gregorjevo praznik pomladi. V naši deželi se zato še danes *ptički ženijo* na gregorjevo – 12. marca.

V Beli krajini so na gregorjevo vaščani nastavljali koščke kruha, potic in drugih dobrot pod grmovje – *za tičjo ohcet* – za ptičjo svat-

bo. No, česar ptički niso mogli pojesti, so jim pa vaški otroci pomagali, ki so tega dne presrečni stikali po grmovju in iskali dobrote, ki so ostale od *ptičje svatbe*. Koliko veselja je lačnim otrokom naredil ta praznik! Naš pesnik Oton Župančič, Belokranjec, se v svoji pesmi *Duma* spominja svojih otroških let in gregorjevega: *Na Gregorjevo – otec, še veš' – se ptički ženili so, / za šolskim vrtom v mejici gostili se, pili so; / midva preko ceste sva slušala. »Čuješ živ-živ?« … / Povlekel si me za rokav in mi rekel, naj iščem … / In glej, tam pod grmom, pod gabrovim – majhnih potic, in sladkega vinca, rožičev in fig, vseh slaščic. / »Pa ne bo jih nazaj več?« – »Ne, to so vse tebi pustili, / kar ti si jim trosil pozimi, so zdaj ti vrnili.«*

Gregorjevo je bilo vesel pomladni praznik tudi za tržiške čevljarje. V začetku marca je dan že precej daljši, zato jim ni bilo več treba delati ob luči. Vso zimo so ti pridni rokodelci delali ob svečah, petrolejkah in oljenkah. Njihovo slabotno svetlobo so znali nadvse domiselno povečevati z visečimi steklenimi kroglami, v katerih je bila voda. To so bile slovite tržiške šuštarske svetilke.

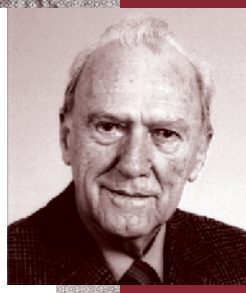

Tržiški šuštarji so delali od jutra do večera, po gregorjevem pa v zgodnjih jutrih in večerih luči niso več potrebovali. Kam bi torej z lučjo? V vodo z njo! Na deščice so nalepili lesene oblance, jih polili s smolo, zažgali in spustili po Bistrici ob velikem veselju vseh krajanov. Te plavajoče lučke so imenovali *barčice svetega Gregorja*. Otroci so tekli ob bregu, da bi čim več časa videli plavajoče lučke, ki so se veselo zibale na valovih bistre reke. Naj lučka, ki so jo uporabljali v mrzli temni zimi, le kar splava po vodi, pomladi je sonca vsak dan več.

Gregorjevih barčic niso po vodi spuščali le v Tržiču, ampak tudi v Železnikih in še v drugih obrtniških krajih v naši deželi. Ta lepa stara šega je živa še danes, predvsem po zaslugi otrok, ki iz lesa, papirja in lepenke navdušeno izdelujejo vse vrste hišic, ladjic in cerkvic, vanje postavijo svečko, okna pa zastrejo z rdečim papirjem. Ob veselju vaščanov in meščanov otroci te svoje osvetljene izdelke na gregorjevo spuščajo po potokih in rekah po mnogih slovenskih krajih, tudi v Ljubljani ob Gradaščici.

Po gregorjevem je treba počakati še deset dni, pa tudi po novem koledarju pride v deželo vesela, zelena in sončna pomlad.

Dr. Ignacij Voje

Zgled iz preteklosti: prispevek gospodarstva k stabilnosti Dubrovniške republike

3. del

Dubrovniški odposlanci so nekoč izjavili ogrskemu kralju: »Ne moremo živeti, če ne trgujemo, toda večinoma trgujemo v kraški državi.« Trgovina je postala glavni vir bogastva starodavnega Dubrovnika in Dubrovničani so jo od vseh panog gospodarstva najbolj cenili. V boju za obstoj so morali premagati številne težave in ovire. Viri za življenje so bili na njihovem ozemlju zelo omejeni in nezadostni, saj je vedno primanjkovalo pridelkov za oskrbo s kruhom. V takih okoliščinah sta pomorstvo in trgovina pomenila edini vir za preživljanje. Dubrovniško pristanišče je postalo glavna uvozna in izvozna postojanka balkanske kopenske trgovine. Ni naključje, da Dubrovnik nekateri imenujejo »vrata Balkana«.

Razvoj dubrovniškega gospodarstva je potekal v različnih stopnjah. Nove razmere na področju gospodarstva, ki so nastale zaradi podreditve Beneški republiki leta 1205, so za Dubrovnik pomenile prekinitev ugodnega razvoja na gospodarskem in političnem področju, ki ga je doživljal pod zaščito Bizanca. Beneška oblast je pomenila težak gospodarski pritisk. Pomorska trgovina je bila nasilno ovirana. Nasprotno pa se je v tem času okrepila in razvijala kopenska trgovina, in sicer zaradi ugodnih zvez z nastajajočimi slovanskimi državami na Balkanu, predvsem z Bosno in Srbijo. Postala je glavna osnova gospodarskega in splošnega razvoja Dubrovnika. Benečani so jo tolerirali in nekoliko celo podpirali, da bi si ob njej krepili lastno pomorsko trgovina na Jadranu.

Kopenska trgovina je bila dolgo časa najpomembnejša panoga dubrovniškega gospodarstva. Bila je zelo dobro organizirana. Z vladarji Bosne in Srbije so sklepali zelo ugodne trgovinske pogodbe in v njih dosegli zaščito za svoje trgovce. Ko so v 14. stoletju na območju Bosne in Srbije začeli odpirati rudnike srebra in svinca, se je kopenska trgovina še posebej razmahnila. Ko so leta 1358 morali Benečani zapustiti Dubrovnik in so za svojega zaščitnika izbrali ogrsko-hrvaškega kralja, je prišlo v trgovini do sprostitve na vseh področjih. Pospešeno so začeli graditi trgovsko mornarico, kajti morje je bilo zanje spet odprto. Že leta 1433 so na priporočilo ogrsko-hrvaškega kralja Sigismunda Luksemburškega od baselskega koncila dosegli *Privilegium navigationis ad partes Orientales*. S tem so dobili dovoljenje, da trgujejo v »deželah nevernikov«. Pozneje so dosegli privilegij za svobodno trgovanje z Levanto tudi od egiptovskih vladarjev in turškega sultana. To je Dubrovničanom omogočilo, da so postali poleg Messine in Benetk tretji regijski center donosne trgovine z začimbami,

ki so jih iz egiptovske Aleksandrije pošiljali na italijansko in nemško tržišče. Dubrovničani so postali glavni dobavitelj začimb za Nemčijo.

V pomembnejših rudarskih ali trgovskih središčih in ob karavanskih postajah na Balkanu so Dubrovničani ustanavljali kolonije. Znan je podatek, da je bilo leta 1434 v kolonijah 484 Dubrovničanov. Nekateri dubrovniški trgovci so bili vrsto let zdoma in so trgovali po balkanskem zaledju. Postali so tudi lastniki rudarskih oken, zakupniki carin, imeli so svoje zemljišče in hiše. Ko so si nabrali dovolj bogastva, so se običajno vračali v Dubrovnik ter začeli vlagati denar v pomorstvo in donosna trgovska podjetja.

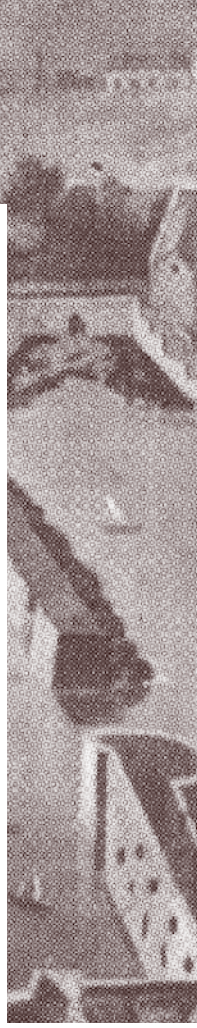
Srednjeveška trgovina po notranjosti Balkanskega polotoka je bila po svojem značaju karavanskega tipa. Čeprav so vodile v Dubrovnik mnoge poti, ki so povezovale balkanske dežele z Jadranskim morjem, pravih cest takrat še ni bilo. To so bile predvsem karavanske steze. Konj je bil za balkanske trgovce glavno prevozno sredstvo. Karavansko službo so za dubrovniške trgovce opravljali balkanski živinorejci, imenovani vlahi. Izhodiščna točka za karavane je bilo predmestje Ploče. Običajno je karavanska odprava štela deset do dvajset konj, izjemoma so nekatere štele tudi do sto, v nekem primeru celo petsto konj. Celotna vrednost blaga, ki naj bi ga karavane v enem letu pretovorile v notranjost Balkana, je znašala vsaj 250.000 dukatov, verjetno pa še mnogo več.

Prihod osmanskih Turkov na Balkan za Dubrovnik ni pomenil poslabšanja položaja na gospodarskem področju. Nasprotno, prav v 15. in 16. stoletju so Dubrovničani dosegli obdobje največjega gospodarskega in kulturnega razvoja. S Turki so kmalu uredili odnose. Zagotovili so si privilegij za svobodno trgovanje na celotnem turškem ozemlju. Vsako leto so sicer plačevali harač v višini 12.500 dukatov, kar pa je bilo malenkost v primerjavi z bogastvom, ki so ga nabrali pri trgovanju na ozemlju turškega imperija. Ko so Turki sredi 15. stoletja zasedli celoten Balkanski polotok, je nastalo zelo prostrano tržišče. Uveden je bil enoten carinski sistem, povečala se je varnost in zaščita trgovcev. Konec 15. stoletja se je začelo novo obdobje v gospodarskem razvoju Dubrovnika. Blaginja je trajala vse 16. stoletje. To obdobje označujemo kot »zlato dobo« dubrovniškega gospodarstva. V tem času sta bili pomorska in kopenska trgovina enakovredni. Trgovina ni imela samo posredniške vloge, ampak so Dubrovničani prodajali tudi nekaj svoje proizvodnje.

Razvoj trgovine je narekoval razvoj raznih obrtnih panog. Znani in cenjeni so bili izdelki dubrovniških zlatarjev. V Italijo so v velikih količinah izvažali kože, ki so jih strojili v Dubrovniku; za domače potrebe in tuja tržišča so izvažali sveče. Kovači pa so izdelovali znane »dubrovniške ključavnice«. Najpomembnejši izvozni panogi sta bili manufaktura sukna in ladjedelništvo.

Konjunktura trgovine s tkaninami na Balkanu je spodbudila dubrovniško vlado, da je z vrsto ukrepov uvedla suknarsko obrt. Že leta 1389 je omenjena prva barvarna tkanin. V začetku 15. stoletja je dubrovniška vlada iz Italije poklicala tekstilna mojstra Pavla Cornela in njegovega polbrata Petra Pantelo. Z njima je sklenila desetletno pogodbo za organiziranje proizvodnje sukna manufakturnega tipa. Poleg italijanskih mojstrov so prišli v Dubrovnik še

nemški tkalci, večinoma iz Kölna in Aachena ter morda tudi iz Slovenije (Jurij, sin Marka iz Ljubljane se je leta 1419 poročil z Dubrovničanko Boljeslavo). Leta 1416 se je v Dubrovniku začela masovna proizvodnja kvalitetnega dubrovniškega sukna. Vlada je na različne načine spodbujala proizvodnjo sukna. Sprejemala je carinske in druge olajšave, dajala premije, ščitila pred konkurenco tujega sukna. Pospeševala je uvoz španske merino volne iz Katalonije kot najboljše surovine za tkanje. Zato je bilo povpraševanje po dubrovniškem suknu zelo veliko. Dubrovniška manufaktura je bila prva manufaktura sodobnega tipa na področju Balkanskega polotoka. Žene so predle, prale in česale volno. Druge delovne operacije, kot so tkanje, barvanje, pranje, nategovanje, valjanje, pa so opravljali specializirani delavci v posebni zgradbi. Takšna dvonadstropna zgradba je bila pod trdnjavo Lovrijenac v industrijski četrti Tabakariji. Poleg Panteline manufakture je bilo v Dubrovniku vsaj še 50 večjih ali manjših suknarn. Vrhunec je proizvodnja dosegla okrog leta 1440, ko so izdelali 4.000 bal sukna letno. V času največje proizvodnje sukna naj bi se s to panogo v Dubrovniku ukvarjalo okrog 2.000 ljudi, moških in žensk. Toda leta 1463, ko so Turki zasedli Bosno in so Dubrovničani pričakovali njihov napad, so zgradbo manufakture v Tabakariji podrli.

V osemdesetih letih 15. stoletja so proizvodnjo dubrovniškega sukna sicer obnovili, nastalo je več manjših heterogenih delavnic v Rijeki Dubrovački, Šumetu in Župi. Prejšnjega obsega proizvodnje pa dubrovniška manufaktura ni dosegla. Eden od vzrokov nazadovanja manufakture sukna v Dubrovniku je bilo poleg približevanja Turkov mejam Dubrovniške republike prenehanje uvoza kakovostne španske volne zaradi zaostrenih političnih razmer v Kataloniji. Zato so začeli Dubrovničani uvažati volno iz Južne Italije, ki pa ni bila tako kakovostna kot španska. Petar Pantela po desetih letih proizvodnje ni nadaljeval in ni podaljšal pogodbe z dubrovniško vlado. Vrnil ji je posojilo. Začel se je ukvarjati s trgovino in pomorstvom. Tako je postal tipičen predstavnik tistega dubrovniškega meščanstva, ki se je umaknilo iz proizvodnje in pridobljen kapital vložilo v trgovino in pomorstvo.

Dubrovniška manufaktura je propadla v prvi polovici 16. stoletja. To se je zgodilo predvsem zaradi dveh vzrokov: na eni strani zaradi razvitejše, kakovostnejše in cenejše proizvodnje zahodnoevropskih držav (Anglija, Flandrija), ki ji dubrovniški tkalci niso mogli konkurirati niti na domačem niti na balkanskem tržišču. Na balkanskem tržišču je dubrovniško sukno izpodrinilo cenejše angleško sukno, imenovano »karasje«.

V 15. in 16. stoletju se je zelo razvilo tudi dubrovniško tržišče. Kapital, ki so ga dubrovniški trgovci pridobili s trgovanjem, so vlagali v krepitev starih in začetek novih denarnih poslov. Uvajali so kapitalistične oblike gospodarstva, na primer kreditiranje, dajanje posojil, zavarovanje trgovskega blaga in ladij, menjava denarja, poslovanje z menicami. Spuščali pa so se tudi v razne oderuške posle. V njihove finančne posle so se vključili tudi bankirji iz Firenc (npr. Bardi, Pieruzzi, Acciaioli, Buonacursi), trgovci iz Katalonije, Benetk in drugih mest sosednje Italije. Z razvojem trgovine, poslovnih povezav z italijanskimi in

drugimi deželami ob Sredozemskem morju ter v zvezi s krepitvijo blagovno denarnega gospodarstva je prišlo do večjega poleta trgovanja na kredit. Izdelan sistem kreditnega poslovanja je trgovcem omogočil, da so razvili zelo razvejano trgovsko mrežo.

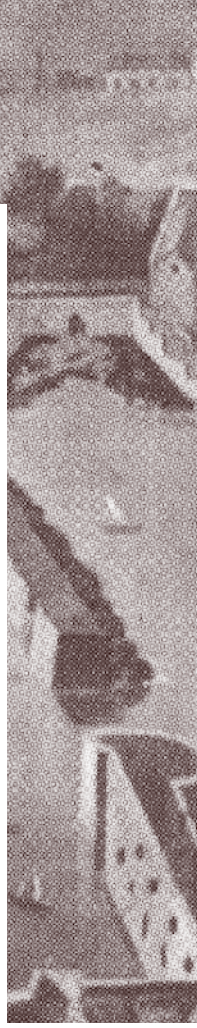
Dubrovnik je bil pomemben kreditni center za celotni Balkan in za velik del Sredozemlja. Obseg in vrednost kreditne trgovine srednjeveškega Dubrovnika sta odraz splošne gospodarske dejavnosti in razvoja trgovine. Zaradi odlično organizirane notarske službe in zaradi vodenja specializirane notarske serije *Debita notariae* lahko zelo sistematično sledimo obsegu in nihanju kreditne trgovine v posameznih obdobjih.

Poleg vpisov kreditnih poslov v notariatu so trgovci imeli tudi zasebne poslovne knjige, v katerih so med drugim vodili registracijo kreditnih poslov. Vpisi v te knjige so imeli isto pravno veljavo kot registracija zadolžnic v notarske knjige. Za proučevanje dubrovniške srednjeveške trgovine imajo izreden pomen zasebne poslovne knjige, ki pa se jih je do danes ohranilo zelo majhno število. Iz prve polovice 15. stoletja so se ohranile zelo zanimive poslovne knjige bratov Kabužić, ki so podrobno analizirane in prikazujejo nivo takratnega trgovskega in kreditnega poslovanja trgovcev v Dubrovniku.

Kabužići so stara dubrovniška plemiška rodbina, znana po svoji dejavnosti že od druge polovice 13. stoletja. V trgovini sta se najbolje uveljavila brata Nikola in Luka. Ohranjene so naslednje njune poslovne knjige: *Glavna knjiga* (*Quaderno*), *Dnevnik* (*Giornale*) in *Beležnica* (*Squarcio*). *Glavna knjiga* in *Dnevnik* sta bila pisana med letoma 1426 in 1433. Brata Kabužić sta ustanovila trgovsko družbo 4. aprila 1417. Organizirala sta se kot trgovska družba z visokim začetnim kapitalom. Ker sta se ukvarjala z zapletenimi poslovnimi posli, sta morala voditi dokumentacijo. Knjige sta vodila vse do Lukove smrti leta 1437, vendar vse niso ohranjene. Obstajal je še dnevnik iz let 1437 in 1438, toda ta se je nanašal na likvidacijo družbe, ki je prenehala delovati po Lukovi smrti. Ohranjene poslovne knjige bratov Kabužić dokazujejo, da je bilo dvostavno knjigovodstvo v Dubrovniku uvedeno v poslovno prakso že v prvih letih 15. stoletja.

V poslovne knjige sta brata Kabužić zapisovala količine izvoženega trgovskega blaga in cene po mernih enotah za določene trgovske artikle. Zabeleženi so dragoceni podatki o vrednostih in medsebojnih odnosih posameznih valut, menični poslih, poslovanju z italijanskimi bankami in organizaciji trgovine med balkanskimi deželami in Italijo. Trgovska družba bratov Kabužić se je specializirala na surovine, ki so bile takrat najbolj iskane na evropskem tržišču in so prinašale velike dobičke. Brata Kabužić sta iz Srbije od decembra 1426 do novembra 1433 po svojih poslovnih sodelavcih kupila 10.613 liber srebra (3.480 kg) v tedanji vrednosti okrog 100.000 dukatov. V dubrovniškem izvozu iz balkanskega zaledja je bil takrat takoj za plemenitimi kovinami izvažan vosek. Iz Bosne in Srbije sta brata Kabužić v Italijo izvozila preko 13 vagonov voska v vrednosti 30.787 dukatov. Med izvoznimi predmeti se omenjajo še manjše količine kož, raševine in svinca. Uvoz iz Italije na Balkan

je bil skromnejši. Poleg tkanin (svile, bombaža) sta uvažala finejše kože, barve, papir, kositer, kape, pasove itd. Organizacija trgovskih poslov je potekala po njunih poslovnih partnerjih.

Ker je bilo v Dubrovniku v tem času tako aktivnih in poslovno sposobnih okrog 40 trgovskih družin, ki so se povezovale v trgovske družbe, lahko predvidevamo, da je s posredovanjem dubrovniških trgovcev vsako leto odšlo iz Srbije in Bosne v svet okrog 25 ton srebra, kar je predstavljalo vrednost preko 500.000 dukatov. Kljub temu je naše vedenje o mnogih vprašanjih gospodarske problematike srednjeveškega Dubrovnika in balkanskih dežel, s katerimi so dubrovniški trgovci intenzivno trgovali, razmeroma pomanjkljivo in skromno.

Iz vsebine objavljenih trgovskih knjig bratov Kabužić je razvidno izpopolnjevanje dubrovniškega knjigovodstva, ki je bilo že tedaj med vodilnimi knjigovodstvi na področju Sredozemlja in je šlo v korak z razvojem v Benetkah. Zato ni čudno, da je iz dubrovniške sredine izšel človek, ki je bil pisec prvega evropskega sistematičnega priročnika o trgovini in knjigovodstvu. Napisal je delo *Della mercatura et del mercante perfeto* (*O trgovini in popolnem trgovcu*). To je bil Benko Kotrulj, ki je v drugi polovici 15. stoletja zasedal visok finančni položaj na dvoru neapeljskega kralja. Priročnik je napisal leta 1458, v tiskani obliki pa je izšel v Benetkah leta 1537.

Zelo pomembno izvozno panogo je predstavljalo ladjedelništvo. Do konca 15. stoletja je bila glavna ladjedelnica v malem dubrovniškem pristanišču. Ko pa so začeli graditi večje ladje, so jo prestavili v Gruž. Dubrovniški ladjedelničarji so bili zaradi sposobnosti in kakovosti svojega dela znani po vsem svetu. V dubrovniški ladjedelnici je bilo zaposlenih okrog 100 mojstrov ladjedelničarjev. Njihova ladjedelnica je postala tako znana, da so ladje izdelovali celo za izvoz. Italijanski pomorski strokovnjaki so v svojih knjigah pisali, da so Dubrovničani najboljši, a morda tudi najsposobnejši mojstri za gradnjo velikih ladij (karake, nave). V vseh pomorskih državah so poznali gradnjo ladij na »dubrovniški način«. Njihova trajnost je bila namreč dvakrat večja od ladij drugih narodov, saj so nekatere dosegle celo starost 40 let. Grajene so bile iz dobrega lesa, ki je bil odlično impregniran. Uvažali so ga iz Albanije in Senja. Da je bila kakovost dubrovniških ladij odlična, dokazuje dejstvo, da je ruski car Peter Veliki poslal svoje ljudi v Dubrovnik, da so se priučili ladjedelništva. Na Angleže so napravile takšen vtis, da so začeli vse večje ladje imenovati *argosi*. V 15. in 16. stoletju je dubrovniško pomorstvo doživljalo največji vzpon. V 16. stoletju so uvrščali dubrovniško mornarico po številu ladij in nosilnosti med prvo v Evropi. Dubrovničani so imeli takrat okrog 200 velikih ladij, ki so lahko prepeljale 40.000–60.000 hektolitrov pšenice. S pomorstvom se je ukvarjalo več kot 3.000 prebivalcev.

Ljudje, ki so se ukvarjali z gospodarskimi posli ali trgovino, so bili vedno podvrženi nevarnostim, da goljufajo, prevarajo partnerja, si prisvojijo izkupiček ipd. Zanimiv je zveščič iz leta 1388, ki se je ohranil kot priloga testamenta, v katerem se dubrovniški trgovec Mihajlo Martinušić izpoveduje o svojih grehih, prekrških, goljufijah, ki jih je svojim partnerjem in tudi državi povzročal v času

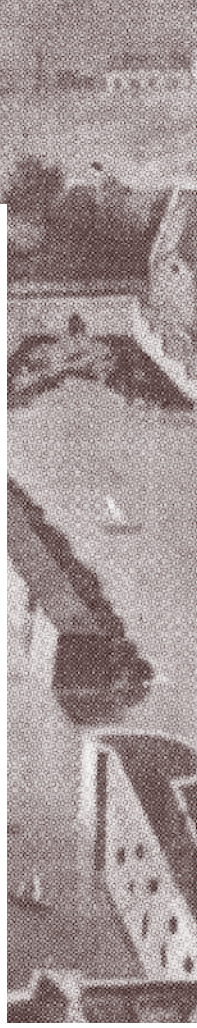
svoje trgovske aktivnosti. Bil je povezan s številnimi sorojaki, v imenu katerih je v Benetkah opravljal trgovske posle. Zapekla ga je vest, zato v knjižici navaja številne primere goljufij in prevar ter določa, da se njegovim partnerjem vrne prigoljufani denar.

Glavni center za trgovino v Dubrovniku je bila palača *Sponza-Divona*. V pritličju v niši nasproti vhoda je stala velika tehtnica. Nanjo še danes spominja latinski napis na loku, ki trgovce opozarja: *Fallere nostra vetant et falli pondera neque pondero dum merces, ponderat ipse Deus* (Prepovedano nam je goljufati in ponarejati uteži, in dokler jaz tehtam, z menoj tehta sam Bog). Napis opozarja na točnost dubrovniških uteži in natančnost merilcev pri tehtanju trgovskega blaga.

Že proti koncu 16. stoletja se je v Dubrovniški republiki začela čutiti gospodarska kriza. Sredi 16. stoletja so v Evropi doživljali »revolucijo cen«, ki je v Dubrovnik prišla z zakasnitvijo. Zaradi velikega dotoka ameriškega srebra je padla vrednost denarja in cene trgovskega blaga so se skokovito dvignile. Težišče pomorske trgovine se je iz Sredozemlja preneslo na Atlantik, za kar pa dubrovniške ladje niso bile usposobljene. Oslabela je tudi kopenska trgovina z Osmanskim cesarstvom. Dubrovniški trgovci so zato del kapitala potegnili iz trgovinskega poslovanja in ga naložili v italijanskih bankah, največ v Rimu, Neaplju, Genovi, Benetkah ter dobivali od njih znatne obresti. To, da so imeli Dubrovničani v Italiji naložene velike vsote gotovine, je neugodno vplivalo na trgovino in druge posle. Občutno so se zmanjšali nekateri državni dohodki, npr. carine in razne takse. Evidentiranih je bilo 180 vlagateljev. Zato je dubrovniška vlada leta 1575 obdavčila čisti dohodek od takšnih naložb z dvajsetodstotnimi obrestmi. Iz statističnih podatkov o plačevanju tega davka je razvidno, da so konec 16. stoletja obresti od dobrovniških bančnih naložb v Italiji dosegle od 20.000 do 30.000 dukatov, v začetku 17. stoletja tudi do 40.000 dukatov. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da so imeli Dubrovničani v Italiji naloženih 400.000 do 600.000 dukatov. Ta vsota je takrat pomenila veliko vrednost, za Dubrovnik pa je bila mrtev kapital, s katerim se je okoriščalo gospodarstvo Italije.

V primerjavi z obdobjem ekonomske stagnacije v 17. in v prvi polovici 18. stoletja je predstavljala druga polovica 18. stoletja obdobje gospodarske obnove in konjunkture Dubrovniške republike v pomorstvu in pomorski trgovini na področju Sredozemlja. Res je, da sta kopenska in tranzitna trgovina nazadovali, vendar je bilo v pomorski trgovini bistveno drugače. Dubrovničani so v drugi polovici 18. stoletja in v začetku 19. stoletja izkoristili krizo osmanskega imperija in propadanje ter nazadovanje Beneške republike. Svojo trgovino so usmerili na tista področja, ki so bila najbolj perspektivna. Na Jadranu sta avstrijski merkantilizem in gospodarsko propadanje Beneške republike dokončno spremenila odnos sil v korist Avstrije. Tedaj je habsburška državna politika pod vplivom merkantilizma ustvarila pogoje, da je Trst postal pristanišče celotne monarhije. Cesar Karel VI. je 2. junija 1717 izdal patent o razglasitvi svobodne plovbe po Jadranskem morju. Leta 1719 pa je sledil patent o razlasitvi Trsta in Reke za svobodni pristanišči. S tem se je okoristila zlasti

Dubrovniška republika. Dubrovniška vlada je podpirala in spodbujala ponoven razcvet dubrovniške mornarice z namenom, da izrabi svobodno plovbo po Jadranskem morju in poveča interes dubrovniške pomorske trgovine na severnojadranskem področju. Ustanovljena sta bila dubrovniška konzulata na Reki (1737) in v Trstu (1739).

Pomembno vlogo je v tem času v dubrovniškem gospodarstvu predstavljala kovnica denarja, ki pa ni bila več samo ustanova za kovanje denarja, temveč pravi javni zavod ali zakladnica. Po katastrofalnem potresu leta 1667 se je zaradi krize zasebnih bankirjev in velikega povpraševanja po posojilih s strani prebivalstva zaradi obnove mesta čutila velika potreba po oblikovanju ustanove, ki bi nudila posojila. Dubrovniška kovnica je dobila značaj javne banke. Obnova porušenih in poškodovanih javnih in privatnih stavb ter utrdb v potresu leta 1667 je trajala nekaj več kot 30 let. Mesto so obnavljali z dohodki od pomorstva, vloženih depozitov in posojil kovnice. Barok je pomenil zadnji večji vzpon v gradbenišvu Dubrovniške republike pred njenim propadom.

Drugi znak prebujanja gospodarstva Dubrovniške republike je bilo obnovljeno kovanje srebrnikov na podlagi odloka senata leta 1720. Treba je bilo izdelati kovanec, ki bi vzbudil zanimanje na vzhodnih tržiščih, kakršnega je bil deležen avstrijski kovanec – tolar. Podobno vlogo je odigral tudi dubrovniški tolar, ena najbolj razširjenih denarnih enot na Balkanu pod turško oblastjo v 18. stoletju.

V Dubrovniški republiki prebivalstvo ni plačevalo davkov. Državni proračun se je napajal iz dveh virov: (1) iz carin in trošarin; (2) iz prodaje monopola soli. Pomemben vir prihodkov so bile trošarine na vino, volno in žito. Trošarine je dubrovniška vlada dajala v zakup. Trgovina s soljo je bila trajen dejavnik gospodarske moči Dubrovnika. Dubrovničani so si zagotovili monopol prodaje soli na štirih trgih: v Drijevu na ustju reke Neretve, Dubrovniku, Kotorju in na ustju reke Drim pri samostanu sv. Bagha. Sol je bila življenjsko pomembna za pretežno živinorejsko gopodarstvo v deželah na Balkanu.

Iz omenjenih sredstev je dubrovniška vlada krila vse finančne potrebe za delovanje države in državno administracijo, pa tudi za državne investicije. Npr. v 15. stoletju so za investicije porabili ogromno sredstev. Takrat so v kratkem času opravili tlakovanje vseh ulic v mestu, izvedli kanalizacijo (deluje še danes), napeljali vodovod (deluje še danes), obnovili dvor (požar 1435 in eksplozija municije 1463), dogradili (Minčeta) in obnovili obzidje.

Dubrovniška republika je bila finančno stabilna in ni imela resnih težav z deficitom ali javnim dolgom. Če pa je državi primanjkovalo finančnih sredstev, je vlada najela kredit pri karitativnem fondu privatnih pologov, imenovanem *Opera pia*, ali pa je vzela posojilo pri privatnikih z dogovorjenimi obrestmi. S takimi finančnimi manevri se je skušala izogniti javnemu dolgu, ki je v drugih državah tedanje Evrope predstavljal veliko težavo in bil ključni vzrok stalnim nemirom.

(Se nadaljuje.)

Dr. Irena Marković

Irenej Friderik Baraga – misijonar in škof med severnoameriškimi Indijanci

Ob stopetdesetletnici njegove smrti

Misijonski škof Irenej Friderik Baraga (1797–1868) se je rodil 29. junija 1797 na nekdanji lovski pristavi Turjačanov, imenovani Mala vas pri Dobrniču, ki danes spada v naselje Knežja vas v občini Trebnje. Vpis v krstni knjigi župnije Dobrnič potrjuje, da se je Irenej Friderik Baraga rodil kot zakonski sin Janeza Nepomuka Barage in Katarine Jožefe Jenčič. Baragov oče je leta 1799 prodal pristavo in graščinsko posest Mala vas Santu Treu. Istega leta je kupil grad in gospostvo Trebnje od Jožefa Filipa Wallensberga. V zatišju trebanjskega gradu je Baraga skupaj s sestrama Amalijo in Antonijo živel od svojega drugega do devetega leta starosti. Na gradu je živel tudi Baragov starejši polbrat Franc iz očetovega prvega zakona.

Leta 1809 se je vpisal v gimnazijo, toda politična napetost, ki so jo povzročili boji med Avstrijci in Francozi, je prekinila delovanje šol. Še istega leta je prišlo 14. oktobra do podpisa miru v Schönbrunnu pri Dunaju in Kranjska je postala del Ilirskih provinc. Politično življenje pod francosko oblastjo se je ustalilo in Baraga je nadaljeval izobraževanje v gimnaziji, na kateri je bil ravnatelj pesnik Valentin Vodnik (1758–1819). Ves ta čas se je moral zaradi francoske okupacije poleg nemščine učiti še francoščino, ki je pozneje postala eden od instrumentov, s katerim je ta poliglotski misijonar deloval na območju Severne Amerike.

Po končani gimnaziji v Ljubljani je Baraga nadaljeval študij prava na Dunaju, kjer je spoznal redemptorista Klemna Dvořáka Hofbauerja (1751–1820). Ob njem je vedno bolj spreminjal svojo življenjsko pot v smeri duhovniškega poklica. Odločitev je sprejemal preudarno, zato je tudi nadaljeval študij prava in ga leta 1821 dokončal. Pravniško znanje mu je posebej koristilo pri misijonskem delu v Severni Ameriki pri boju zoper izkoriščanje Otavcev in Očipvejcev, ko se je uprl ameriški administraciji in njenim prizadevanjem za izseljevanje Indijancev na območje zahodno od reke Misisipi. Po končanem študiju prava je Baraga vstopil v ljubljansko bogoslovje in bil leta 1823 v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja posvečen v duhovnika. Posvetil ga je škof Avguštin Gruber (1763–1835).

Jeseni 1824 ga je škof Anton Alojzij Wolf (1782–1859) imenoval za kaplana v Šmartinu (Stražišče) pri Kranju, kjer je zaslovel kot odličen pridigar in priljubljen spovednik. V času njegovega pastoralnega delovanja, od 1824 do 1830, v župnijah Šmartin pri Kranju in Metlika je v slovenski Cerkvi prevladoval

vpliv janzenizma in jožefinizma. Kot pridigar in spovednik je prisluhnil ljudem, posebej revnim in trpečim bolnikom, ki jih je hodil obiskovat tudi po več ur daleč, da jim je s hrano in obleko pomagal iz socialne stiske. Ker njegov način oznanjanja vere ni bil v duhu janzenizma, ki se je k nam razširil iz Belgije in Francije, je del duhovščine nasprotoval njegovemu načinu pastoralnega delovanja. Vendar se Baraga ni nikoli pritoževal zaradi nasprotovanj in nerazumevanja svojih sodelavcev v duhovniškem stanu.

Leta 1829 je Baragovo pozornost pritegnila nemška knjižica z naslovom *Očrt zgodovine škofije Cincinnati v Severni Ameriki*, ki jo je napisal generalni vikar (škofov namestnik) cincinnatske škofije v Severni Ameriki Friderick Résé (1791–1871), poznejši škof v Detroitu in Baragov prijatelj. Izdala jo je Leopoldinina ustanova na Dunaju. V njej je bilo ob opisu verske zapuščenosti severnoameriških Indijancev in belih priseljencev tudi vabilo duhovnikom, naj pridejo v misijone v Severno Ameriko. Leopoldinina ustanova je nastala leta 1829 na Dunaju in je delovala do leta 1914. Njen namen je bil pospešiti dejavnost katoliških misijonov v ZDA, vključiti vernike v delo za razširjanje Katoliške cerkve v drugih delih sveta in trajno ohranjati spomin na nekdanjo brazilsko cesarico Leopoldino, po kateri je ustanova dobila ime. Ta ustanova je finančno in materialno podpirala dejavnost katoliških misijonov v ZDA in delovanje slovenskih misijonarjev. V njej je Baraga našel močno oporo, saj je zanj zbirala denarno pomoč, organizirala dopisovanje in finančno podpirala tiskanje njegovih knjig. Po obdobju negotovosti zaradi svojih težav s cerkveno hierarhijo in duhovniki v metliški župniji se je Baraga odločil, da odide v severnoameriški misijon.

S poti in med misijonskim delovanjem se je v domovino pogosto oglašal s pismi, namenjenimi predvsem sestri Amaliji in vodstvu Leopoldinine ustanove na Dunaju. Leopoldinina ustanova je v letnih Poročilih (*Berichte der Leopoldinen Stiftung im Kaiserthume Oesterreich*) tiskala tudi Baragova misijonska pisma, ki so zbudila zanimanje in prebudila misijonsko zavest v vsej avstrijski, zlasti v širši slovenski javnosti, kar je bil njihov osnovni namen. Na slovenskem etničnem ozemlju sta o Baragovem misijonskem delovanju v ZDA obširneje poročala in objavljala njegova pisma, prevedena iz nemščine, pomembna slovenska časnika tega obdobja, *Zgodnja danica* in *Novice*. Z objavo številnih člankov sta časnika spremljala misijonarsko dejavnost slovenskih duhovnikov v Severni Ameriki v času njenega polnega razmaha v drugi polovici 19. stoletja ter tako svoje bralce in sploh slovensko javnost v slovenskem etničnem prostoru seznanjala z njihovim delovanjem.

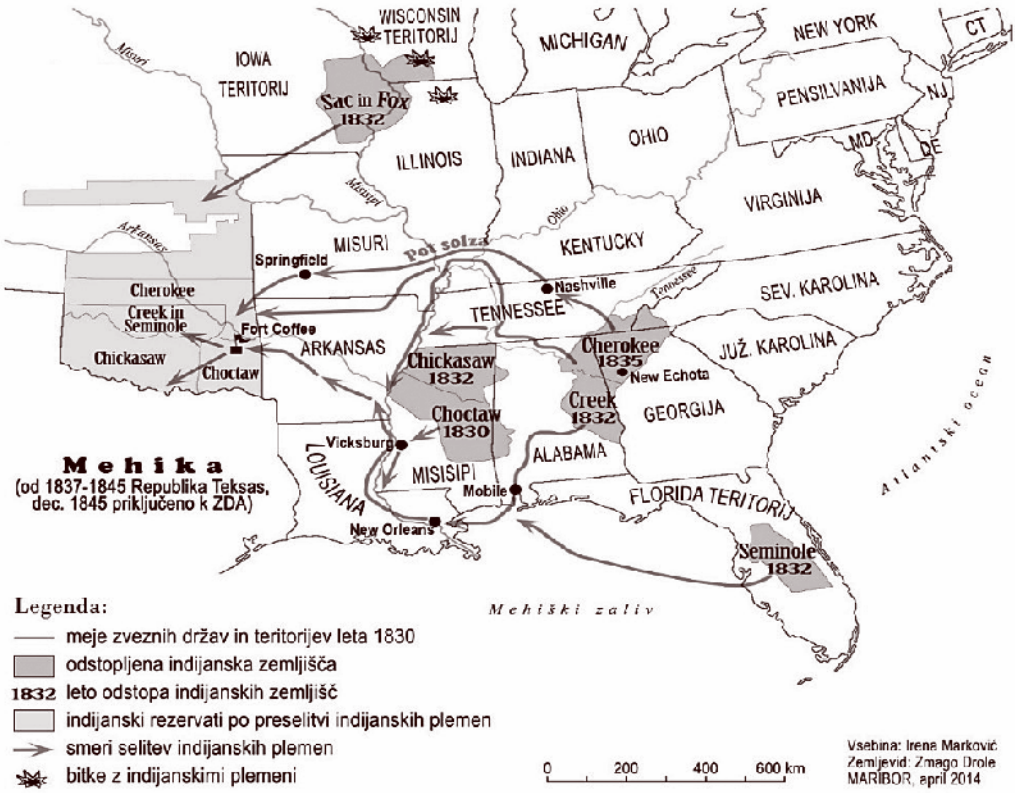
Baraga je v 37-letnem procesu pokristjanjevanja in civiliziranja severnoameriških Indijancev na vseh misijonskih postajah (Arbre Croche, La Pointe, Fond du Lac, L'Anse, Grand River, Sault Ste. Marie) načrtno vzgajal Otavce in Očipvejce za življenje med številčnejšimi belimi priseljenci, kar je staroselcem v resnici omogočilo preživetje. Spodbujal jih je h gradnji stalnih indijanskih naselij (redukcije) iz lesenih hiš in izboljšal njihovo stanovanjsko kulturo. Ob sprejemanju bivalne kulture priseljencev je Baraga z akulturacijo

in s širjenjem krščanskega nauka spreminjal navade Indijancev, njihovo vsakodnevno življenje ter njihove norme in vrednote. Ob tem so se umikali iz izoliranih skupnosti, opuščali nekatere elemente svoje izvorne kulture in v procesu kulturnega prilagajanja sprejemali prvine evropske kulture. Na osnovi spremenjenih življenjskih razmer so Indijanci plemen Otava in Očipva spreminjali tudi geografsko lego bivanja, saj so se iz razpršenih naselbin ob rekah začeli naseljevati v stalnih in strnjenih naseljih v Baragovih misijonskih postajah na območju jezer Great Lakes. Postali so trezni, delovni poljedelci in obrtniki, ki so skrbeli za lastno preživetje. V procesu akulturacije so spreminjali tudi verske običaje, vedenja in navade, kar je bilo koristno za njihovo preživetje v novem socialnem okolju ob stiku z belimi naseljenci.

V času Baragovega misijonskega delovanja med Otavci in Očipvejci (1831–1868) sta imela proces širitve ZDA na zahod severnoameriške celine in integracija državnega ozemlja negativne posledice za severnoameriške Indijance. Širjenje ZDA na zahod Severne Amerike je bilo povezano s preseljevanjem in uničevanjem indijanskih plemen, ki so bila med seboj sprta in nepovezana zaradi nenehnega pritiska belih naseljencev, uničevanja njihove gospodarske osnove, uničujoče moči alkohola in življenja v rezervatih. Indijanci so bili žrtve namernega iztrebljanja, saj je bilo njihovo preseljevanje na zahod severnoameriškega kontinenta v interesu ameriške zvezne vlade, ki je z uresničevanjem Zakona o izselitvi Indijancev iz leta 1830 (*Indian Removal Act*) indijanska plemena izseljevala zahodno od reke Misisipi. Proti pritiskom takratne uradne ameriške politike so bili Indijanci oz. voditelji indijanskih plemen brez moči, prav tako so bili nemočni proti izkoriščanju evropskih trgovcev s krznom.

Idejne osnove izselitvene politike zvezne vlade do indijanskih plemen vzhodno od reke Misisipi so bile utemeljene z nakupom Louisiane leta 1803 in z izvajanjem »civilizacijskega načrta«, v katerem je predsednik ZDA (1801–1809) Thomas Jefferson opisal strategijo reševanja indijanskega vprašanja in nakupa indijanskih zemljišč na severozahodnem območju Severne Amerike za naselitev belih priseljencev. Jefferson je verjel, da je treba indijanska plemena, ki se upirajo akulturaciji, prisilno odstraniti z njihovih zemljišč in jih izseliti zahodno od reke Misisipi. Sprejetje Zakona o izselitvi Indijancev leta 1830 pomeni nadaljevanje in naslednjo stopnjo v odnosu vlade ZDA do Indijancev, ki so bili deležni etnocidnih pritiskov takratne uradne ameriške politike. Jefferson je s »civilizacijskim načrtom« postavil temelje etničnega čiščenja Indijancev vzhodno od reke Misisipi, saj je bilo njihovo ozemlje glavni »vir zemljišč« za pridelavo bombaža belih naseljencev. Zato so bili Jeffersonovi cilji v odnosu do Indijancev enaki politiki poznejšega predsednika ZDA Andrewa Jacksona (1829–1837), to je politiki izseljevanja indijanskih plemen zahodno od reke Misisipi, ki so jo uresničili leta 1830 s sprejetjem Zakona o izselitvi Indijancev. Njun odnos do Indijancev se je razlikoval le v tem, da je bil Jefferson sprva do staroselcev bolj human in zadržan.

Konec indijanske samostojnosti in temu sledeč materialni in moralni propad severnoameriških Indijancev so v tridesetih letih 18. stoletja med njimi okrepili

Območje izselitve Indijancev zahodno od reke Misisipi

misijonsko delovanje. Tako je prav misijonsko delovanje slovenskega škofa Ireneja Friderika Barage med letoma 1831 in 1868 prispevalo k dalj časa trajajoči fizični ohranitvi Indijancev plemen Otava in Očipva na območju današnjih zveznih držav Wisconsin, Minnesota in Michigan. Baraga je s širjenjem krščanskega nauka in pismenosti pripadnike obeh plemen kulturno in gospodarsko približal na raven belcev, zaradi česar vlada ZDA pretežnega dela teh dveh indijanskih plemen ni izselila zahodno od reke Misisipi na osnovi Zakona o izselitvi Indijancev iz leta 1830.

Leta 1831 je Baraga začel misijonsko delovati v naselju Arbre Croche (danes Harbor Springs) med Otavci ob Michiganskem jezeru. Otavci in Očipvejci so sprejemali Baragovo misijonsko delo, ker je spoštoval njihove običaje in življenjske navade. V procesu pokristjanjevanja in civiliziranja Otavcev in Očipvejcev je Baraga pomembno prispeval k ohranjanju njihove kulturne dediščine. Usvojil je njihov jezik in jih poučeval v njihovem domačem jeziku. Priznaval jim je enakopravnost v kulturnem dialogu in poznal njihove pravice v odnosu do vlade ZDA. Rešitev problemov Indijancev plemen Otava in Očipva v odnosu do zvezne vlade in evropskih trgovcev s krznom je Baraga videl v spremembi njihovega načina življenja, zato si je prizadeval za akulturacijo Otavcev in Očipvejcev. Z ustanavljanjem šol, organizacijo cerkvenega življenja in s tiskanjem knjig v njihovem jeziku je med njimi širil pismenost ter jih spodbujal

k čim večji neodvisnosti, s katero bi bili učinkovitejši pri zaščiti ozemeljskih pravic proti vladi ZDA. Baraga je kot avtor verskih knjig v otavščini zaslužen za razvoj verskega pouka med Otavci (napisal je otavski molitvenik) in za začetek krščanske vzgoje. Kot začetnik književnosti Otavcev in Očipvejcev je prispeval k ohranitvi indijanskega jezika in njihove kulturne dediščine.

Že v prvem letu svojega misijonskega delovanja (1831) med Otavci v naselju Arbre Croche je v njihovem jeziku sestavil molitvenik z naslovom *Otawa Anamie-Misinaiga*, ki vsebuje molitve, verske pesmi in katekizem. Izdal ga je leta 1832 v Detroitu v 1.000 izvodih. Baraga, ki je prišel med Otavce s katoliškim misijonarskim poslanstvom, je razumel in sprejel, da mora katoliško vero oznanjati v jeziku ljudstva, ki mu je namenjena. Kljub večjezičnosti se je znašel pred osnovno komunikacijsko oviro – pred povsem tujim otavskim in očipvejskim jezikom. Oba indijanska jezika se je zaradi svoje nadarjenosti naučil kar od tolmača Assiginaka, ki mu ga je ponudil sam poglavar indijanskega plemena v naselju Arbre Croche. V Baragovem času je bilo okrog 15.000 Očipvejcev, ki so živeli na območju jezer Great Lakes in reke Saint Lawrence River. Ko je Baraga deloval na tretji misijonski postaji, v La Pointu, (1835–1843), med Očipvejci, je otavski molitvenik prevedel v očipvejščino z naslovom *Otchipwe Anamie-Misinaiga* (*Očipvejska molitvena knjiga*). Molitvenik v očipvejskem jeziku je leta 1837 natisnil v Parizu, ko je med obiskom v Evropi in na slovenskem etničnem ozemlju iskal finančno podporo za tisk knjig, ki jih je imel pripravljene v rokopisu. Pri tisku knjig ga je finančno podprla Družba za širjenje vere iz Pariza, ki je stroške tiska knjig odtrgala od letne misijonske podpore, namenjene škofu Fridericku Réséju.

Baraga je v nemščini opisal življenje in navade severnoameriških Indijancev in to njegovo delo je bilo kmalu prevedeno v vse takrat pomembne jezike, tudi v slovenščino. Ta knjiga iz leta 1837 nam omogoča vpogled v etnološki in etnografski položaj Indijancev plemen Očipva in Otava v Severni Ameriki. Slovenski prevod je izšel v Ljubljani leta 1837 z naslovom *Popis navad in sadershanja Indijanov Polnozhne Amerike* in prinaša skrajšano obliko izvirnika. Prevajalec je bil Jože Kek, ki je imel pri prevajanju velike težave, saj v slovenščini do takrat ni bilo podobnega dela niti s področja etnologije Slovencev. Slovenski jezik tudi ni poznal ustrezne terminologije za življenjsko okolje Otavcev in Očipvejcev.

Ob dejstvu, da se noben jezik – če se hoče ohraniti in živeti – ne sme zapreti sam vase in da mu je treba odpreti možnost komuniciranja z večinskim, prevladujočim jezikom, je Baraga za splošno kulturno in jezikovno življenje Indijancev pri vladi ZDA zastavil ves svoj ugled, saj so bili Indijanci kot manjšinska etnična skupina deležni etnocidnih pritiskov, kar se je izražalo v načinu njihovega življenja in v položaju njihovega jezika. Tako so bili na izginotje obsojeni vsi jeziki Indijancev, med njimi tudi jezik Otavcev in Očipvejcev. In prav to je hotel Baraga preprečiti. Baragovo kulturološko delo je trajalo 37 let med različnimi etničnimi skupinami severnoameriških Indijancev, ki jih je ogrožala etnocidna naravnanost vlade ZDA. Upravičenost Baragovih prizadevanj za akulturacijo Otavcev in Očipvejcev je potrdilo dejstvo, da je vlada ZDA preko Johna Collierja (1884–1968) kot vodje Urada pooblaščenca za indijanske zadeve leta 1930 začela uresničevati cilje v

procesu akulturacije Indijancev, ki jih je v času svojega delovanja (1831–1868) skoraj pred sto leti zasnoval slovenski misijonar in škof Irenej Friderik Baraga.

Baraga je bil pisec preprostih praktičnih priročnikov, ki so jih potrebovali misijonarji v tujejezičnem okolju. Njegovo jezikoslovno delo presega osnovni komunikacijski namen dvojezičnih, zlasti verskih, jezikovnih priročnikov. Kot poliglot je sistematično predstavil pisno očipvejščino, ki je bila do tedaj le govorjeni jezik. Njegovi najpomembnejši deli na tem področju sta slovnica z naslovom *A Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe language* (*Teoretična in praktična slovnica očipvejskega jezika*) in slovar očipvejskega jezika z naslovom *A Dictionary of the Otchipwe Language*, ki sta za očipvejščino temeljni jezikovni deli. Baraga je opravil prvo celostno predstavitev očipvejskega jezika. Slovnica je bila oblikovana na temelju govorjenega jezika Indijancev plemena Očipva, zato je moral oblikovati črkopis, primeren za glasove očipvejskega jezika, in napisati navodila za izgovarjavo. Pri slovnici, zlasti pa pri slovarju gre za soočanje jezika avtohtonih prebivalcev (Očipvejcev in delno Otavcev) in jezika civiliziranega angloameriškega območja. Do tedaj je bila očipvejščina le govorjeni jezik, saj še ni bil pisno predstavljen, medtem ko je imela angleščina že bogato jezikovno in literarno tradicijo. Baragov dvojezični slovar z naslovom *A Dictionary of the Otchipwe Language, Explained in English* je izjemen dosežek, saj se v njegovi vsebini v zapisani obliki prepletata do tedaj le govorjeni jezik etnično ogroženih Očipvejcev in civilizirani jezik svetovnih razsežnosti (angleščina). Zaradi soočanja strukturno tako različnih jezikov na različnih jezikovnih ravninah (glasoslovni, oblikoslovni, sobesedilni) je Baragov slovar v mednarodnem pomenu velik jezikovni in kulturološki dosežek.

Ob stopetdesetletnici Baragove smrti lahko poudarimo, da je bilo ob velikem številu slovenskih misijonarjev, ki so od tridesetih let 19. stoletja odhajali v Severno Ameriko, najbolj odmevno njegovo misijonsko delovanje med Indijanci. Baraga je v času svoje 37-letne misijonske dejavnosti (od tega je bil petnajst let škof) napisal štirideset knjig – od tega osem v otavskem in petnajst v očipvejskem jezik. S svojim odmevnim misijonskim delom in seznanjanjem Evrope s slabimi razmerami med severnoameriškimi Indijanci plemen Otava in Očipva je povzročil zanimanje in navdušenje za misijonsko delo. Do neke mere pa je Baraga vplival tudi na seznanitev prebivalstva na slovenskem etničnem ozemlju z ZDA in s tem tudi na odločitev številnih Slovencev za izselitev v »obljubljeno deželo«. Prav njegov zgled je navdušil številne slovenske duhovnike in študente teologije, da so šli po njegovi poti in postali misijonarji med severnoameriškimi Indijanci. Poleg misijonskega dela so pozneje prevzeli skrb tudi za pastoralno delo med belimi naseljenci drugih etničnih skupnosti v ZDA, ki so bile brez lastnih duhovnikov, pa tudi za Slovence. Tako ne moremo postaviti meje med tistimi slovenskimi duhovniki, ki so misijonsko delovali le med Indijanci, in tistimi duhovniki, ki so ob misijonskem delu organizirali tudi pastoralno življenje med belimi naseljenci, tudi Slovenci, ki so se naselili na območje ZDA.

Dr. Denis Poniž

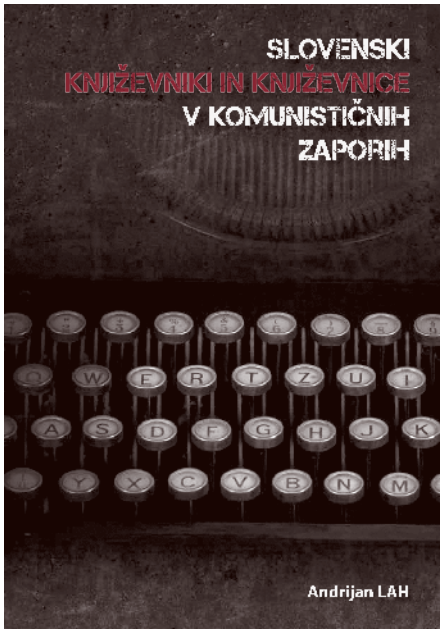
Nebo na kvadrate

Ob knjigi Andrijana Laha *Slovenski književniki in književnice v komunističnih zaporih*

Naslov sem si sposodil pri svojem pokojnem prijatelju, pisatelju, režiserju, dramatiku in aforistu Žarku Petanu, enem izmed tistih, ki je bil zaprt v komunističnem zaporu, in to vojaškem. Zapor je bil sredstvo zastraševanja, s katerim je totalitarni režim v nekdanji državi »nagradil« vsakogar, ki je veljal za oporečnika ali notranjega sovražnika, v zapore pa so strpali tudi mnoge pisatelje in pisateljice, ki niso nikoli izvedeli, česa so jih obtožili, nekaterim niso izrekli niti formalne sodbe. Zato tudi Petanu posvečam ta zapis, ki bo skušal nekoliko podrobneje osvetliti in razčleniti knjigo Andrijana Laha *Slovenski književniki in književnice v komunističnih zaporih*. Delo je izšlo lansko leto pri založbi Družina v Ljubljani in se pridružuje vrsti raziskav in študij, v kateri raziskovalci poskušajo rekonstruirati, kaj se je dogajalo v totalitarnem sistemu in kako je ta sistem preganjal in odstranjeval, kaznoval in zapiral vse tiste, ki jih je razglasil, javno ali pa tudi ne, za svoje nasprotnike, sovražnike in oporečnike.

Zgodovinarka Jera Vodušek Starič v obsežni monografiji *Prevzem oblasti 1944–1946* (Cankarjeva založba, Ljubljana 1996) ugotavlja, da je totalitarni komunistični režim, ki je izrabil drugo svetovno vojno in okupacijo za razredno revolucijo, s svojim nasiljem pa je tudi sprožil v nekaterih slovenskih pokrajinah državljansko vojno, prevzel in ohranjal svojo oblast predvsem s terorjem in propagando. To sta bila revolucionarna stebra, na katerih je posebej v vojnih in prvih povojnih letih počivala enopartijska ideološko nasilna in represivna oblast. Če je bila propaganda namenjena domačim »širokim ljudskim množicam« in tudi tuji javnosti, pa je bil teror orodje, s katerim so najprej uničili vse svoje medvojne nasprotnike ali jih prisilili, da so odšli v pregnanstvo, vse tiste, ki pa so se tako ali drugače uprli enopartijski diktaturi, ali ki so podvomili v zveličavnost revolucionarnih ukrepov, pa je preganjala, obsojala na montiranih procesih in jim po prestani zaporni kazni onemogočala, da bi sodelovali v javnem življenju. Revolucionarna praksa likvidiranja nasprotnikov, njihovega diskreditiranja in izločanja iz javnega življenja se je nadaljevala tudi po vojni, prevzemala je nove oblike nadzorovanja posameznikov in organizacij, onemogočanja njihove svobode in združevanja. Pri tem so bili književniki, kot piše Lah v sklepu svojega pregleda, »/…/ le mali del velikanskih skupin sovražnikov, ki jih je komunistična oblast paranoično iskala in nenehno najdevala«.

Pisatelji in pisateljice so bili, kot del intelektualne elite vsakega modernega naroda, v terorju in na kolektivni paranoji utemeljenem režimu še posebej strogo nadzorovani, v prvi vrsti tisti, ki niso kazali volje, da bi se na tak ali drugačen način, javno ali morda tudi prikrito, udinjali režimu. Sumljivi so bili tudi vsi tisti, ki so podvomili o komunizmu in njegovi ideologiji že v času pred vojno, pa tudi mnogi mladi, ki so po končani vojni preprosto želeli pisati tako, kot jim je narekoval njihov svetovni nazor. Posebej sumljivi so bili mladi, ki so se zbirali zunaj zapovedanih organizacij in ki so želeli imeti svoja glasila, ki jih režim ne bi nadzoroval in usmerjal. Komunistični režim takoj po prevzemu oblasti ni samo »očistil« slovenske literature vseh avtorjev in del, ki niso spadali v revolucionarni kanon, ampak je tudi uvedel t. i. nevidno cenzuro, značilno prav za komunistične režime. V komunistični Jugoslaviji vse do njenega razpada uradno ni bilo cenzure, to je bilo celo zapisano v ustave, kot poseben dosežek nove ideologije. A cenzura, sistematična in povsod pričujoča, je obstajala, imela je mnogo operativnih metod, vse pa so uporabljali za to, da med ljudi ne bi prišlo nič takega, kar bi lahko problematiziralo partijo in njeno politiko. Zato se tudi o cenzuri ni smelo javno govoriti in pisati, a v resnici je bilo vse literarno ustvarjanje strogo in neprekinjeno nadzorovano, kar se je pokazalo takrat, ko so ukinjali revije ali zapirali pisatelje, tudi brez sodnih procesov, preprečevali natis knjig ali natisnjene številke revij in knjige zaprli v bunkerje (zaplenjene številke *Revije 57*, *Perspektiv*, že natisnjene Balantičeve *Izbrane pesmi*, Torkarjevo *Umiranje na obroke*, Hofmanova *Noč do jutra*). Cenzuro so izvajali na različne načine, »načelno« po partijskih in parapartijskih organizacijah (Szdl, sindikati, mladinske in strokovne organizacije), kakor tudi »operativno«, kjer je imela vse niti odločanja in ukrepanja v rokah Službe državne varnosti, popularno imenovana Udba. Udba je s svojo mrežo ovaduhov, pozneje pa tudi s šolanimi kadri, vsaj občasno nadzorovala vse pisatelje, ne samo tistih, ki so bili na spiskih oporečnikov (ta pojem pa je bil uporabljen v najširšem pomenu besede), ampak tudi partiji lojalne ustvarjalce iz ožje partijske nomenklature (podpisani je v arhivih našel dokumente, da so npr. spremljali in beležili vse dejavnosti Josipa Vidmarja).

Partijski teror, kakor sta ga v Sovjetski zvezi utemeljila Lenin in Stalin s sodelavci, je temeljil na ponavljajočih se čistkah, kar je v titoistični praksi pomenilo, da so bili tudi tisti, ki so zase mislili, da so najzvestejši pripadniki

partije, nekdanji partizani in celo predvojni ortodoksni komunisti, ves čas sumljivi, kar se ni pokazalo samo v času Informbiroja, ampak tudi pozneje. Seveda pa pisateljev in drugih umetnikov oz. intelektualcev niso zapirali samo zaradi ideoloških razlogov, ampak tudi eksemplarično, saj je bil del strategije državnega oz. partijskega terorja tudi ustvarjanje strahu in negotovosti ter neprestano opozarjanje na to, kdo ima v rokah absolutno oblast. Ena od zgodovinsko slabo raziskanih posledic te množične psihoze strahu in negotovosti je tudi pojav samocenzure. Pisatelji so v strahu, da jih ne bi doletele sankcije, sami omejevali svojo svobodo izražanja, a o tem skoraj ni poročil, saj ne takrat ne danes ljudje niso pripravljeni priznati, da so živeli v strahu in negotovosti in so sami sebi omejevali ustvarjalno svobodo, da ne bi zašli v težave, saj je bilo znano, da so maščevalni ukrepi zadeli ne samo tistega, ki si ga je izbrala partija za sovražnika, ampak tudi njegove družinske člane in včasih celo prijatelje.

Andrijan Lah, odličen poznavalec sodobne slovenske književnosti v svojem delu – v drugih državah, ki so se otresle komunističnih diktatur, so za ta namen ustanovili finančno in kadrovsko ustrezno podprte institucije, v Sloveniji, ki popkovine s komunizmom na žalost ni povsem pretrgala, pa je tako raziskovalno delo prepuščeno posameznikom, da to počnejo za svoj denar in v svojem prostem času! – raziskuje usode avtorjev in avtoric, ki so doživeli partijski teror v konkretnih oblikah in ki jih je partijsko dirigirana justica obsodila na krajše ali daljše zaporne kazni, nekateri pa so svoj zapor ali bolje rečeno golootoško internacijo preživeli brez kakršne koli obsodbe oz. sodnega procesa, samo na podlagi Udbinih ovadb ali celo ovadb drugih državnih organov. Poznamo pa tudi primere, ko so pisatelje internirali na Golem otoku zaradi ovadb, ki so bile osebno maščevanje (tako naj bi bila zaprta Oleg Križanovski in Ladislav Kiauta). Tudi mnogi avtorji in avtorice, ki so jih zaprli takoj po vojni, niso bili nikdar formalno obtoženi ali obsojeni, ampak so jih preprosto zaprli, ne da bi jim kdaj koli povedali, česa so obtoženi. Raziskovanje in popisovanje usod zaprtih literatov pa ni bilo ne preprosto ne brez težav: zaradi uničenja večjega dela arhivov v času padca komunističnega režima nimamo ustreznih podatkov, da bi lahko obnovili dogajanje in domneve podkrepili z dokazi. Zato se je moral tudi Andrijan Lah opreti na druge dokumente: javno dostopne časopisne članke, ob tem pa tudi na pričevanja in osebne dokumente tistih, ki so bili žrtve komunističnega terorja. Sam je postopek zbiranja gradiva za svojo knjigo opisal v uvodu:

»Že pred nekaj leti sem začel izdelovati seznam slovenskih književnikov in književnic, zaprtih v času komunistične diktature. Sčasoma se je nabralo okoli 60 imen, s tem da sem uvrstil v seznam ob ›čistih‹ literatih (to je: ob pesnikih, ob pisateljih, ob dramatikih) še nekatere esejiste in publiciste, zlasti tiste, ki so napisali pomembna in tehtna spominopisna dela (npr. Mirko Kambič, Ljubo Sirc, Angela Vode itd.).«

Na podlagi zbiranja, razvrščanja in komentiranja gradiva je nastala čez dvesto strani dolga knjiga, kjer Lah ni zabeležil samo zaporniških kalvarij

posameznih literatov in literatinj, ampak je tudi dodal njihove osnovne biografske podatke, saj so mnogi na seznam uvrščeni pisatelji postali »neosebe«, ki po prestani kazni niso smeli sodelovati v javnem življenju. Mnogim so tudi prepovedali objavljanje, kar pomeni, da bi ob tistih, ki so končali v zaporih, morali omeniti še lepo število onih, ki sicer niso bili obsojeni ali zaprti, a so bili, npr. Edvard Kocbek, za dlje časa izključeni iz javnega življenja, kar je za pisatelja enako huda kazen, kot pa je zapor. Andrijan Lah je tudi zbral, kjer je bilo to seveda mogoče, »spominske in literarne odzive književnikov in književnic« na dogodke, ki so tako usodno zarezali v njihovo življenje, mnogim tudi spremenili življenjsko pot ali jim preprečili nadaljnje literarno ustvarjanje. Da je bilo res tako, lahko preberemo v knjigah, ki so postale uspešnice ne samo v Sloveniji, ampak tudi preko njenih meja. Mislimo na dokumentarni roman Igorja Torkarja *Umiranje na obroke*, na roman *Nebo na kvadrate* Žarka Petana, na romana *Komedija človeškega tkiva* in *Levitan* Vitomila Zupana ter roman *Hudodelci* Marjana Rožanca. Seveda je spominskega, literarno oblikovanega gradiva, ki govori o daljših ali krajših, bolj ali manj travmatskih zaporniških izkušnjah še veliko, verjetno bi se dalo sestaviti izjemno sugestivno in pretresljivo antologijo, ki bi pokazala, kako se je režim na eni strani maščeval svojim nasprotnikom, na drugi pa je s svojimi iracionalnimi, a vseeno dobro premišljenimi dejanji ustvarjal ozračje negotovosti, strahu in nezaupanja med ljudmi, zaradi česar je svojo aziatsko vladavino lahko tako dolgo in tako uspešno uveljavljal sredi civilizirane Evrope. To maščevanje pa je bilo samo po sebi »totalno«, saj je komunistični zapor doživelo več različnih skupin »sovražnikov«, od stalinistov (t. i. golootočanov oz. informbirojevcev), do komunistov, ki se niso podredili »liniji«, kot sta bila Ciril Štrukelj ali Angela Vode, do dijakov, študentov, duhovnikov, partizanov. Verjetno najbolj tragična skupina pa so bili nekdanji zaporniki iz italijanskih in nemških zaporov in taborišč, ki so vsi, brez izjeme (govorimo o tistih, ki so uspeli zapisati svoje spomine), ugotavljali, da so bili komunistični zapori in taborišča hujši od tistih, ki sta si jih izmislila fašizem in nacizem. To seveda veliko pove o tem, kako so s svojimi resničnimi in umišljenimi nasprotniki ravnali jugoslovanski in slovenski komunisti, med njimi jih ni bilo malo, ki so se učili svoje zavržene obrti prav pri stalinistih v Sovjetski zvezi. Drugo, kar nas vedno znova osupne, je neverjetna krutost in maščevalnost, odsotnost slehernega usmiljenja, s katero so komunisti obravnavali svoje »odpadnike«, nobena druga ideološka ali verska herezija ni tako neusmiljeno uničevala svojih privržencev, ki so, glede na nikoli točno določene smernice »prave linije«, skrenili z začrtane poti. Pri tem je seveda zanimivo, da ni bila v igri samo ideologija, ampak vedno tudi osebni interesi, osebne zamere in maščevanja, kar so »tovariši« posnemali po sovjetskih vzorcih, zaradi česar komunizem res lahko imenujemo eno najbolj sprevrženih ideologij modernega sveta. Povedano nekoliko drugače: komunizem mora kar naprej ustvarjati nove in nove sovražnike, brez sovražnikov je njegov obstoj vprašljiv, pisatelji in pisateljice, ljudje peresa torej, ljudje, ki v veliki večini izpovedujejo tisto, kar

mislijo, oblikujejo neodvisen osebni pogled na svet, pa so bili najbolj primerni, da so jih »tovariši« spremenili v svoje sovražnike. Ideologija, ki je neprestano zlorabljala besede, ki se je utemeljevala na pisanih in izgovorjenih lažeh, je bila bolestno občutljiva na vsako kritično opombo in je vsako samostojno mnenje razumela kot sovražno dejanje. Ko prebiramo usode posameznih pisateljev in pisateljic, ko smo velikokrat osupli nad tem, kako nečloveško se je nad njimi izživljal režim (recimo nad Ludvikom Mrzelom), odkrivamo ob podobnostih tudi posebnosti, ki so zaznamovale njihove usode. Revolucionarna samovolja se je izražala prav v tem, da ni bilo nikakršnih vzorcev ukrepanja, ampak je bil vsak od »sovražnikov« procesiran na drugačen način, v skladu z že omenjeno samovoljo in, tudi na to ne smemo pozabiti, osebnimi zamerami posameznih oblastnikov do tega ali onega pisatelja, kar je bilo mogoče v tako majhni skupnosti, kot je slovenska. Zato seveda število 60 ustvarjalcev in ustvarjalk, ki so bili žrtve te samovolje, ne preseneča, saj ni bil v resnici nihče dovolj »na liniji«, da ga ne bi moglo doleteti maščevanje ali eksemplarično kaznovanje.

Lahovemu pregledu, ki ga toplo priporočam v branje vsakomur, ki bi rad spoznal, kako je slovenski revolucionarni »stroj« obravnaval svojo kulturo in njene predstavnike, ali pa bi to vedenje rad osvežil in dopolnil s stvarnimi, tudi doslej neznanimi podatki. Knjigi je dodana tudi obširna spremna študija literarnega zgodovinarja in prav tako poznavalca »revolucionanega« obdobja in razmer, dr. Marjana Dolgana z naslovom, povzetim po znani Nietzschejevi študiji, *Rojstvo nasilja iz duha utopije*. V njej Dolgan predvsem za mlajše bralce, ki na žalost v šoli ne izvedo veliko o obdobju največjega terorja v slovenski umetnosti in posebej književnosti, obširno popisuje dve tematski celoti. Prva je razvoj slovenske književnosti in njen pomen pri formiranju zavesti o narodu, njegovi zgodovini in prihodnosti, posebej o času od razpada Avstro-Ogrske in vstopa Slovencev v srbsko monarhijo ter razmere v poznejši kraljevini Jugoslaviji med obema vojnama, katerih posledice so zaznamovale vojni in posebej povojni, »revolucionarni« čas. Druga celota opisuje vpliv sovjetske revolucije, leninizma-stalinizma ter doktrine socialističnega realizma na jugoslovanske in slovenske pisatelje, »spor na književni levici« in komunistično taktiko uporabe literature za potrebe prevzema oblasti in poznejše rdeče diktature ter ukrepe proti tistim, ki bi se upirali revolucionarnim ukrepom, kakor sta si jih na slovenskem zamislila predvsem Kidrič in Kardelj. Dolganov pregled logično razvija vse tiste točke, ki bodo bralcu pomagale, da bo lažje razumel na prvi pogled nerazumno, celo protislovno ukrepanje, ki pa se prav skozi prikaz razvije v hladnokrven in dobro premišljen sistem nasilnih in nedemokratičnih ukrepov, s katerimi se je oblast lahko tako dolgo obdržala na prestolu.

Študiji je Andrijan Lah dodal tudi seznam uporabljenega književnega gradiva, ki ga lahko bralec uporabi za dodatno ilustracijo navedenih dejstev, ter imensko kazalo.

Dr. Igor Bahovec

Tomaž (Thomas) Luckmann

Oktobra 2017 je minilo 90 let, odkar se je na Jesenicah rodil Tomaž Luckmann, bolj znan kot Thomas Luckmann. Bil je eden vodilnih sociologov druge polovice 20. stoletja; Grace Davie ga je označila za »eno največjih figur v razvoju povojne družbene znanosti«.

Uvodoma naj omenim pomen pred pol stoletja izdane skupne knjige s Petrom L. Bergerjem *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja* (1966; slov. prev. 1988). Po oceni ameriškega sociološkega združenja gre za eno izmed desetih najvplivnejših del sociologije. Kratka knjiga je odprla nov pristop v sociologiji, pokazala je na pomen človeka kot ključnega akterja za oblikovanje in pojasnjevanje (konstrukcijo in interpretacijo) družbenih odnosov v institucijah in se uprla tedaj prevladujočemu funkcionalizmu. Prevedena je v petnajst jezikov in je eno najbolj citiranih družboslovnih del po drugi svetovni vojni.

V Sloveniji njegovo delo ni zelo znano, čeprav je v prevodu izšlo precej njegovih del in je v »naši domovini«, kot je imenoval Slovenijo, večkrat predaval in sodeloval na srečanjih Svetovnega slovenskega kongresa, PEN-a in še kje. Bil je dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter že od sedemdesetih let član Society for Slovene Studies. Mnogi ne vedo, da je znanstvene prispevke pisal v angleščini in nemščini, v pogovorih pa je govoril odlično slovensko.

Običajno ga imenujejo nemški ali nemško-ameriški sociolog, rojen v Sloveniji. Vendar je bila njegova povezanost s Slovenijo zelo močna in je vse življenje živel avstrijsko-nemško in slovensko identiteto. To priznajo tudi drugi: med pogrebno mašo maja 2016 ga je njegov učenec, dunajski duhovnik, pastoralist in sociolog religije prof. Zulehner imenoval »slovenski hrast«.

Otroštvo in mladost v Sloveniji

Tomaž Marija Božidar Luckmann se je rodil 14. oktobra 1927 kot edini sin Karla in Verene, rojene Vodušek. Kot je sam rad povedal, je pripadal tako imenovani »vmesni generaciji«, v kateri je bil še vpliv kulturne mentalitete habsburške monarhije, katoliške tradicije in srednjeevropske multikulturnosti. Očetove prednike najdemo že v začetku 17. stoletja v Kropi; rod je stoletja živel avstrijsko-slovensko identiteto. Iz Luckmannove rodbine je Lambert Karel Luckmann (1798–1879), ki je skupaj s Zoisi soustanovitelj Kranjske industrijske družbe, predhodnice Jeseniške železarne.

Že mlad se je srečal z obširnim intelektualnim in kulturnim obzorjem Voduškovega starega očeta in materinih bratov Vitala, akademikov Valensa in Raše, deloma tudi pesnika Boža. Velikokrat je povedal, s kakšnim zanosom je v Bohinju na Skalci poslušal svojega deda in strice deklamirati *Krst pri Savici*;

vse to je verjetno vplivalo na njegov čut za humanistiko in družboslovje. Vital je bil duhovnik, pesnik in prevajalec – mimogrede, še vedno uporabljamo njegov prevod Frančiškove *Sončne pesmi* –, ki se je navduševal nad liturgično prenovo in likom duhovnika delavca, a so ga kmalu poslali v ZDA. Valens je bil etnomuzikolog, znan raziskovalec ljudske glasbe, dolgo časa umetniški vodja Slovenskega okteta, Raša pa montanist. Velikokrat je omenjal tudi druge sorodnike, zlasti Prelesnike, Basaje, Oblake, Rudeže.

Luckmannovo otroštvo je potekalo med Jesenicami in Ljubljano, kjer je začel obiskovati klasično gimnazijo. Dvojezičnost je prakticiral tudi tako, da je v otroštvu nekatere avtorje bral v slovenščini, druge v nemščini, tretje v obeh jezikih. Druga svetovna vojna je radikalno zarezala v njegovo življenje. Kot formalno nemški državljan je moral zapustiti Ljubljano in je gimnazijo nadaljeval v Celovcu in Beljaku. Ko so mu 14. aprila 1942 partizani ubili očeta Karla, tedaj jeseniškega župana, sta z mamo odšla na Dunaj, kjer je nadaljeval gimnazijo. Proti koncu vojne je kratko služil v nemški vojski, bil zajet in nekaj mesecev v ujetništvu.

Študij in akademska kariera: Avstrija, ZDA in Nemčija

Študiral je na univerzah na Dunaju (jezikoslovje in filozofijo), v Innsbrucku, največ pa na Graduate Faculty, New School for Social Research v New Yorku, kjer je leta 1953 magistriral iz filozofije in 1956 doktoriral iz sociologije. Tam se je začela njegova akademska kariera. Od leta 1965 je bil profesor na Univerzi v Frankfurtu, od 1970 pa na novoustanovljeni Univerzi Konstanz, kjer je ostal do upokojitve leta 1994. Kot gostujoči profesor je bil povabljen na mnoge univerze po svetu. Za svoje delo je prejel častne doktorate univerz v Linköpingu (1986), Ljubljani (1993), Trondheimu (1998), Trierju (1999) in Buenos Airesu (2005). Sociološko zanimanje je ohranjal vsa leta po upokojitvi – še jeseni leta 2015 je izšel pogovor z njegovimi sodelavci.

K sociologiji in sociologiji religije je prišel po spletu okoliščin. Vedno je poudarjal, da je za študij sociologije dobro, da se prej študira še kaj drugega. Za njegov pristop je značilno, da je povezoval več področij, saj je sociologijo razumel kot humanistično disciplino, ki družbenih pojavov ne more pojasniti in razumeti brez povezovanja znanj sociologije, antropologije, zgodovine, filozofije in jezikoslovja. Njegovo znanstveno delo je segalo na različna področja, najbolj znana so sociologija znanja in sociologija religije, fenomenologija, epistemologija, raziskave jezika, komunikacije in moralne komunikacije. V središče raziskovanja družbe ni postavljal družbenega sistema, ampak človeka kot akterja v družbi, s čimer se je uprl tako pozitivističnim kot marksistično-kritičnim teorijam družbe. Posebno pozoren je bil do življenja v »življenjskem svetu«, to je družbenih območjih neposrednih odnosov (družina, prijatelji, različne male skupine) in civilnega ter lokalnega delovanja. Mnogi poudarjajo, da mu je uspelo povezovati avtorje različnih kulturnih tradicij in sociоloških perspektiv, ameriške in evropske avtorje, ter tako oblikovati sintezo, ki je odpirala mnoge nove uvide v razumevanje življenja človeka v družbi in kulturi.

Na tak razvoj njegove družboslovne perspektive so vplivali različni družboslovci in humanisti. Nedvomno osrednji vpliv nanj sta imela interpretativna sociologija Maxa Webra in fenomenološki pristop Edmunda Husserla, kot ga je v sociologiji razvijal njegov učitelj Alfred Schütz. Bližina s Schützem se kaže tudi v tem, da je po njegovi prezgodnji smrti iz zapiskov oblikoval skupno knjigo *The structures of the life-world* (*Strukture življenjskega sveta*) (dva dela, 1974 in 1984). Izmed njegovih del naj omenimo knjige *The sociology of language* (*Sociologija jezika*, 1975), *Lebenswelt und Gesellschaft* (*Življenjski svet in družba*, 1980), *Life-world and social realities* (*Življenjski svet in družbene stvarnosti*, 1983), *Theorie des sozialen Handelns* (*Teorija družbenega delovanja*, 1992), *Moral in Alltag: Sinnvermittlung und moralische Kommunikation in intermediären Institutionen* (*Morala v vsakdanjiku: posredovanje smisla in moralna komunikacija v intermediarnih institucijah*, 1998; v soavtorstvu), *Kommunikative Konstruktion von Moral* (*Komunikativna konstrukcija morale*, 1999; v soavtorstvu). V slovenščino so prevedene tri knjige in več člankov ter intervjujev, ki so izšli v različnih revijah. Z Vinkom Potočnikom sva ob njegovi osemdesetletnici pripravila izbor člankov, ki celovito pokriva področja njegovega znanstvenega dela (izbor je bil usklajen s prof. Luckmannom). Knjiga *Družba, komunikacija, smisel, transcendenca* (2007) vsebuje tudi izčrpen življenjepis in bibliografijo ter prispevke štirih slovenskih sociologov, ki smo se strokovno in osebno srečevali z njim, tudi »njegovih« humboldtovih štipendistov Marka Kerševana in Franeta Adama.

Družina in odnos do domovine

Tomaž Luckmann je med študijem v Avstriji leta 1949 spoznal Benito Petkevič, letonsko-švedsko-poljskega rodu, doma iz Rige, s katero sta se poročila januarja 1950. Uspela sta priti v ZDA, kjer sta se jima kmalu rodili hčeri Maja in Mara, pozneje še Metka. V tem obdobju se je družina preživljala s priložnostnimi deli; Tomaž je delal kot gradbeni delavec, hišnik in šofer, Benita kot tajnica, zvečer pa sta izmenično hodila na predavanja. Par je povezovalo tudi študijsko zanimanje, saj je Benita doktorirala leta 1962 v Freiburgu. Benita je avtorica koncepta »mali življenjski svet«, ki ima pri Luckmannu zelo pomembno mesto, njeno zelo pomembno delo je knjiga *Politik in einer deutschen Kleinstadt*. Razlogov za vrnitev v Evropo je bilo po Luckmannovih besedah več, poleg boljših pogojev za akademsko delo in boljšega sistema šolanja za hčere tudi bližina materi in sorodnikom; v pogovoru pa je napol v šali dodal tudi »bližina Julijskih Alp in Karavank«. Lepote tega dela Gorenjske so mu veliko pomenile, kar se kaže tudi v tem, da je od sredine šestdesetih let poletne počitnice preživljal v Bohinju, pozneje pa je kupil brunarico nad Bodensdorfom ob Osojskem jezeru, s katere je imel čudovit pogled na slovenske Alpe.

Benita je umrla leta 1987 in je pokopana v Osojah na Koroškem. Skoraj trideset let pozneje, maja 2016, je bil v skupni grob pokopan tudi Tomaž.

S slovenskimi sorodniki je ostajal povezan, med drugim tudi tako, da jih je vsako leto okoli božiča in velike noči povabil na Koroško. Vendar pri njem ne gre samo za »svojo« družino in sorodstvo. Družina je bila v središču

njegovega sociološkega zanimanja pri empiričnem raziskovanju komunikacije v vsakdanjiku, ko so snemali tudi pogovore ob nedeljskih družinskih kosilih. Mimogrede, po njegovih besedah mu je empirično raziskovanje kot sociologu dalo največ veselja.

Leta 1991 je bil v Sloveniji na prvem Svetovnem slovenskem kongresu na dan, ko se je začela vojna. Po povratku v Konstanz sta se skupaj s slavistko Renate Lachmann intenzivno zavzemala za samostojnost Slovenije in Hrvaške. Tedaj se je začela njuna skupna pot. Luckmann je glede priznanja samostojnosti Slovenije kot ameriški državljan pisal državnemu sekretarju ZDA Jamesu Bakerju in si za to prizadeval po drugih zvezah.

Glede domovine je treba omeniti, da mu vojna ni vzela samo očeta. Ko sem ga pred leti peljal pogledat mozaik v Šentvidu nad Ljubljano, mi je povedal za tri bratrance, ki so v povojnih pobojih izgubili življenje. Kljub tragiki tistega obdobja pa celota njegovega življenja govori za to, da je živel spravljeno. Dogajanje v Sloveniji je spremljal odprto in zavzeto. Stanje v Sloveniji ga je vedno zanimalo, tako da se obisk pri njem ni mogel izogniti tej temi. V zadnjih letih je bil glede razvoja Slovenije precej v skrbeh. Slovenija se namreč ne spreminja v smeri, ki gradi skupno dobro in spoštovanje med različnimi, ampak nasprotno, v smeri večje razdeljenosti in ohranjanja privilegijev nekdanje elite. Sam je nasprotoval ideološkim spopadom v družboslovnih znanostih in javnem življenju – kar pomeni tudi to, da kritična misel, ki je nujna in je pri njem ne manjka, ne sme postati del ideološkega diskurza. Menim, da je bližino z drugim, ki je drugačen, živel v celoti življenja. O tem priča tudi zapis Marka Kerševana ob njegovi smrti v časniku *Večer*: »Dolgoletna srečevanja s Tomažem (in njegovo družino) so meni in moji družini, ženi in sinovoma, pokazala, kako lahko ob človeški pokončnosti in empatiji kljub vsem razlikam v poreklu, življenjskih poteh in izkušnjah, različnim teoretskim usmeritvam in političnim presojam nastane in obstane ne le medsebojno spoštovanje, ampak tudi prijateljstvo.«

Religija, smisel in moralna komunikacija v obdobju individualizma in pluralizma

Nekoliko bi rad omenil tudi njegovo delo na področjih religije, smisla in morale. V sociologijo religije je vstopil kot raziskovalni asistent v raziskavi religije v povojni Zahodni Nemčiji – raziskoval je štiri protestantske župnije. V projekt je vstopil tako rekoč slučajno, ker je nadomestil Petra Bergerja, ki je bil vpoklican zaradi korejske vojne.

Spoznanja teh raziskav so ključna za njegovo drugo najbolj znano knjigo *Nevidna religija: problem religije v moderni družbi* (1967; nemški dodatek 1991; slov. prev. 1997). V njej je pokazal temeljni premik družbene oblike religije iz institucionalne oblike k subjektivni in privatizirani religiji in religioznosti. Že tedaj je med kristjani opazil »izbirno religioznost«, to je, da so ljudje deloma sprejemali verske vsebine krščanstva deloma pa druge in s krščanstvom neskladne predstave. Danes, ko ta družbena oblika religije prevladuje v alternativnih duhovnostih in med mnogimi kristjani, se morda zdi, da taka ugotovitev ni nekaj posebnega. Drugače pa je, ko upoštevamo, da je Luckmann tezo oblikoval v obdobju, ko so

skoraj vsi govorili o naraščanju sekularizacije in zatonu religije. Kot je povedal, mu tedaj mnogi niso verjeli, a čas je pokazal, da je pravilno anticipiral pomen in večplastnost religioznosti. Pozneje so se razmere spreminjale, a spoznanje o novi družbeni obliki religije je enako.

Po Luckmannu sprememba prevladujoče družbene oblike religije pomeni, da se je končalo obdobje, ki je trajalo okoli 15 stoletij vse od Konstantina: Cerkev je v tem času pogosto ravnala na način, značilen za delovanja (pol)državnih ali imperialnih struktur. V tem oziru je zanimivo, da je na povabilo Vatikana že leta 1969 v Rimu predaval na mednarodnem simpoziju o kulturi neverovanja.

Po Luckmannu je sekularizacija na individualni ravni življenja mit: religija je univerzalni del človekovega življenja. Temeljni funkciji religije sta ukvarjanje s transcendenco, na ravni individualnega izkustva in na družbeno-institucionalni ravni, in preoblikovanje ljudi »v akterje zgodovinskega družbenega reda«. V zadnjem obdobju se je zgodil premik iz velikih k srednjim in malim transcendencam. Poenostavljeno povedano so velike transcendence bistvo svetovnih religij, male transcendence zadevajo območje ezoterike in magije, v zadnjih desetletjih pa različne oblike samouresničitve in »duhovnosti dobrega počutja«. Najbolj znane srednje transcendence zadnjih stoletij so politične ideologije kot (psevdo)religije.

Z gledišča krščanstva v Evropi se mi zdi pomembno omeniti njegovo razlago, zakaj je Evropa sekularna, Amerika pa ne. Značilnost religije v ZDA je, da je ostajala na vmesni družbeni ravni, v Evropi pa se je pogosto dogajal spopad na ravni vrh države, vrh Cerkve, njun odnos do naroda in vladajoče politike ter odnos med različnimi krščanskimi denominacijami. Zato priporoča, da se evropsko krščanstvo posveti vmesni družbeni ravni in opusti imperialno miselnost in delovanje.

Z religijo je povezano tudi njegovo raziskovanje identitete, moralne komunikacije in vprašanj smisla. V skupni knjigi s prijateljem Petrom Bergerjem, *Modernost, pluralizem in kriza smisla* (1995, slov. prev. 1999), sta odprla vprašanja sodobnega pluralizma. Ena njegovih ključnih značilnosti je, da »vodi v veliko relativizacijo sistemov vrednot in tolmačenj. Drugače rečeno: stari sistemi vrednot in tolmačenj so ›dekanonizirani‹. Posledica tega je dezorientacija posameznika in celih skupin«.

Struktura modernih družb poleg blaginje in drugih prednosti ustvarja tudi pogoje za nastanek krize smisla na osebni in širši družbeni ravni. Nenehnemu izbiranju med množico možnosti (že pri nakupih v trgovini) se ni mogoče izogniti, a le malo ljudi je »virtuozov pluralizma« – mnogim ljudem nenehno izbiranje pomeni težavo. Odtujitev, izguba skupne morale (anomija), osamljenost, odtujenost, negotovost ipd. so postale pogost pojav. Kako odgovoriti na vse to? Moderni pluralizem je izzval dve skrajni in nasprotni reakciji, drži fundamentalizma in postmodernega relativizma, ki druga drugo podpirata. Obe drži sta neprimerna in celo nevarna odgovora. Prva, ker skuša celo družbo pridobiti za eno samo razumevanje niza vrednot in ne prenese različnosti, drugačnosti (drugih ljudi). Druga, ker meni, da skupne vrednote in smisel niso potrebni. Zato nasprotuje iskanju skupnega dobrega in identitetne povezanosti skupnosti. Nasprotno, postmoderni relativizma povzroči, da mnogi ljudje razbitost življenja doživljajo tudi v sebi samem.

Kot rešitev predlagata krepitev pristnih intermediarnih institucij življenjskega sveta. Na vmesni ravni družbe, od družine, malih skupin, združenj in pobud civilne družbe do sosedstva in lokalnih okolij religij, ljudje lahko po odnosih z drugimi blažimo in premagujemo tlečo krizo smisla, hkrati pa svoje vrednote prenesemo na širše ravni družbe. Pristne intermediarne institucije posredujejo v obe smeri, od spodaj navzgor in od zgoraj navzdol, spoštujejo osnovne normativne okvire, nujne za skupno življenje v pluralni družbi, in rastejo iz pobud in potreb njenih članov. Obstajata dve veliki prepreki takemu razvoju. Ena je, ko te skupine in združenja postanejo »podaljšana roka« določenih lobijev, ideoloških skupin, političnih strank, države, bogatih sponzorjev ali drugih zunanjih dejavnikov. Čeprav jih zunanja moč na videz podpira, jih dejansko usmerja za svoje koristi in preprečuje, da bi v polnosti zaživeli lastno dostojanstvo in poklicanost. Druga je umik skupin ali združenj v svet zasebnosti brez odnosov do širše družbe. Taki sta samogetoizacija in življenje v enklavah, ko se življenje v svojem krogu poveličuje, življenja zunaj in drugih ljudi pa ne upošteva. Pristne intermediarne institucije imajo veliko skupnega z izrazoma »kultura bližine« in »kultura srečanja« sedanjega papeža Frančiška.

Omenim naj še empirično ugotovitev raziskovanja morale v vsakdanjiku, posebej nedeljskih pogovorov v nemških družinah. Luckmann je s skupino pokazal, da med generacijami ne prihaja do prenosa obligatorne normativne morale, a to ne vodi k splošni izgubi morale. Med člani družin obstaja komunikativna morala. Ena njenih osrednjih značilnosti je, da se med ljudmi razvije odprt pogovor in izrečene besede pomenijo »moralno ozadje«, ki ga ljudje tedaj in/ali pozneje upoštevajo pri lastnih moralnih odločitvah. Zadeva je zanimiva tudi zato, ker komunikativna morala bolj kot normativna morala spodbuja osebno in družbeno reflektivnost.

Sklep

Profesor Tomaž Luckmann je bil izjemen Slovenec in nikoli ni izgubil svoje slovenske identitete. Velik sociolog in družboslovni znanstvenik, predvsem pa velik človek, ki je živel bližino ljudem. Lahko rečemo, da je spoštoval vsakega človeka, ki ga je srečeval, ne glede na status ali izobrazbo. A njegov odnos se ni osredotočal zgolj na posameznika – osebo je sprejemal v krogu tistih, ki živijo z njim, zlasti v krogu (malega) življenjskega sveta in vmesnega (intermediarnega) družbenega prostora. Zdi se, da je bil res »scela človek«, ki je večinoma pisal o tem, kar je tudi živel, in živel tako, kot je pisal.

Z njegovo globoko in pogosto kritično mislijo se lahko vsak sreča po delih, za katere upam, da bodo nagovorila in navdihnila različne družboslovce in vse, ki nas zanima, kako ljudje živimo in kako reflektiramo ter osmišljamo dogajanja, ovire in spodbude v družbenem delovanju. Prepričan sem, da Luckmannov življenjski opus ni zadeva za anale in arhive. Ljudem, ki nas zanima družba in nam ni vseeno, kam gre družbeni razvoj, so njegove študije vir spoznanja o tem, kako odnosi v mikrookolju vzdržujejo globalne procese in kako premakniti spremembe v smer, ki vodi v bolj človeško, solidarno družbo in trajnostni razvoj.

Laurent Seksik

Zadnji dnevi Stefana Zweiga

Izid: **februar 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Špela Žakelj**
Uredila: **Polona Mlakar**

Ošinil je bež kovček, ki je stal na hodniku na tleh poleg druge prtljage. Obrnil se je proti gospe Banfield, dragi Margaridi Banfield, in iztegnil roko v njeno smer, da bi vzel kozarec vode, ki mu ga je ponujala. Zahvalil se ji je in na dušek izpil. Zavrnil je povabilo, da bi vstopil v stanovanje. To hišo je že poznal. Všeč so mu bili vsi trije miniaturni prostori, preprosto rustikalno pohištvo, predirljivo in navdušeno petje ptic zunaj, prostranost doline pred verando. Nekaj deset kilometrov južneje sta se Corcovado in Sladkorni stožec kot monolita dvigala nad otoki, vznikajočimi iz morja – v tej pokrajini je bílo srce sveta. Nasvidenje meglica, ki ovija alpske vrhove, hladen in nepremičen mrak, ki se razprostira nad Donavo, razkošje dunajskih hotelov, sprehodi v prihajajočem večeru pod visokimi kostanji v parku Waldstein, vrste lepotic v svilenih oblekah, parade moških v črnini, ki nosijo bakle, željni krvi in trupel. Petrópolis naj bi bilo mesto vseh začetkov, izvirni kraj, podoben tistemu, v katerem se je človek rodil iz prahu in se je vanj povrnil, prvobitni, neraziskani in neokrnjeni svet, jamstvo reda in gotovosti, vrt časa, v katerem vlada večna pomlad.

Obstal je pred kovčkom v neke vrste hipnotični umirjenosti, kot da bi ga očaranost priklenila obenj. To je bil po več mesecih prvi trenutek brezskrbnosti. V notranjem žepu suknjiča je poiskal ključ od kovčka, ta ključ, ki ga je vselej hranil pri sebi, ki ga je včasih otipal s konicami prstov, kot bi bil dragocen talisman – sredi hiteče množice, na železniškem peronu ali na pristaniškem pomolu, v pričakovanju ladje ali vlaka, katerega prihod je bil negotov. Prav vsakič je čarovnija delovala. Stik s ključem ga je odpeljal v preteklost. Dotik hladne kovine ga je popeljal na vožnjo s kočijo po Ringu, na premiero v Burgtheater, v družbo Schnitzlerja v restavraciji Meissl & Schadn, na pogovor z Rilkejem v pivnici na Nollendorfplatz.

Ta čas se ne bo vrnil. Nikoli več ne bo pohajanja po Elizabetinem mostu, sprehodov po parku Prater, bleska pozlate gradu Schönbrunn, niti dolgih rdečkastih sončnih zahodov nad bregovi Donave. Za vedno je padla noč.

Obrnil je ključ v ključavnici. Iz odprtega kovčka je vela nekakšna čista jasnina. Že drugič se je danilo nad tem kotičkom Brazilije. Njegov duh, že dolgo pogreznjen v spanec brez sanj, je preplavilo umirjeno navdušenje,

obenem pa mu je srce začelo razbijati v glasnih odmevih. Srce mu je začelo biti znova.

Za seboj je začutil prisotnost, zdelo se mu je, da čuti dih. Obrnil se je, prepričan, da je ob njem Lotte, ki opazuje prizor, trenutek miru v nevihti, vsa spokojna, nepremična, zavedajoč se, da deli slovesnost trenutka na isti umirjeni in malček fatalistični način, kot je to počela v dneh in nočeh neizmerne groze, bega, nenehnega gibanja, negotovega čakanja na vizume, neskončnih vrst čakajočih s turobnimi obrazi in brezplodnega moledovanja.

Zdaj ni več posvečenega zatočišča, ni več določenega kraja za bivanje. Življenje je postalo nenehno blodenje. Nepojmljivo izgnanstvo.

Ogledal si jo je. In pred milino, ki jo je izžareval ta obraz, se je vprašal, s kakšno pravico si je dovolil, da je ugasnil lesk v njenem pogledu, da je to mladost spremenil v lepoto pogube.

Potovanje se ne bo nikoli končalo.

Gospa Banfield je pripravila čaj, bi želel skodelico? Odkimal je, toda njegova zavrnitev tokrat ni imela nič skupnega s temačno odklonitvijo, kot so se običajno končala vsa povabila. To je bila nepotrpežljiva in vročična zavrnitev, obljubljajoča zavrnitev.

Končno sta našla kraj, kjer sta te jeseni leta 1941 lahko odložila kovčke. Več tednov zapored bi se ob sončnem zahodu lahko znašla na istem kraju. Lahko bi pisala tistim, ki so jima bili pri srcu, in na hrbtno stran pisma bi lahko napisala naslov, na katerega bi dobivala pošto, preprost naslov – Rua Gonçalves Dias 34, Petropolis, Brazilija – naslov, kakršnega nista poznala od Londona naprej. Toda Londona sta se nazadnje naveličala.

Lotte mu je začela govoriti z nežnim glasom, ki je bil nekatere dneve brez diha zaradi bolezni – zaradi te neozdravljive astme, ki je zaradi potovanj postala še hujša in jo je včasih privedla na rob dušenja. Tega jutra pa njen glas ni izdajal bolezni. Umirjeno mu je rekla:

»Mislim, da bo z nama vse v redu. Kraj je čudovit. Prepričana sem, da si boste opomogli od teh potovanj in se boste spet posvetili pisanju … Morda pa bova tukaj preživljala stare dni?«

S pogledom je prečesala prostor. Stanovanje je bilo potopljeno v polmrak. Ozek hodnik na desni se je odpiral v kvadratno spalnico, kjer je tla pokrivala stara preproga. Dve postelji z železnim ogrodjem, stisnjeni druga k drugi, sta stali v sredini prostora. Na nočni omarici sta bila izvod *Svetega pisma* in pepelnik. Bele zavese brez okraskov so visele z žebljev nad okni. Soba je bila povezana s kopalnico, v kateri je stala stara emajlirana samostoječa kopalna kad, na njenem robu pa dve brisači. Zdelo se je, da je v kuhinji vse potrebno. Sredi jedilnice je bila hrastova miza, zraven nje štirje stoli s slamnatimi sedali, obrabljen fotelj iz temnega usnja, knjižna omara. Vselil se je v hišico s tremi prostori. Za ta bungalov so mu odobrili samo šestmesečni najem. Čez pol leta bo treba spakirati kovčke, najti drug kraj. Izračunal je na prste. Sredi marca 1942 ju bodo vrgli ven. *Ven!* Na

cesto, Zweigova! Šest mesecev na tem kraju, izgubljenem sredi ničesar. Na kraju razsvetljenega obupa. Toda, ali se je imel pravico pritoževati? Njegovi bližnji, ki so se utapljali v resničnosti prelite krvi, so iskali zavetje za čez noč, prosjačili za sto dolarjev, da bi preživeli zimo, moledovali za vizum na svoje ime. Ti, ki so pripadali ljudstvu Knjige, ti iz plemena pisateljev so postali berači. Hišico v Petropolisu bi moral imeti za najrazkošnejšo palačo.

Moral je pozabiti na svoj dom v Salzburgu, pregnati iz spomina veličastnost zgradbe v okraju Kapuzinerberg, nekdanjega lovskega dvorca iz 18. stoletja, katerega pročelje je spominjalo na prizidek gradu Neuschwanstein in kjer se je kot otrok igral, da je cesar Franc Jožef. To bivališče je bilo kraj, kjer se je vedno počutil najbolje, ko je za debelimi zidovi, varuhi njegove samote, pisal ali se vdajal melanholiji. Ta plemenita stavba, kjer je srečno živel.

Zdaj je moral pozabiti na Salzburg. Salzburga ni bilo več, Salzburg je bil nemški. Dunaj je bil nemški, Dunaj, provinca Velikega rajha. Avstrija ni bila več ime države. Avstrija je bila prikazen, tavajoča med pobeglimi duhovi. Truplo. Pogreb je bil na Heldenplatzu, ob vzklikanju ljudstva, ki je pozdravljalo svojega firerja. Človek je prišel, da bi pozlatil sanje o veličini, da bi vrnil sijaj in čistost pojudenemu Dunaju. Avstrija se je prepustila Hitlerju. Dunaj, parada pravljičnosti, s kristalnimi bulvarji, kjer so se odpirala vsa srca, se je valjal v blatu in se sušil v zločinskem ozračju. Dunaj je plesal na šabat, ponudil je roko izgubljenemu sinu, ki se je vrnil v rodno deželo in pri tem prečkal Braunau am Inn, kjer je ugledal luč sveta; domov se je vrnil kralj Berlina, cesar Evrope, ki ga je posvetil kardinal Innitzer in mu je ploskalo proslavljajoče mesto. Tri leta so minila od anšlusa. Pričevanja tistih, ki jim je še uspelo pobegniti, so si sledila. Pripovedovali so o lakoti, bolečini, bedi. O smrti dunajskih Judov. Predstava groze, ki se je odvila na nemških tleh, se je v hitrem posnetku iztekla v mali prestolnici, kjer je preživel najbogatejše trenutke življenja.

Izropali so trgovine, požgali sinagoge, teptali ljudi na ulicah, preganjali verne starce v kaftanih. Zažigali so knjige njegove, Rothove, Hofmannsthalove, Heinejeve … – judovske otroke so pregnali iz šol, judovske odvetnike in novinarje so deportirali v Dachau. Sprejeli so nove zakone, zakone, ki Judom prepovedujejo opravljanje poklica, zakone, ki Jude preganjajo iz javnih parkov in gledališč, zakone, ki Judom večino dneva in noči prepovedujejo hojo po ulicah, zakone, ki Judom prepovedujejo sedenje na klopcah, zakone, ki ukazujejo prijavo oblastem, zakone, ki odvzemajo državljanstvo, zakone, ki zasegajo lastnino, zakone, ki izganjajo iz hiš, zakone, ki zbirajo judovske družine in jih ženejo ven, za mestno obzidje.

Nemec je bil človek zakonov.

Tragedija se je zasnovala v mestu, kjer je bil rojen. »Največji množični umor v zgodovini,« je prerokoval. Niso mu hoteli verjeti. Pravili so, da je nor. Že ko je leta 1934, štiri leta pred anšlusom, spakiral kovčke, so ga imeli

za strahopetca. Šel je v izgnanstvo, on, prvi Dunajčan, prvi ubežnik. »Trpiš za psihozo namišljenega izgnanstva,« je poudarjala njegova nekdanja žena Friderika. Lahko bi ostal še štiri leta, tako kot je to naredil Freud, v iluziji, da bo nesreča samo prehodna. A odšel je leta 1934, potem ko je avstrijska policija preiskala njegovo hišo pod pretvezo, da išče orožje – orožje pri zagovorniku pacifizma! Kmalu je začutil, da se je veter obrnil, da je iz Nemčije zapihal zloveščveter. Bes v razpravah in surovost dejanj sta naznanjala apokalipso vsem, ki so imeli odprte oči in so besedam dajali pomen. On je pripadal rasi na poti v pogubo: *Homo austro-judeus*. Te stvari je slutil, dobro je poznal svetovno zgodovino. Pisal je o vseh obdobjih, o Mariji Stuart in Mariji Antoaneti, o Fouchéju in Bonaparteju, o Kalvinu in Erazmu. Sodeč po preteklih tragedijah je lahko napovedoval drame prihodnosti. A ta vojna ni imela nič skupnega s preteklimi.

Njegovi sorodniki, njegovi prijatelji, tisti, ki so ostali, ki niso hoteli ničesar razumeti, ki ga niso hoteli poslušati, so spoznali bedo in lakoto. In poročali so, da se je od časa do časa kakšen od teh obsojencev v trenutku drznosti, ko ga je zažejalo po svežem zraku, po vonju iz preteklosti, ko so ga priklicali odbleski sonca, podal po ulicah Dunaja in se sprehodil po Alser Strasse v upanju, da bo užil na tisoče razsvetljenih trenutkov. Tedaj, so pripovedovali, so ga mimoidoči prepoznali po upadlem obrazu, po strahu na njem, ga pozvali, sklicali ljudi, ga opomnili na red, na novi red. Nekdo iz množice je vrgel kamen, drugi je prisolil zaušnico in preostali so se opogumljeni vrgli na človeka, udarci so padali, kri je tekla, zagrizeno so ga napadali; in če je tedaj po naključju kakšen esesovec, ki se je sprehajal po Ringu in je zašel v Floriangasse, ker ga je priklical direndaj, pristopil, se je iz množice izvil zmeden vzklik, krog se je razširil, nastala je grobna tišina, esesovec je izza pasu potegnil pištolo in orožje se je zableščalo v dunajskem soncu. Mož v črnem je pogledal, nameril, krogla je zažvižgala in smrt je vzela ljubitelja svežega zraka.

In tako je pisalo v nekem članku v dunajskem časopisu, ki so mu ga poslali:

»Dunajska občina je sprejela odločitev, da bo odklopila plinsko napeljavo v stanovanjih, v katerih živijo Judje. Še vedno narašča število samomorov s plinom v teh bivališčih, kar vznemirja prebivalce, zato bodo ta dejanja odslej obravnavana kot kršitev javnega reda in miru.«

Globoko je vdihnil topel zrak, ki ga je veter prinesel skozi priprto okno. Opazoval je zeleno neskončnost, ki se je nudila pogledu za mestnimi strehami. Njegov duh je podlegel milini v zraku. Njegove muke so se pomirile. Pozabil je na pobegla leta, pozabil na trpeča bitja. Mislil je le na Lotte in nase. Občutek sramu ga je prešinil v istem hipu kot občutek ugodja. Pozabil je na sram. Lotte je namenil zadržan nasmešek. Rekel si je, da bo z njo delil to umirjenost. Že ob prvem obisku ga je prepričala veranda, na katero si prišel iz dnevne sobe in po kateri je velo nekaj neznano poživljajočega. Ko je sedel na fotelju, je občutil domačnost tega kraja.

Nataša Rijavec Klobučar, ur.

Živeti in ljubiti po ločitvi

Izid: **marec 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Polona Mlakar**

V zadnjih desetletjih je v številnih sodobnih družbah ločitev postala ena od pogostih praks v vsakdanjem življenju in tudi Slovenija pri tem ni izjema. Statistični podatki kažejo, da se je v letu 2016 razvezalo 2.531 zakonov, pri čemer niso zajeti partnerji, ki živijo v neregistriranih zunajzakonskih skupnostih.

Vendar pa številke same po sebi še ne povedo, koliko bolečine in stiske je v življenjskih zgodbah posameznikov, ki so se posredno ali neposredno srečali s procesom ločitve in posledicami razveze. Poleg partnerjev so travmatičnosti procesa namreč najbolj izpostavljeni otroci.

Izsledki različnih raziskav kažejo, da se ločitev uvršča med najbolj stresne življenjske preizkušnje, saj je (skoraj) vsaka ločitev, ne glede na okoliščine, boleča izkušnja, ki vpliva na delovanje posameznika in celotne družine. Za partnerja, otroke in razširjeno družino ima namreč številne čustvene, socialne in ekonomske posledice, ki se navadno nadaljujejo še dolgo po tem, ko so formalni vidiki razveze že urejeni. Ločitev ni enkraten dogodek ali odločitev, s katero se vse konča v trenutku, temveč proces, ki traja dlje; lahko mesece, leto, dve ali tri, včasih pa celo več let.

Ločitev lahko povzroči pravo krizo, saj jo posameznik doživlja kot izgubo, ki ogrozi integriteto in občutek varnosti. Je velika preizkušnja tudi za najbolj funkcionalne posameznike, saj kot ena od pomembnih oblik izgube v življenju posameznika prisili, da opusti ali zamenja nekatere odnose, vloge, načrte in možnosti. Ločitev ne pomeni samo izgube partnerja, ampak vključuje tudi izgubo socialnega statusa, finančne varnosti, doma, družine in pretrganje vezi v socialni mreži.

Proces, v katerem posameznik lahko izgubo sprejme, je potreben vedno, tudi ko je ločitev edina možna rešitev iz nevzdržne situacije, kot so nasilje, zlorabe in alkoholizem. Tudi v teh primerih je ločitev boleča in konfliktna. Mnogi ločeni poročajo, da je v takih primerih življenje po ločitvi sicer postalo bolj obvladljivo, za kar pa je bil potreben čas, v katerem so lahko predelali in preoblikovali ta dogodek in tudi dogodke pred ločitvijo.

Pri parih z otroki se kompleksnost ločitve kaže v še širših razsežnostih. Za otroke je v procesu ločevanja ključna njihova čustvena prilagoditev na novo situacijo. Čustvene potrebe otrok v tem obdobju so za starše dodaten izziv, saj

morajo čustveno poskrbeti za otroke in še zase, kar je težavna naloga. Žal so še vedno prav otroci tisti, ki pogosto plačajo »čustveni davek« za propadli odnos svojih staršev. Ločitev pri otrocih vsekakor odpira nove potrebe in stiske, na katere včasih jasno opozorijo, včasih pa jih ponotranjijo ali izrazijo prikrito, tudi z razvojem »problematičnega« vedenja ali simptomatike.

Ločitev je zaradi zapletov, ki jih vnaša v družinsko življenje, za preučevanje zanimiva z različnih zornih kotov. Temeljno izhodišče pričujočega dela, v katerem avtorji predstavljajo nekatere razsežnosti in vidike posameznikovega spopadanja z razpadom partnerstva, so znanstvena in praktična dognanja, ki nakazujejo konkretne možnosti za predelavo stisk, ovir in bolečin ob ločitvi. V ospredje razumevanja posameznikovega doživljanja, ko se znajde v enem najbolj ranljivih obdobij v življenjskem poteku družine, postavljajo čustveno razsežnost, ki je močno prepletena z vsemi področji sprememb ob reorganizaciji ustaljenega načina življenja. Prilagoditev novemu stanju, ki sledi ločitvi, namreč ne pomeni le preurejanja ekonomsko-materialnega statusa in urejanja novih bivanjskih razmer, ampak od posameznika zahteva tudi vstop v čustveni proces, v katerem izkušnja postane sprejemljiva in čustveno obvladljiva. Številni zapleti pogosto izhajajo predvsem iz globljih in nerazrešenih čustvenih stisk, ki se pojavijo ob ločitvi ter ostajajo zapisane v izkušnji partnerjev in tudi otrok v njihovem nadaljnjem razvoju.

Čeprav se eden od zakoncev ali oba odločita za ločitev zaradi želje po pozitivnih spremembah, po »boljšem in srečnejšem« življenju, te spremembe pogosto niti pri pobudnikih za razhod ne nastopijo same po sebi. Zadovoljujoče stanje se pogosto začne šele po končanem žalovanju, poslavljanju od preteklih odnosov, navad, predstav, pričakovanj, v katerem bodisi sami bodisi ob podpori različnih oblik pomoči iz njihovega okolja reflektirajo preteklost, predelujejo čustva in se počasi zazrejo tudi v preoblikovano prihodnost. /.../

Za konec lahko zapišemo, da je ločitev izkušnja, ki za vedno ostane zapisana v spominu posameznika. Od različnih okoliščin in dejavnikov, ki prispevajo k razreševanju čustvenih zapletov in naslavljajo čustvene razsežnosti ob razvezi, bo odvisno, kako se bo posameznik spoprijemal s spremembami, se poslavljal, prilagajal in novo stanje integriral v svoje življenje. Eno ključnih vlog ima pri tem širše družbeno okolje, ki z razvojem kakovostnih, strokovnih ter (lokacijsko in finančno) dostopnih svetovalnih, terapevtskih in izobraževalnih programov lahko ponudi učinkovito podporo in pomoč posameznikom, parom, družinam in otrokom v času pred ločitvijo, v fazi ločevanja in v obdobju, ki sledi tej težki življenjski izkušnji.

/.../

Izsledki številnih raziskav potrjujejo, da ima duhovnost pomembno mesto pri spoprijemanju s posledicami ločitve in prilagajanju nanje (Greeff in Merwe, 2004; King, 2003; Nathanson, 1995; Platovnjak, 2015). Ločeni posamezniki se v procesu spoprijemanja z ločitvijo večinoma opirajo na pozitivne oblike religioznega soočanja, ki omogočajo večjo osebnostno rast po stresu, ki ga prinese ločitev (Krumrei, Mahoney in Pargament, 2009; Simonič in Rijavec

Klobučar, 2016) in zmanjšujejo stopnjo depresije (Webb idr., 2010). Tako lahko sklepamo, da trajne oblike negativnega religioznega soočanja napovedujejo tudi slabšo psihosocialno prilagoditev po ločitvi.

Med *pozitivne oblike religioznega soočanja* z izzivi ločitve uvrščamo tudi različne oblike molitve, osebne rituale ali različne oblike češčenja (ki so zelo pomembne pri preseganju občutkov jeze, bolečine in strahu). Posamezniki pogosto iščejo tudi duhovno očiščenje ali odpuščanje za morebitna napačna dejanja v razpadli zvezi, ki pripomorejo k zmanjšanju krivde ali ponovni utrditvi občutka integritete. Posamezniki iščejo tudi možnosti za povečevanje občutka povezanosti s presežnim bitjem, da bi zmanjšali občutek zapuščenosti, ki se pri ločenih osebah pojavlja precej pogosto. Pozitivno religiozno soočanje je lahko po svoji naravi tudi medosebno ter vključuje iskanje tolažbe v sprejetosti in skrbi s strani duhovnikov in članov verske skupnosti, katere član je tudi posameznik, ali v iskanju širše duhovne povezanosti z drugimi (Krumrei, Mahoney in Pargament, 2009; 2011).

Marta je ob ločitvi od moža zaradi njegove nezvestobe po 24 letih skupnega življenja doživljala veliko čustvenih stisk, ki so se odražale v težkih in večkrat menjajočih se viharnih občutjih. Čutila je veliko jeze, strahu, krivde in nemoči. Bila je popolnoma na tleh, zdelo se ji je, da se ji je porušilo življenje, da pred seboj nima več cilja. Občutila je tudi stanje globoke osamljenosti, zavrženosti, nevrednosti in izgubljenega občutka varnosti. Na sebi je čutila »pečat ločenke« ter se počutila manjvredno in se tudi oddaljila od župnijskega življenja, v katerem je bila prej sicer zelo dejavna. V svoji stiski se je obrnila tudi na Boga in predvsem v osebni molitvi doživljala z njim globoko in pristno povezanost. Ko je čutila največ nemoči in zmede, je zaupala, da je, tudi če tega v tistem trenutku ni mogla čutiti, v varnem božjem naročju, da »višja sila« skrbi zanjo in da bo dobila tudi potrebno moč za naprej. Čeprav se je sama aktivno spopadala z različnimi izzivi in je poiskala tudi terapevtsko pomoč, ji je v težkih trenutkih zelo pomagalo izročanje stiske in situacije Bogu. Iz ljubečega in sprejemajočega odnosa je črpala moč in zaupanje ter se zato lažje umirila in sprejemala težke razmere. Največ ji je pomenil občutek, da je Bog zaradi svoje brezpogojne ljubezni in sprejemanja nikakor ne more zavreči. Ob tem so se v njej spet začeli prebujati občutki varnosti, vrednosti, dostojanstva, pripadnosti in zaupanja, od tod pa tudi bolj realen in pristen pogled na svet in odnose. Spet se je začela odpirati svetu in se povezovati tudi s širšo in versko skupnostjo.

Negativno religiozno soočanje z ločitvijo pa se kaže npr. z doživljanjem ločitve kot božje kazni. Posamezniku se lahko zdi, da Bog nima dovolj moči oz. je nesposoben, da bi vplival na to, da do ločitve ne bi prišlo. To zaznamuje tudi posameznikovo duhovno dojemanje sveta in življenja, ki se navadno kaže v notranjih duhovnih bojih, zaznamovanih z občutji, kot so razočaranje, zagrenjenost, zavrženost, zmeda ipd. Ločeni posamezniki pogosto doživljajo, da so za propadli odnos duhovno in moralno krivi, kar je povezano z doživljanjem konfliktov in obsojanjem znotraj verske skupnosti zaradi ločitve ipd. (Krumrei, Mahoney in Pargament, 2009). Posebej problematično je, če posameznik ločitev dojema kot izgubo svetosti oz. izgubo nečesa svetega.

Alice Munro:

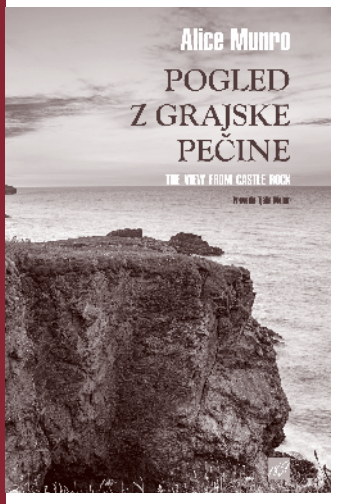
Pogled z grajske pečine

Celjska Mohorjeva družba, 2017, 326 strani

Katarina Gomboc

Ko se prihodnost zapre

V preteklem letu je pri Celjski Mohorjevi izšlo že tretje delo Nobelove nagrajenke za književnost 2013, kanadske pisateljice Alice Munro, ki smo si jo iz preteklih del (*Ljubo življenje*, *Ubežnica*) zapomnili po izjemni občutljivosti za upovedovanje zgodbe, otipljivih opisih, živahnih dialogih in predvsem nenavadnih, nepričakovanih zasukih. Tako nas v mnogih zgodbah prav na koncu brez pretiranega dramatiziranja pričaka preobrat, ki povsem zasuka zgodbo, kot v istoimenski zgodbi, ki je izšla v zbirki zgodb *Ubežnica* (2014).

V delu *Pogled z grajske pečine*, zbirki daljših zgodb, ji kot snov služi lastna preteklost in zgodovina njenih prednikov. V *Predgovoru* avtorica zapiše, da je ta niz zgodb v obliki zapiskov nastajal dolga leta ob zgodbah, ki so bile objavljene v zbirkah avtoričinih novel. V primerjavi z bolj literarnimi zgodbami pa je ta bliže njenemu lastnemu življenju in je sprva služil zgolj kot zapisovanje spominov ter preiskovanje same sebe. Toda liki so okoli njenega jaza oživeli in postali literarni, s čimer so tudi njeni intimni zapisi pridobili literarnost. Enako velja za zgodbe, ki so nastajale ob zapiskih in spominih njenih prednikov in bi jih lahko imenovali družinska kronika, saj gre predvsem za avtoričino predstavo o preteklosti.

Zgodbe, vključene v zbirko, ki so nastale ob zapiskih iz statističnih poročil, dnevniških zapiskov in ob napisih na nagrobnikih, za protagoniste jemljejo resnične osebe iz preteklosti, prednike pisateljice, katere rod izvira iz doline Ettrick na Škotskem. Pripoved začenja s svojim prapraprapraprapradedom, rojenim leta 1695 na Škotskem, ki je veljal za lokalnega čudaka in se je s tem zapisal v kolektivni spomin prebivalcev tistih krajev. Med avtoričinimi predniki je tudi škotski pisatelj James Hogg (1770–1835), ki je bil sicer nečak njenega prapraprapraprapradeda, njegova omemba pa najbrž priča o tem, da je bila v družini že od nekdaj pisateljska žilica ali vsaj težnja po zapisovanju.

Pomemben mejnik predstavlja selitev pisateljičinih prednikov v Severno Ameriko, v Kanado. Ta del zbirke odlikujejo pronicljivi opisi napornega potovanja, ki temeljijo na resničnih zapiskih enega izmed bratov avtoričinega prapraprapradeda. Knjiga je sicer razdeljena na dva dela: prvi opisuje življenje njenih prednikov in selitev v Ameriko, drugi del pa govori o njenih spominih na otroštvo, mladost in pozneje zgodnjo starost. Za oba dela pa velja, da zelo zanimivo interpretirata zgodovino, v prvem delu predvsem v doživljanju literarnih likov in prenašanju svojih navad ter prepričanj v Novi svet,

v drugem pa prikazujeta avtoričino mladost v manjšem dolgočasnem in počasi razvijajočem se kraju v Ontariu. Odraščanje sta zaznamovala revščina in skrb za gospodinjska opravila, ob katerih se je radovedna Alice, v avtoričinih očeh celo nekoliko osredinjena nase in vzvišena nad drugimi, oblikovala v preiskovalko človeških značajev, tudi svojega. Morda je ta občutljivost ob branju leposlovja rodila še lastno ustvarjalno pisanje. V teh zapisih vzbujajo zanimanje tudi opisi ontarijske družbe s srede dvajsetega stoletja, ki je bila nekoliko, pa čeprav medlo in brez prave podlage zadrta in zdolgočasena: vihala je nos nad dekličino zasanjanostjo, občudovanjem narave in brezdelnim pohajkovanjem ali branjem.

V delu se bralcu vse zgodbe ali detajli morda ne zdijo povsem smiselni. Morda se bo spraševal, zakaj je neka stranska pripoved zares pomembna za razvoj zgodbe, vendar je takšno pač življenje – iz drobcev, ki na prvi pogled ne razkrivajo svojega pomena za celoto. Tako se tudi v delu Alice Munro vse zgodbe stekajo v en konec: v ponovno osmišljanje in zavedanje svojih korenin, svoje preteklosti. »To se navadno zgodi v starosti,« zapiše pisateljica, »ko se naša prihodnost zapre in si ne moremo predstavljati prihodnosti svojih otrok – včasih vanjo ne moremo verjeti. Ne moremo se upreti temu brskanju po preteklosti, skrbnemu preučevanju nezanesljivih dokazov, povezovanju naključnih imen in dvomljivih datumov in anekdot, oklepamo se niti, vztrajamo na tem, da se povežemo z mrtvimi, da bi živeli naprej.«

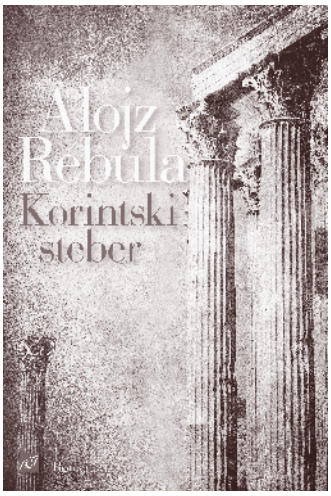
Morda bo branje odličnega dela Alice Munro še koga pripravilo do tega, da pobrska po svoji družinski kroniki.

Alojz Rebula: Korintski steber

Celjska Mohorjeva družba, 2017, 200 strani

Dr. Edvard Kovač

Ko je francoski impresionistični slikar Auguste Renoir postal slep, se je lotil kiparstva. Ostal mu je namreč samo tip in s tem ohranjenim čutom je oblikoval podobe in obraze, ki so se mu vtisnili v srce. Najuspešnejši je bil pri teh, ki so v prekatih njegove notranjosti ustvarili pravi relief in jih je najprej gladil ter izluščil s svojo ljubeznijo.

Lahko bi rekli, da se je tudi pisatelj Alojz Rebula lotil upodabljanja idej, ki so si pridobila v njegovem bogatem duševnem in duhovnem življenju že kar človeške obraze.

Tokratna ideja, ki je navdihovala njegov zadnji roman, je ideal krščanskih socialistov med drugo svetovno vojno. Moramo omeniti, da se je pisatelj Rebula v svojih knjigah že večkrat lotil še neobdelanih tem v slovenskem leposlovju. Tako je npr. prvi napisal roman o slovenski osamosvojitvi, poleg tega do izida njegove knjige *Jutri čez Jordan* še nismo imeli bibličnega romana. Priča-

kovali bi, da se bo njegov roman spopadel z idejo o kozmičnosti krščanstva in njegove utopične realizacije preko marksizma, z idejo, ki jo je zagovarjal Edvard Kocbek. Rebula je bil s Kocbekom povezan od študentskih let in ga je tudi upodobil v romanu. Vendar, kakor je pisatelj napovedal s svojim posvetilom na začetku knjige, delo posveča: »Žlahtnemu spominu na dolgoletnega prijatelja dr. Staneta Gabrovca«.

Staneta Gabrovca je pisatelj Alojz Rebula spoznal med svojim študijem v Ljubljani v seminarju klasičnih jezikov na Filozofski fakulteti. Že v prvem letu sta se sprijateljila in njuno prijateljevanje je trajalo po rednem dopisovanju, srečevanju in tudi gorskem pohodništvu vse do smrti akademika in evropsko priznanega arheologa, kar je bil Stane Gabrovec. Njegov lik se večkrat pojavi v potezah Rebulovih romanesknih junakov, od podobe mladostno duhovitega Laterana v *Sibilinem vetru* naprej. Če je bil pisatelj hvaležen Gabrovcu za njegovo odlično poznavanje gora, ki so navdihovale njegovo pero, pa mu je vsakokratno srečanje s prijateljem vedno znova oživilo podobo mladih krščanskih idealistov v predvojnem duhovnem in kulturnem gibanju Zarja. Ta idealizem se je med vojno prenesel na krščanske socialiste in Rebula ni imel razlogov, da ne bi verjel v iskrenost svojega prijatelja.

Toda rekli smo, da je roman *Korintski steber* predvsem roman o idejah. Res je, občutek imamo, da so ideje njegovi glavni protagonisti, čeprav jih ilustrirajo osebe, ki so zgodovinsko kar točne in nova imena ne morejo zakriti značajskih posebnosti posameznih slovenskih revolucionarjev. Zato začetno opozorilo avtorja, da ne gre za zgodovinski roman, ampak za »fantazijskega«, drži le deloma. Pisateljeva želja po resnici človeka in sveta je tako močna, da tudi izmišljeni zgodovinski dogodki zelo pristno izražajo medvojni idejni spopad in seveda tudi zgodovinsko nemožnost nacionalne sprave.

In katere so glavne ideje kot junakinje njegovega romana? Prva ideja je gotovo slovenstvo. Pisatelj Rebula ima nek metafizičen odnos do slovenstva, saj je prepričan, da imajo vsi majhni narodi, ki se odprejo navdihu biblične etičnosti, neko mesijansko poslanstvo na tem svetu. Zato mu je prvenstveno vprašanje, kater idejni tok znotraj slovenstva je sposoben zaživeti to poklicanost. In tukaj se stvar zaplete, saj so ljudje znotraj NOB-a prav tako podarjali svoja življenja in bili vzor antifašizma. Toda pravo darovanje je darovanje iz ljubezni in ne iz ideološke zanesenosti. Zato Rebula v krščanskih socialistih prepozna tiste, ki so za ceno življenja združevali dva velika ideala: narodno zavest in krščansko vero. Revolucionarjem zameri, da jim je bila revolucija več kot slovenstvo, zato so tako zlahka žrtvovali svoje slovenske brate.

Prav zaradi slovenstva pisatelja se pojavi naslednja ideja, ki je ideja o narodni spravi. Njegov junak, ki mu je kar avtentično dal ime Stanko, je povezan z OF in najde stik s svojim nekdanjim sošolcem, domobrancem Rokom, ter zasnuje spravno srečanje delegacij sprtih strani. Če v Sloveniji veliko govorimo o spravi med mrtvimi, je Marjan Rožanc v svojem romanu *Ljubezen* prvi naredil spravo med živimi. Toda v Rožančevih romanih gre za otroško dušo, ki je

tega sposobna. Tokrat pa imamo dva odrasla človeka, ki tudi verjameta v spravo, saj nas druži isti ideal slovenstva. Toda ta ideja, ki bi se lahko zdela kristjanu nekaj realnega, zaradi zgodovinske in politične strategije revolucije ni bila mogoča. Pride do prevare, po kateri sta oba protagonista izigrana. Toda ideal »korintskega stebra« ostaja: pokončen stolp in na vrhu prepletajoči venec sprave, kot pravi junak Stanko Kamnikar.

Rekli smo, da je zgodovinska usedlina romana zelo točna. Toda pisatelj ne želi idealizirati pripadnikov nobene strani, zato je kritičen tudi do krščanskih socialistov in se mu zareče, da je skoraj vse njihovo vodstvo prestopilo v Komunistično partijo. Kot je opozoril prvi slovenski zgodovinar krščanskih socialistov dr. Janko Prunk, to ni tako. Večina vodstva je ostala zvesta svojemu idealu, zato so nekateri morali umreti, drugi pa so po vojni živeli odstranjeni in na robu družbe.

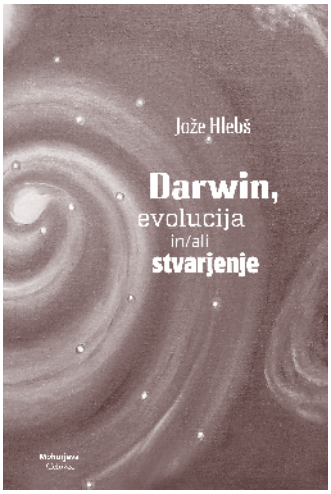
Vrednost romana je za današnji čas velika, saj imamo občutek, da ideja Dušana Pirjevca izpred štiridesetih let, ki razmejuje NOB in revolucijo, v javnosti kakor da ni več živa. Na eni strani gre za resnično epopejo malega naroda, zaradi katere smo Slovenci prvič v moderni zgodovini končali vojno na strani zmagovalcev in dobili nazaj tudi Primorsko, na drugi strani pa gre za polastitev in izdajo prvih ciljev NOB-a, ki so navduševali veliko večino Slovencev. Toda o tem bodo še veliko pisali zgodovinarji, tukaj imamo literata, ki je to zgodbo z dilemami in tragično usodo posameznikov upodobil v romanu.

Mogoče se bo kakšnemu literarnemu kritiku zdelo duhovno izkustvo in kakšen zaplet v romanu situacijsko preveč presenetljiv in mu bo manjkala psihološka prepričljivost. Toda to je duhovno izkustvo slovenskega literata Alojza Rebule, ki se skoraj vse življenje ukvarja z vprašanjem bratomorne vojne in ki ne neha klicati k spravi ter tudi tokrat pokaže, da je slovenska zavest zmožna priti do nje. To je vera moža, ki je hkrati velik Slovenec in kristjan in ki mu je Pavlovo izkustvo vstalega Gospoda iz Pisma Korinčanom nekaj tako blizu, duhovno tako prepričljivo, da tudi dogodke in tragično zgodovino slovenskega naroda gleda v luči Kristusove smrti in vstajenja ter to vero razkrije v svojem romanu. Tako bi lahko to delo uvrstili med pisateljevo pričevanjsko literaturo. Rebula nam želi povedati, da se pristno krščanstvo ne more odreči Kristusovi eshatologiji, sicer ga ne bi bilo več.

Jože Hlebš: **Darwin, evolucija in/ali stvarjenje**

Mohorjeva družba Celovec, 2017, 276 strani

Matija Remše

Ta kratki zapis ni knjižna ocena, prej poblisk v knjigo (in iz nje po malo daljšem citatu). S svojo zunanjo podobo je predstavljena že v prispevku avtorja samega, *Darwin in svetovno nazorski darvinizem*, v lanski peti številki Zvona. V njem je tudi neka-

ko povzet namen, ki ga naravoslovec in filozof dr. Hlebš v knjigi zasleduje, to je: postaviti jasno razmejitev med evolucijo in evolucionizmom, med znanstveno utemeljenim naukom o razvoju živega sveta na eni strani in na drugi strani absolutizacijo pojma evolucije v svetovni nazor, ki se razteza na vso resničnost in ne izvira iz naravoslovne znanosti kot take, ampak se ji a priori predpostavlja kot izrazito ateističen, monistično materialističen pogled na svet. Ob širokem poznavanju zgodovine filozofije pa tudi zgodovine pozitivne znanosti nam dr. Hlebš oriše Darwinov čas, njegove miselne vzornike in sopotnike, njegov nauk, pa tudi nadaljevalce in razvijalce njegovih idej do sodobnosti. Predstavi nam darvinistični evolucionizem, filozofijo evolucionizma, socialni darvinizem, neodarvinizem, sociobiologizem. Razmišlja o odnosu darvinizma do finalnega reda narave, se pomudi pri naturalizmu evolucionistične dogme in opozarja na meje darvinske evolucije ter njen ontološki redukcionizem. Ob tem kritično obdela tudi drug evolucionizem, Chardinov. V sklepnih treh poglavjih spregovori o Bogu in njegovem stvariteljskem odnosu do sveta s posebnim ozirom na človeka.

Neznanstveno pa tudi nerazumno je prezreti resnico, da so med različnimi oblikami bivanja zevi oziroma prepadne kvalitativne razlike, ki nas opozarjajo, da ne gre le za kontinuiran razvoj ene in iste danosti (monizem), temveč obstajajo različne bitnosti, ki si jih ni moč dokazljivo razložiti v okviru darvinistične misli o samoorganiziranju (materije) po naključnih drobnih zaporednih mutacijah in v okrilju boja za obstanek, v smislu preživetja prilagojenejšega in prilagodljivejšega.

Naj citiram iz knjige, str. 110–112:

»Vsako živo bitje, tudi najnižje v okviru sistema, je a priori kompleksno. To pomeni, da je njegova eksistenca nujno vezana na izredno zapletenost organizmične zgradbe. Darwin je v knjigi *O nastanku vrst po naravnem izboru* zapisal: ›Če bi se dalo prikazati katerikoli sestavljen organ, katerega dokončanje se po možnosti ni izvršilo preko številnih majhnih zaporednih modifikacij, bi se morala moja teorija brezpogojno sesuti.‹ Ta stavek navaja tudi Dawkins v delu *Slepi urar* in meni, da še vedno ni odkrit en sam primer kompleksnega organa, ki ne bi mogel nastati s številnimi zaporednimi majhnimi modifikacijami. ›Če bo tak primer kdajkoli najden,‹ pravi Dawkins, ›bom prenehal verovati v darvinizem.‹

Biokemik Michel J. Behe pa sprejema Darwinov izziv in ugotavlja eksistenco številnih *nereduktibilno kompleksnih* ›molekularnih strojev‹. V knjigi *Darwins black box* je opisan primer miniaturnega motorčka na kislinski pogon, ki poganja bakterijski biček – propelerju podoben del –, ki ga uporablja bakterija za plavanje. Ta motorček je tako majhen, da bi 35.000 primerkov, položenih drug ob drugega, v dolžino merilo komaj en milimeter. Sestavljen je iz približno štiridesetih proteinov, med njimi so rotor, stator, ležaj in pogonska os. Gre torej za sistem, ki je nereduktibilno kompleksen. Behe pravi: ›Pod *nereduktibilno kompleksen* razumem posamezen sistem, ki sestoji iz več medsebojno dobro usklajenih, delujočih delov, ki so udeleženi pri osnovni funkciji. Če se odstrani katerikoli del, pride do tega, da sistem ne more več resnično delovati.‹

To se pravi: ›Nereduktibilno kompleksen sistem ne more nastati z majhnimi zaporednimi modifikacijami iz nekega predhodnega sistema (to je z napredujočim izboljševanjem začetne funkcije, ki obstaja na podlagi enakega mehanizma). Če namreč kateremukoli predhodniku nereduktibilno kompleksnega sistema manjka en del, pripelje to, v skladu z definicijo, do izgube funkcije.‹

Eksistenca nereduktibilno kompleksnih bioloških ›strojev‹ je nedvomno hud izziv za darvinistično razlago evolucije. In ker odkrivajo vedno več nereduktibilno kompleksnih bioloških sistemov, lahko v okviru tistega, kar znanost maksimalno dopušča, zanesljiveje kot kdajkoli prej izhajajmo iz tega, da je izpolnjen darvinski kriterij falsifikacije.

Vpričo bistva mutacije se postavlja vprašanje: Kdaj smo lahko gotovi, da je kak biološki sistem nereduktibilno kompleksen? Nereduktibilno kompleksen objekt je vedno sestavljen iz več delov, ki so vsi udeleženi pri odgovarjajoči funkciji, in to velja že za ›najpreprostejše‹ organizme. Kar je pri Behejevih izvajanjih pomembno, je dejstvo, da on ugotavlja to kompleksnost že na celični ravni.

Že najenostavnejša celica, sama zase sposobna življenja in reprodukcije, je zmožna v različnih časih in pod spremenljivimi pogoji producirati tisoče različnih proteinov in drugih molekul. Sinteza in razgradnja, pridobivanje energije, replikacija, vzdrževanje celične strukture, zmožnost gibanja, regulacija, regeneracija in prenos informacije – vse te funkcije potekajo v vsaki celici, pri čemer je za vsako funkcijo nujno usklajeno medsebojno delovanje številnih sestavnih delov.

Ker je vsaka celica takšna vsestransko prepletena mreža podsistemov, se postavlja vprašanje, kako naj bi se postopno (s sumiranjem majhnih mutacij) razvile na darvinistični način. Behe pravi, da *za molekularno evolucijo ni nobene znanstvene potrditve*. ›Ni nobene objave v znanstveni literaturi – v uglednih žurnalih, strokovnih revijah in knjigah –, kjer bi bilo opisano, kako je potekala ali vsaj kako bi mogla potekati molekularna evolucija kateregakoli realnega kompleksnega biokemičnega sistema. Obstajajo trditve, da je taka evolucija bila, toda niti ena od njih ni podprta z zadevnimi eksperimenti ali izračuni. Ker nihče ni sam opazoval molekularne evolucije in ni nobene osnove, na katere bi se mogle tovrstne trditve znanstvenega spoznanja opirati, lahko resnično rečemo, da je trditev o darvinistični molekularni evoluciji prazno blebetanje.‹ Nezadostnost neodarvinistične sinteze obstaja za Beheja v tem, da nastanka nereduktibilne kompleksnosti *načelno* ne more razložiti.«

Morda bo ta daljši, bolj biološki kot filozofski, navedek (brez avtorjevih opomb, ki jih je obilo v knjigi – ob koncu pa pet strani drobnega tiska o uporabljeni literaturi in kratka predstavitev avtorjeve študijske in profesorske ter publicistične poti) pritegnil k branju tudi koga izmed slovenskih naravoslovcev odprte misli. Mislim, da si dr. Hlebš to pozornost zasluži tudi ob knjigah *Kozmos, evolucija, življenje* in *Filozofija narave*, ki sta izšli pri Celjski Mohorjevi. Zakaj bi pred drugačno in sodobnejšo pošteno mislijo tiščali glave v pesek?

Karel Gržan:
Jaz, Čarli Čeplin

Ognjišče, 2017,
244 strani

B. R.

Jaz, Čarli Čeplin je zbirka šestindvajsetih hudomušnih zgodb iz življenja duhovnika Karla Gržana. V njih nastopi v svojem poslanstvu kaplana Karla (je kaplan v Lučah in Solčavi) – po angleško torej Karli, kot *Charlie* (Čarli), in kaplan, kot *chaplain* (čeplin). Knjigi je priložena zgoščenka s posnetkom nekaterih zgodb, z upravičenim opozorilom, da je njihovo poslušanje med vožnjo odsvetovano, ker povzročajo solzenje – namreč solze smeha. Avtor pravi, da je največje priznanje za to knjigo prejel na eni od predstavitev, ko so mu otroci po možganski kapi neodzivne matere povedali, da se odzove – in to z rahlim nasmehom – edino, ko ji berejo zgodbo iz te knjige, naslovljeno *Svinja na avtocesti*.

Karel Gržan, ki je znan po svojih resnejših delih – v zadnjem obdobju tudi družbeno angažiranih –, je očitno ugotovil, kar je zapisal od zdaj njegov soimenjak, odlični komik Charli Chaplin (1889–1977): »Ostajam klovn. To je družbeno višji položaj, kot biti politik.« Kot on, nas želi tudi Karel Gržan nasmejati. Ne s cenenimi banalnostmi ali zbijanjem šal na tuj račun, temveč ob svojih dogodkih življenja. V uvodni zgodbi zapiše: »Nikar ne mislite, da se mi v življenju dogajajo le lepe in prijetne stvari. Kot Charli Chaplin (mislim na zvezdnika iz nemih filmov) sem izkusil (in še okušam) marsikaj bridkega. Zvezdnik nemih filmov je kot otrok izkusil sirotišnico, a je zapisal kot svoje vodilo: ›Moraš verjeti vase. To je skrivnost! Tudi, ko sem bil v domu za otroke, ko sem bil bolan in lačen, tudi takrat sem verjel vase!‹ In če lahko zaupaš vsaj enemu človeku na tem svetu ter imaš vero v Boga in v duhovnem življenju izkušaš, kako se On, kot Sveti (tisti, ki svetli) sklanja v temine tvojega življenja, potem si zmagal in se zmoreš kljub vsemu po vseh predelanih doživljajih zopet nasmejati. /.../ Ne pustite se oddaljiti od Svetega (ker sveti naše temine), ne od drugih ljubečih bližin. Pripovedujte si zgodbe svojega življenja in ko se boste na koncu na svoj račun smejali, je to znamenje, da ste ob njih pridelali modrost za življenje.«

Knjiga *Jaz, Čarli Čeplin* je izšla (kot večina Gržanovih del) pri založbi Ognjišče. V eni izmed preteklih – *Za radost bivanja* – je zapisal: »Sv. Terezija Avilska je svetovala, da si moramo izbrati za prijatelje najvrednejše – ljudi, ki so postali po preizkušnjah življenja modri in se znajo in zmorejo nasmehniti v realnost našega bivanja. Kako dragoceni so prijatelji, ki nam stojijo ob strani s sočutnim razumevanjem in nam pomagajo misliti svetlo in spodbudno. Pomembno je skrbeti za svetlobo misli.«

Knjiga *Jaz, Čarli Čeplin* je vsekakor priročnik in pomočnik za svetlenje misli in počutja – za radost bivanja.

Ifigenija Simonović

Mehka vdanost kamna

Lepo je odkriti novo umetnico! Lepo je biti navdušen! To se mi je zgodilo pred nekaj meseci, ko sem prvič opazila kip Metode Maj pred Onkološkim inštitutom v Ljubljani. Enega sem videla pred občinsko zgradbo v Litiji. To sta velika kipa, ki potrebujeta prostor. Vidna sta od daleč, tudi v polmraku. Objem, bližina, ljubezen, mir. Ustavi se, človek, vzemi si čas, ujemi trenutek.

Metoda Maj je študirala na pedagoški akademiji (likovna umetnost) in na Filozofski fakulteti (psihologija). Je magistrica znanosti s področja klinične psihologije. Imela je že nekaj samostojnih razstav (v tem času je v Finžgarjevi galeriji njena razstava Pod svobodnim soncem), sodelovala je na mnogih skupinskih razstavah, njeni kipi pa so na javnih prostorih v Zagorju ob Savi, Ljubljani, Dekanih, Litiji in Sežani. Prejela je več nagrad.

Metoda Maj,
Vizija, kamen Lipica Unito,
2015, Litija

Premišljujem o kiparstvu, o kamnu, o klesanju. Pred desetletji sem se ukvarjala z glino. Tu je človek omejen z velikostjo peči za žganje – pa tudi proces je ravno obraten kot pri kiparjenju. Glina se nanaša, kamen se odvzema. Pri kamnu ni popravkov. Kar je odškrtnjeno, ni mogoče prilepiti nazaj. Glina pa je gnetljiva, lahko se jo spet razmoči, če se presuši, poti nazaj ni, šele ko je že žgana.

V starih palačah in cerkvah so tla, stene, stebri, stopnice, okenske police pogosto narejene iz kamna. Kamen je od nekdaj znak bogastva, kamnoseki so bili od nekdaj spoštovani mojstri. Kamen so uporabljali v arhitekturi, ker ga dež in človekove stopinje zlepa ne zližejo, kipe pa so iz kamna delali zato, ker je material, ki umetnosti dodaja nesmrtnost (neuničljivost). Kamniti mozaiki, tla kot šahovnice, stopnice kot skulpture – kamen v nešteto barvah in odtenkih, vzorcih. Nekatere cerkve imajo stene od tal do stropa obložene s kamnitimi ploščami, ki so videti kakor barvite tapiserije po gradovih. Na primer Vatikan, katedrala v Sieni. Različni kamni imajo imena po krajih, kjer so bili izkopani, po gorah, s katerih so jih spraskali in odlomili. Od kje vse so pripeljali kamen za palače v Benetkah! Kako lep je kamen iz slovenskih kamnolomov, ki ga je uporabljal Jože Plečnik!

V sodobnih stanovanjih imamo lesene kuhinjske plošče, ki so prelepljene s plastiko, potiskano z marmornatim vzorcem. Kopalnice oblagamo s keramičnimi ploščicami, ki so videti kot marmor. In zdi se nam, da smo imenitni!

Ko besedo kamen uporabljamo pogovorno, mislimo na nekaj hladnega, trdnega, neomajnega. Trd je lahko značaj. Kamnito srce, trdosrčnost! Po drugi strani pa

poznamo nestrohnjeno srce, ki je bilo mehko, ljubeče, hrepeneče, pa vendarle večno kot kamen! Govorimo o kamnu na duši in o skali na plečih.

Pred nekaj meseci sem bila v muzeju Augusta Rodina v Parizu. Iskala sem kipe njegove učenke Camille Claudel. Pomislila sem na kipe slovenske sodobne kiparke Metode Maj, ki se mi zdijo pravo nasprotje Camillinijevim. Obe ukamenjujeta razmerje med moškim in žensko ali pa imata v precepu obliko ženskega telesa. Torej je na prvi pogled njuna tematika podobna. Majeva mi ponuja kamnito vdanost, lahkotnost, popoln mir in sproščenost, medtem ko Claudelova izraža bolečino in nemir. Kako je mogoče, da se iz kamna lahko izlije taka tenkočutnost?

Ob kipih Metode Maj sem pomislila tudi na meni najljubšega angleškega kiparja Henria Gaudierja-Brzeska, ki je padel v prvi svetovni vojni, mladenič. Zapustil je izjemen opus kipov in risb. Zaobljenost oblike – kakor da bi bilo izklesano bitje v kamen ovito, vanj ugnezdeno. Podobna občutja me prevzemajo ob kipih slovenskega kiparja Jeŕija Bezlaja, ko skuša ukameniti rožo. Bezlaj uporablja kamne različnih barv. Brzeska sega po belini.

Metoda Maj se ne zanaša na izpovednost barve kamna, belina je edina nosilka sence.

Njeni kipi so pravzaprav tako jasni, kot je risba, kot bi bil zvok, kot bi bil gib. Njeni kipi nosijo osnovne oblikovne poteze: guba, vdrtina, izboklina, igra sence in svetlobe. Predvsem pa nobenega nasilja! Nobene grobosti. Roka sledi obliki, kakor da bi drsela po valovih.

V tem krogu so se mi vrtele misli na razstavi kipov Metode Maj v knjižnici v Litiji. Ker so bili razstavljeni kipi manjši kot kipi, ki jih videvam na javnih odprtih prostorih, so se mi zdeli intimni in lirični.

Razstava je bila posvečena svetovnemu dnevu knjige. Razstavljali sta dve umetnici. Andreja Štuhec je na iznajdljiv način razstavila poezijo. Napisala jo je na zvitke, viseče s stropa, malce porumenele: »Ko se sprehodim med knjižnimi policami, je moj korak lahek v pričakovanju nečesa posebnega, plitvo, a hitro diham.« Njene misli o knjigah so zato dobile patino, so postale izreki, ki bi bili lahko stari in ki bodo veljali še dolgo.

Metoda Maj pa je namesto knjige razprla obliko ženskega telesa, kakor da bi mu pustila vzkipljivo zacveteti. Razpreti kamen, kakor se razpre tulipan! Šele ko se odpremo, ko smo brez skrivnosti, lahko sežemo k drugemu, lahko upamo, da bomo del dvojine. Na vsak način sem želela videti toplino, milino, mehkost – in kiparka mi je vse to nevsiljivo pričarala. Zato si razstave nisem samo bežno ogledala, temveč sem ujela svoj odsev: kaj iščem, kaj želim najti, kaj pogrešam, česa se veselim v življenju? Da, gotovo mehkobo, svetlobo, milino, toplino. Kakšno nasprotje od umetnosti, ki me opozarja na to, česa se moram bati, pred čim moram ubežati, s čim vse lahko ranim ali celo uničim sočloveka. Moram se zavedati seveda tudi strahot sveta, a ker vendarle želim živeti do smrti, se moram zatekati k romantičnim sanjam o harmoniji, lepoti, sreči.

En kip Metode Maj na razstavi v litijski knjižnici pa me je skoraj vrgel s tira.

Ob enem od belih kipov sem zagledala dva zaobljena stožca iz črnega kamna, dve podolgovati črni jajci. Erotika nasprotij, erotika sožitja. Tu sem zaslutila nujni naboj, ki ne dovoli, da bi se upočasnila, morda celo ustavila, naboj, ki se sproti pretvarja v napor, ki ga vlagam v vsak naslednji zavestno narejeni pogumni korak.

Z razstave sem odhajala opogumljena in radostna.